

ВОЛОДИМИР ПОЛІЩУК

Князі Масальські на Волині у XVI ст.

**за документами Державного
історичного архіву
Литви**

**НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ НАУК УКРАЇНИ
ІНСТИТУТ УКРАЇНСЬКОЇ АРХЕОГРАФІЇ
ТА ДЖЕРЕЛОЗНАВСТВА ІМ. М. С. ГРУШЕВСЬКОГО**

Володимир ПОЛІЩУК

**КНЯЗІ МАСАЛЬСЬКІ НА ВОЛИНІ У XVI ст.
ЗА ДОКУМЕНТАМИ
ДЕРЖАВНОГО ІСТОРИЧНОГО АРХІВУ ЛИТВИ**

*(руська титулована знать у просторі
Великого Князівства Литовського)*

Київ 2007

Рецензенти:

доктор історичних наук *Петро Кулаковський*,
кандидат історичних наук *Володимир Собчук*

Відповідальний редактор:

кандидат історичних наук *Олександр Маврін*

Науковий редактор:

кандидат історичних наук *Наталя Старченко*

Затверджено до друку Вченою радою Інституту української археографії та джерелознавства ім. М. С. Грушевського НАН України. Протокол № 6 від 13 грудня 2007 р.

Поліщук В.

Князі Масальські на Волині у XVI ст. за документами Державного історичного архіву Литви (руська титулована знать у просторі Великого Князівства Литовського). – Київ: Ін-т української археографії та джерелознавства ім. М.С. Грушевського НАН України, 2007. – 100 с.

В роботі досліджується одне з відгалужень роду князів Масальських (з чернігівських Рюриковичів) у межах Великого Князівства Литовського. З'ясовуються обставини їх появи на Волині у XVI ст. та правовий статус землеволодіння. Реконструйовано родовід князя Івана Федоровича Масальського (Мунчи). Уперше публікуються 24 документи 1539–1581 років з фонду Масальських Державного історичного архіву Литви у Вільнюсі. Подано класифікацію документів згідно з їх різновидами та специфікою продукування й призначення.

Дослідження проведене за підтримки Канадського Інституту Українських Студій (Canadian Institute of Ukrainian Studies). Дослідча дотація з меморіального фонду імені Петра Чорного 2005–2006 рр.

ISBN 978-966-02-4624-9

© Володимир Поліщук, 2007

ЗМІСТ

Вступ.	4
Розділ 1	6
Відгалуження князів Масальських у Кременецькому повіті в XVI ст.	6
Розділ 2	25
“Архів” князів Масальських	25
Класифікація волинських документів	30
Археографічна передмова	38
Процедурні фази судового процесу по волинських документах з фонду Масальських LVIA (таблиця).	40
Генеалогія окремих відгалужень князів Масальських XV-XVI ст.	42
Зображення печаток князів Масальських	43
Тексти документів (1539–1581)	44
Коментарі	79
Географічний покажчик до документів	81
Іменний покажчик до документів	84
Слова під титлами та скорочення	91
Умовні скорочення	91
Печатки кременецьких підстарост	92
Зміст документів у хронологічному порядку	94

Вступ

Князь Іван Федорович Масальський (бл. 1519–1577) та його син Федір, які є головними героями дослідження та документів, що публікуються, не належать до відомих і значних історичних постатей. Протягом XVI ст. це відгалуження давнього князівського роду Рюриковичів володіло землями у Кременецькому повіті Волинської землі, однак їхній отчинний маєток знаходився у Городенському повіті (суч. Республіка Білорусь). Розглядаючи пунктирні обриси їхнього життя історик може ще раз наблизитися до розуміння внутрішньої тканини того часу, коли більшість українських земель входила до складу Великого Князівства Литовського, а з 1569 р. – Речі Посполитої. Зрозуміло, що у ході щільного вивчення тогочасних соціальних процесів на перший план виходить зацікавленість долею того чи іншого князівського або шляхетського роду і намагання виявити особливо значимі події, які за їх індивідуальним проявом можна сприймати і як суспільні. Важливими життєвими подіями для привілейованої знаті доіндустріального суспільства у Ранній Новий час були присяга на вірність володарю, успадкування маєтків, належність до ієрархії, включеність у місцеві корпорації шляхти, продовження роду і передача спадку. Ці теми особливо важливі, коли дослідницька оптика спрямовується на панорамне зображення часу і намагається охопити його в усій повноті світосприйняття. У такому разі навіть незначні судові і нотаріальні документи дозволятимуть вписувати князів Масальських у ключові події суспільного життя. З іншого боку, дослідження представників родової знаті може стати важливим персоналогічним контекстом для прочитання і глибшого осмислення тих чи інших різновидів історичних джерел.

У даній роботі важливим є археографічне опрацювання текстів, як практика перетворення їх на історичні джерела. Адже історик не може постійно підганяти усе розмаїття текстів та їх прочитань під застарілі теоретичні концепції «джерела» і «факта». «Факт» і «джерело» не є наперед даними історичному пізнанню як апріорні дані дослідження. Факт не завжди впливає із джерела як певна данність, а стає продуктом сучасного, власне історичного сприйняття. Тому, одним із завдань цієї роботи є

намагання побачити обумовленість «джерела» обставинами його виникнення, особистими і інституційними чинниками, механізмом продукування тексту тощо. Це багато в чому традиційна спроба розкласти «джерела» на складові часу, що закарбувалися у тексті на різних семантичних рівнях. Власне, підготувати тексти для подальшого історичного прочитання, зробити їх відкритими для нових контекстів і прозорими для сучасного сприйняття. У нашому випадку, при опрацюванні волинських документів з Державного історичного архіву Литви, інструментарій дослідника стикався з гранітом формалізованих текстів. Ці тексти підлягали попередній обробці, а саме систематизації, хронологізації, виявленню дипломатичного формуляру і правових процедур, які обумовлювали продукування цих документів, коментуванню згаданих осіб і топонімів.

Незначне поширення родинних хронік, мізерне збереження епістолярної спадщини XVI ст. змушує приділяти першочергову увагу саме офіційним документам (нотаріальним і судовим актам), які складають масову джерельну базу для українських земель десь із середини XVI ст. У формі записів ці акти збереглися в судово-адміністративних книгах замкових, гродських, земських і підкоморських урядів. Певна частина актів і судових виписів хаотично розпорошена по залишках родових архівів магнатів і шляхти, що, власне, унаочнюють волинські документи князів Масальських. І хоча формалізована специфіка актів і судових документів не дозволяє рельєфно бачити особисті риси характеру, уподобання і перипетії долі руської (староукраїнської) знаті XVI ст., вони лишаються єдиним масовим видом джерел і по суті визначають перспективи подальших досліджень раннього Нового часу України-Русі.

Автор висловлює подяку Канадському Інституту українських студій при Альбертському університеті, дослідча дотація якого уможливила архівні пошуки у Вільнюсі. Директору Державного історичного архіву Литви Лаймі Таутвайшайте (Laima Tautvaišaitė) автор дякує за дозвіл зробити цифрові копії з оригіналів документів. Моя щира подяка Айвасу Рагаускасу (dr. Aivas Ragauskas) і Раймонді Рагаускене (dr. Raimonda Ragauskienė) за всебічне сприяння і дружню підтримку у ході архівної роботи у Вільнюсі. Велика подяка Ігорю Тесленко, Дарюсу Вілімасу (dr. Darius Vilimas) і Олегу Однороженку за надану цінну інформацію. За конструктивну критику і слушні поради під час обговорення цього дослідження у стінах Києво-Могилянської академії дякую своїм колегам і учасникам наукового семінару під керівництвом проф. Наталі Яковенко.

Розділ 1

Відгалуження князів Масальських у Кременецькому повіті в XVI ст.

Відомо, що у Великому Князівстві Литовському потужні князівські, панські і шляхетські роди як привілейовані землевласники володіли землями у різних регіонах князівства – етнічних українських, білоруських і литовських землях. Однак після Люблінської унії 1569 р. Волинське, Брацлавське і Київське воєводства відійшли до складу Корони Польської, потрапивши у дещо відмінні умови розвитку порівняно з литовсько-білоруськими землями, зазнаючи щодамі більшого впливу – культурного, соціально-правового, релігійного – з боку Корони Польської, але у старому «супроводі» здобичницьких набігів з боку Кримського ханату. Тому варто простежити долю тих привілейованих родів руської (українсько-білоруської) знаті, які після Люблінської унії продовжували володіти землями на Волині чи Київщині, а своє спадкове землеволодіння (отчини) тримали в етнічних білоруських і литовських землях Великого Князівства Литовського. Увага до таких родів неминує тягне за собою розгляд їхньої соціальної активності, специфіку соціальних зв'язків, практику адміністрування власним господарством у різних регіонах. Це дозволить вийти на більш конкретний, персональний рівень включеності в соціум – у мережу клієнтарно-патрональних та родинних пов'язань, власне, у замкнені регіональні об'єднання магнатів і шляхти.

У зв'язку з цим нашу увагу привернув рід князів Масальських, власне одне з відгалужень цього роду, яке ми бачимо на Волині у Кременецькому повіті в другій третині XVI ст. Отже, спробуємо окреслити пунктирні риси соціальної активності князів Масальських; обсяг їхнього землеволодіння; родинні та клієнтарні пов'язання як символічний капітал; шлюбні зв'язки як фіксацію соціального статусу; кар'єрні устремління як набуття тих

чи інших урядів; вписування у регіональну (повітову, воєводську) корпорацію шляхти; ступінь долучення до влади у різних вимірах, починаючи від верховної (великий князь литовський) і закінчуючи патронально-клієнтарною.

Інтерес до цього роду визрів після дослідження комплексу волинських документів, що зберігаються у Державному історичному архіві Литви (Lietuvos valstybes istorijos arhyvos) у фонді Масальських (F. 1029: Masalski)¹, які складають основу цього видання. 24 оригінальні документи пов'язані з особами кн. Івана Федоровича Масальського та його сина, кн. Федора і віддзеркалюють землеволодіння цього роду у Кременецькому повіті. Отже, розглянемо окремі моменти їхньої біографії й ті історичні обставини, що привели представників цього давнього роду на Волинь.

Поселення Масальськ розташовувалося на схід від Смоленської землі і належало до так званих “верховських уділів” Сіверської землі, які до кінця XV ст. входили до Великого Князівства Литовського, займаючи позицію своєрідної буферної зони з Великим Князівством Московським. Історіографічна традиція виводить князів Масальських з чернігівських Рюриковичів, а безпосередньо – від наймолодшої гілки князів Карачевських – сина Михайла Всеволодовича Чернігівського кн. Мстислава Карачевського². Від 1418 р. князі Масальські разом із князями Хотєтовськими репрезентують на Литві вигаслий рід князів Карачевських³. Протягом другої половини XV ст., за правління Казимира Ягелончика представники роду князів Масальських активно вступають на службу до великого князя, отримуючи *вислуги* далеко від родового маєтку, в різних регіонах Великого Князівства Литовського (ВКЛ). Внаслідок постійного подрібнення родового уділу, ймовірно, на середину XV ст. Масальськ уже не розглядався верховною владою як центр удільного княжіння і фактично зрівнявся з *отчинами* – спадковим землеволодінням, яке мав підтверджувати верховний володар. За спостереження-

¹ Lietuvos valstybes istorijos arhyvos (далі – LVIA). – F. 1029: Masalski. – Ap. (Опис) 1. – Byla (Справа) 1–13.

² Wolff J. Kniaziowie Litewsko-Ruscy od końca czternastego wieku. – Warszawa, 1895. – S. 231–253; Kuczyński Stefan Marja. Ziemia Czernihowsko-Siewierskie pod rządami Litwy. – Warszawa, 1936. – S. 66, 140.

³ Kuczyński S. Ziemia Czernihowsko-Siewierskie ... – S. 141.

⁴ Кром М. М. Меж Русью и Литвой. Западнорусские земли в системе русско-литовских отношений конца XV – первой трети XVI в. – М.: «Археологический центр», 1995. – С. 53.

ми Михайла Крома⁴, князі Масальські у другій половині XV ст. уже не відповідали статусу удільних князів, зближуючись зі статусом господарських бояр, які тримали землю від великого князя на умовах військової служби.

Від середини XV ст. сини Юрія Святославича Масальського – Василь, Володимир і Семен – започатковують три гілки роду. Як свідчать акти 1480-х рр., вони отримують від великого князя нові землі (*вислуги*) у Смоленській землі⁵. Так, кн. Володимир Юрійович у 1449 р. отримав волость Недоходів на північ від Мезоцька. Діти Семена Юрійовича – Андрій та Іван Семеновичі фіксуються у Смоленській землі за реєстрами Литовської Метрики 1480-х рр.⁶ У вересні 1492 р. Масальськ було захоплено московськими військами Івана III, але за мирною угодою його було повернуто литовській стороні⁷. Остаточо Масальськ переходить до Московської держави у 1500 р. Цікаво, що більшість з представників роду Масальських лишилося вірними великому князю литовському. Лише молодші сини кн. Івана Семеновича Масальського (третя гілка) – Дмитро та Семен перейшли на службу до Івана III і у 1512–1513 рр. їхні імена з'являються у московських розрядах⁸. Традиційно, у випадку втрати службового і спадкового землеволодіння внаслідок московської експансії великий князь литовський надавав своїм підданам нові землі в інших регіонах Великого Князівства Литовського. Так відбувалося і з князями Масальськими. Наприклад, кн. Іван Федорович Масальський (тро-

⁵ Wolff J. *Kniaziowie Litewsko-Ruscy ...* – S. 231–234, 248–253; *Kuczyński S. Ziemie Czernihowsko-Siewierskie ...* – S. 142; *Кром М. М. Меж Русью и Литвой ...* – С. 50–53; *Lietuvos Metrika. Knyga Nr. 4 (1479–1491). Užrašymų knyga 4.* / *Parėnge Lina Anužytė.* – Vilnius: Lietuvos istorijos institutas, 2004. – P. 87, 161.

⁶ Остання генеалогічна розвідка присвячена князям Масальським: *Благуца А.В., Ващук Д. П.* Князівський рід Масальських за матеріалами Литовської Метрики (середина XV – перша половина XVI ст.) // *УІЖ.* – 2007. – № 4. – С. 37–50.

⁷ *Кром М. М. Меж Русью и Литвой. ...* – С. 85, 90.

⁸ Там само. – С. 95–96.

⁹ Там само. – С. 113; *Lietuvos Metrika. Knyga Nr. 8 (1499–1514). Užrašymų knyga 8* [Книга записей, 8]. / *Parėnge A. Baliulis ir R. Firkovičius, D. Antanavičius.* – Vilnius, 1995. – P. 288 (№ 383): “... Александръ, король, далъ ему у Смоленскомъ повете в Дубровенскомъ пути люди Бедричи, котори ж люди держалъ князь Дмитрей Путогинский, што к Москве побегъ, а в другомъ месте дал его милость ему тамъ же, в Дубровинскомъ пути три службы, ..., напротивку отъчины его (тобто, Масальська. – В.П.) которая отошла в сторону великого князя московского”.

юридний дядько героя вільнюських документів, старший син Івана Семеновича, представник третьої гілки) на початку XVI ст. отримав від великого князя Олександра (1492–1506) нові надання у Смоленській землі, які у жовтні 1508 р. підтвердив Жигимонт І^о. Такі ж підтвердження данин Олександра у Смоленському повіті отримали і кн. Семен Михайлович та Василь Михайлович Масальські – діти Михайла Васильовича¹⁰.

Оскільки князі Масальські мали князівське коріння, то особливого значення набувають дані сфрагістики, зокрема інтерпретація зображень їхнього герба, який зберігся на документах у формі відбитків печаток-сигнетів. Так, герб кн. Івана Федоровича Масальського з печаток на документах 1569 та 1577 рр. має вигляд німецького щита, на якому міститься хрест, що посередині перетинає літеру «М», а над ним літери-ініціали: I[wan] M[assalski]¹¹. Гербове зображення на печатці на перший погляд нагадує звичайні шляхетські печатні знаки, не маючи нічого спільного з родовим знаком Рюриковичів. Скидається на те, що гербова традиція Масальських пізнього походження, тобто вже литовських часів. Проте так само можна побачити і певну модернізацію символіки Рюриковичів, свого роду «ошляхетнення» князівського герба Масальських¹². Додамо лишень, що Каспер Несецький знайшов аналогію гербу Масальських з гербом князів Пятят¹³.

На Волині Масальські опинилися не через нові пожалування, а внаслідок шлюбів, посідаючи землі, успадковані

¹⁰ Lietuvos Metrika. Knyga Nr. 8 (1499–1514). ... – P. 282 (№ 367), 283 (№ 369).

¹¹ Однороженко О. А. Українські державні печатки доби пізнього середньовіччя (XIII – друга половина XVI ст.). – Машинопис; Piekosinski F. Heraldika polska wiekow śrinedich. – Krakow 1899. – S. 307, 309 (Фір. 549); Akta unji Polski z Litwą 1385–1791. Wydali Stanisław Kutrzeba i Włodysław Semkowicz. – Krakow, 1932. – S. 351; *Niesiecki Kasper*. Herbarz Polski / Wyd. J. N. Bobrowicz. – Lipsk, 1841. – T. 6. – S. 350. Розшифровка імені та прізвища латиницею “Iwan Massalski” запропоноване нами у зв’язку з написанням літери «І», яка в кириличних текстах того часу не вживалася.

¹² На думку Олександра Алфьорова, висловлену в усній бесіді, літера «М» з хрестом посередині у перевернутому положенні мало чим відрізняється від Тризубу. Аналогічну модифікацію родового знаку Рюриковичів можна спостережати і на прикладі князівських гербів Четвертинських, Пузин і Огинських, але це потребує глибшого дослідження у галузі сфрагістики і геральдики.

¹³ *Niesiecki K.* Herbarz Polski ... – T. 6. – S. 350.

дружинами. Так, з першої половини XVI ст. на Волині осіло два відгалуження князів Масальських. Юзеф Вольф припустився помилки, звівши два волинські відгалуження в одне, що було ґрунтовно доведено лише у наш час Володимиром Собчуком¹⁴, але чого так і не помітив Леонтій Войтович¹⁵. Найраніше на Волині осів кн. Іван Васильович Масальський. Шляхом одруження з княжною Ганною Корецькою він став володарем частини Кореччини, з якої за переписом литовсько-руського війська 1528 р. він, як князь Масальський-Корецький, виставив вісім вершників¹⁶.

Друге волинське відгалуження пов'язане з іменем кн. Івана Федоровича Масальського, що у документах волинського походження фіксується із прізвиськом Мунча¹⁷. Князь І. Ф. Масальський став кременецьким повітником близько 1539 р., одружив-

¹⁴ Собчук В. З історії землеводіння шляхетських родів із княжими титулами у Південній Волині XV – першої половини XVII століть // Записки наукового товариства імені Т. Шевченка. Т. CCXL. Праці комісії спеціальних (допоміжних) історичних дисциплін. – Львів, 2000. – С. 350-352. Володимир Собчук уперше використав документальні матеріали з архіву Масальських LVIA за мікрофільмами ЦДІАК України, але тільки з першої справи: Центральний державний історичний архів України у м. Києві (далі – ЦДІАК України). – КМФ. 33: Документи і матеріали з історії України з архівів і рукописних відділ бібліотек Литви. – Оп. 1. – Спр. 125.

¹⁵ Войтович Л. Княжа доба на Русі: портрети еліти. – Біла Церква, 2006. – С. 443: Під “№ 102/76. Федір Васильович († після 1495 р.) – князі Масальські (волинська гілка)”. Далі згадується кн. Іван Федорович М. (зі старшої гілки Василя Юрійовича), ймовірний кн. Мунча, але він не міг бути сином Федора Васильовича.

¹⁶ Перапіс войска Вялікага Княства Літоўскага 1528 года. Метрыка Вялікага княства Літоўскага. Кніга 523. Кніга публічных спраў / Падрыхтавалі да друку: А. І. Груша, М. Ф. Спірыдонаў, М. А. Вайтовіч. – Мінск, 2003. – С. 149.

¹⁷ На нашу думку, це прізвисько він отримав саме на Волині, щоб уникнути ототожнення з іншим Іваном Масальським (Корецьким), який доводився йому троюрідним братом. Цікаво, що у 1507–1508 рр. у книгах Литовської Метрики фіксується якийсь князь Василь Мунча з Мозирського повіту. Мозирським намісником тоді був двоюрідний брат кн. Івана Глинського Якуб Івашенцевич. Князь Мунча у 1507 р., як дворянин господарський, отримує землі в Новгородському повіті (за поданням новгородського воєводи кн. Івана Глинського, привілей від 15 III 1507 р.), а потім бере участь у заколоті кн. Глинського від 2 II 1508 р., відтак стає “зрадцею”. Він значиться списку осіб, відзначеному у «Руском временнике», які втікли разом з Глинським до Московії. Див.: Lietuvos Metrika. Knuga Nr. 8 (1499–1514). ... – Р. 195, 259, 392, 397; Кром М. М. Князь Михаил Львович Глинский: штрихи к портрету авантюриста // Київська старовина. – № 3 (Травень – червень), 2003. – С. 150–152.

¹⁸ Яковенко Н. М. Українська шляхта з кінця XIV до середини XVII ст. (Волинь і Центральна Україна). – К., 1993. – С. 127, 136.

пись з Богданою – донькою Богдана Львовича Боговитиновича – представника найбагатшого на Волині панського роду на другу третину XVI ст. (близько 1032 димів)¹⁸. Можливо, саме після шлюбу і отримав кн. І. Ф. Масальський своє прізвисько Мунча, але з чим воно пов'язано – сказати важко. Іван Федорович був представником городенської гілки князів Масальських, заснованої його батьком, кн. Федором Михайловичем. Кн. Федір фігурує у військовому переписі смоленських князів і бояр перед 1492 р. серед п'яти синів кн. Михайла Васильовича Масальського¹⁹, але вони не згадані на ім'я. Після повернення з московського полону, в якому кн. Федір пробув дев'ять років (1500–1509 рр.²⁰), він отримав *данину* Жигимонта I 50 служб людей села Олексичі Жерославської волості у Городенському повіті Троцького (Тракайського) воєводства, що і поклало початок новій лінії²¹.

Його сина кн. Івана Масальського як городенського повітника бачимо у 1539 р. на городенському замковому суді, де він провадив процес по скарзі індузького урядника віленського воєводи (судовий запис від 28 XI 1539 р.)²². Урядник оскаржився на викіс сіножатей селянами кн. Івана, який особисто на суді доводив своє право на ці угіддя. З його судової промови випливає²³, що сіножаті перебували у користуванні підданих князів Масальських ще до великокнязівської данини його

¹⁹ Lietuvos Metrika. Knyga Nr. 4 (1479–1491)... – P. 161.

²⁰ Рік повернення, гадаємо, припав на 1509 р., позаяк у грудні 1509 р. він у Мельниках (Підляшшя) мав отримати 20 бочок жита, як великокняжу відправу за службу. Див.: Lietuvos Metrika. Knyga Nr. 8 (1499–1514). ... – P. 418 (№ 570).

²¹ Lietuvos Metrika. Knyga Nr. 9 (1511–1518). Užrašymų knyga 9. / Parėnge Krzysztof Pietkiewicz. – Vilnius: Žara, 2003. – P. 160 (№ 185): “Бил нам чолом князь Федор [Михайлович] Масалский о том, што ж он с паном Григорем Станиславовичом Остиковича и з ыншими паны в руках нѣприятельских дѣвят лѣтъ на Москвѣ седѣлъ, а отчина его (тобто, Масальск. – В.П.) вся отошла въ сторону московского (так у тексті. – В.П.), и нѣ мел чим ся поживити и с чого нам послужити” (Підтвердний привілей Жигимонта I від 24 VI 1514 р.).

²² Акты, издаваемые Виленскою археографическою комиссиею для разбора древних актов. – Т. XVII: Акты гродненского земского суда (1539–1565). – Вильно, 1890. – С. 55.

²³ Там само. – С. 55: “...бралъ сѣно мое на властныхъ сеножатахъ моихъ, которыхъ еще до данины господарское, поки то е имѣнье отцу моему не дано, тые люди мои у спокойливомъ поживанью были и отецъ мой небожчикъ во впокою ихъ держалъ, а по немъ отчимъ мой, небожчикъ, панъ конюший, кгда то е именье мое въ опеке мьялъ, тогды тые сеножати отъ полтретьядцати лѣтъ спокойне держалъ и я вже по пану конюшомъ небожчику четвертый годъ держу”.

батькові, тобто до 1509 р., тоді як батько тримав сіножаті “во впокою”. Далі кн. Іван зазначав, що після смерті його батька, кн. Федора, маєток 12.5 років перебував в опіці його вітчима і надвірного конюшого, яким, очевидно, був Василь Богданович Чиж, надвірний конюший (1524 – 20 XII 1537) і гаєнський державця († бл. 11 III 1538)²⁴. Кн. Івана, за його ж словами, тримав неназваний у судовому акті маєток (ймовірно, Олексичи) упродовж чотирьох років на момент суду. Дуже ймовірно, що від опікуна він отримав спадок на момент повноліття, тобто за нашими підрахунками у 1535–1536 рр., відтак, датою його народження можемо вважати 1519 р. Таким чином, на момент одруження кн. Іван Масальський мав приблизно 20 років, тоді як його батько, кн. Федір Михайлович Масальський, помер приблизно 1523 р.²⁵

Породичання з впливовим родом Боговитиновичів принесло кн. Івану Масальському частину маєтків Шумської волості у Кременецькому повіті, розподілену між трьома дітьми давно померлого тестя²⁶. Зятю князівського роду дісталася частина розлогого Шумського маєтку з центром у с. Онишківці, розташованого у басейні притоки Горині річки Вілії²⁷. У 1545 р. кн. Іван Федорович Масальський Мунча, згідно з ревізією Кременецького

²⁴ Urzędnicy centralni i dostojnicy Wielkiego Księstwa Litewskiego XIV–XVIII wieku. Spisy. / Oprac. H. Lulewicz i A. Rachuba. – Kórnik, 1994. – S. 54.

²⁵ За Юзефом Вольфом, це кн. Федір Михайлович Масальський (старша гілка по лінії кн. Василя Юрійовича), засновник I-ої городенської гілки на Олексичах, зг. в 1500–1509 рр. (Wolff J. Książowie Litewsko-Ruscy ... – S. 234.)

²⁶ Детально це досліджено Володимиром Собчуком: Собчук В. З історії землеволодінь шляхетських родів із княжими титулами у Південній Волині XV – першої половини XVII століть // Записки наукового товариства імені Т. Шевченка. Т. ССXL. Праці комісії спеціальних (допоміжних) історичних дисциплін. – Львів, 2000. – С. 350–352; Його ж. Боговитиновичі: генеалогія і маєтки. // ДО ДЖЕРЕЛ. 36. наук. праць на пошану Олега Купчинського з нагоди його 70-річчя. – К.; Львів, 2004. – Т. I. – С. 521–523; Його ж. Мережа оборонних споруд Південної Волині (середина XIV – перша половина XVII ст.) // Середньовічні і ранньомодерні оборонні споруди Волині. 36. наук. праць. Під ред. В. Собчука. – Кременець, 2006. – С. 43.

²⁷ Собчук В. З історії землеволодінь шляхетських родів із княжими титулами... – С. 350.

²⁸ Литовська метрика. Книга 561. Ревізії українських замків 1545 року. / Підгот. В. Кравченко. – К., 2005. – С. 196, 199; Архив ЮЗР. – К., 1890. – Ч. 7. – Т. 2: Акты о заселении Юго-Западной России (1471–1668 гг.) / Под ред. М. Ф. Владимирского-Буданова. – С. 24.

замку²⁸, мав оправляти замкові *городні* з маєтку Онішківці та з інших сіл (Турово, Сураж і Валево). По сусідству з *отчиною* дружини в 1543 р. князь придбав у кременецького старости Станіслава Фальчевського маєток Ісерни – частину спадщини збіднілого роду Ісернських²⁹. Як зазначає В. Собчук, Ісернські (Дахно, Левко й Федір Устяновичі) в 1571р. вели з кн. І.Ф. Масальським безуспішну справу за повернення своєї отчини, наданої ще за Казимира³⁰. Безрезультатність справи підтверджує також документ з фонду Масальських LVIA – випис з кременецьких гродських книг від 14 травня 1571 р., у якому міститься свідчення кременецького возного з описом проведення 13 травня приятельського суду, ініційованого братами Устяновичами Ісернськими проти кн. Івана Федоровича Масальського у справі володіння маєтком Ісерни³¹. На думку В.Собчука, кн. І.Ф. Масальський у Кременецькій повіт не перебрався, а залишився жити у Городенському повіті³². Документи з LVIA, що публікуються, загалом підтверджують цю думку. Лише у двох з них він фіксується присутнім у Кременецькому повіті: на суді кременецького старости Щасного Герчика в судовій суперечці з Грицьком Сенютою про належність суразького підданого (№ 13: 1548 V 20)³³ та при поданні скарги до кременецьких замкових книг на Богдана Михайловича Джусу (№ 11: 1558 VI 08)³⁴. З іншого боку, типовий триб життя привілейованого землевласника призводив до постійних роз'їздів, тож твердити про постійне місце перебування ми не можемо, як достеменно не відомо, де народжувалися і виростали його діти на Волині чи в Олексичах у Городенському повіті. Однак, є певні підстави вважати, що у

²⁹ Собчук В. З історії землеволодінь шляхетських родів із княжими титулами... – С. 351.

³⁰ Собчук В. Рід Ісернських (З історії волинської шляхти другої половини XV – першої половини XVII ст.) // Наукові записки. Збірник праць молодих вчених та аспірантів. Т. 3. – К.: Ін-т української археографії та джерелознавства ім. М. С. Грушевського НАН України, 1999. – С. 29.

³¹ LVIA. F. 1029. – Ар. 1. – В. 2. – Л. 10. Засідання приятельського суду відбувалося у Ланівцях, в маєтку кременецького земського підсудка Савина Яловицького. Справу так і не було вирішено, а лише перенесено на святотроїцькі роки кременецького земського суду, які мали припасти на кінець червня – початок травня.

³² Собчук В. З історії землеволодінь шляхетських родів із княжими титулами... – С. 351.

³³ LVIA. – F. 1029. – Ар. 1. – В. 3. – Л. 1.

³⁴ LVIA. – F. 1029. – Ар. 1. – В. 2. – Л. 9.

Кременецькому повіті він бував частіше до 1550-х рр., доки була жива його дружина Богдана. Ситуацію з перебуванням князя на Волині могли би прояснити кременецькі замкові (після 1566 р. – гродські) книги, уцілілі рештки яких зберігаються в ЦДІАК України (Ф. 21), але той невеликий відсоток записів, що зберігся, до того ж у пошкодженному вигляді, не дозволяє робити серйозних висновків. З комплексу волинських документів з фонду Масальських LVIA збереглося дванадцять виписів, по суті копій, з книг судово-адміністративних устанів Кременецького повіту за 1543–1581 рр.: шість виписів з кременецьких замкових книг, п'ять виписів з кременецьких гродських книг та один випис з кременецьких земських книг. Лише текст одного з них вдалося розшукати у збережених рештках цих книг у формі судового запису. Під датою 11 червня 1543 р. міститься скарга ісернського урядника кн. І. Ф. Масальського Гришка Лепуна на Михайла Джусу, який, за відсутності князя, наїхав на Тетерівську землю, пограбував приготоване дерево, випалив борти та загородив дорогу³⁵.

Рубежем, коли кн. Мунча безповоротно перебирається у Городенський повіт, можна вважати смерть його дружини Богдани Боговитинівни, яка за спостереженнями Володимира Собчука, припала на першу половину 1550-х рр.³⁶ Можна уточнити цю дату, позаяк у скарзі кн. Івана Масальського 1552 р. про наїзд на маєтки, він наголошує, що вони належать дітям. З тексту стає очевидно, що на той момент дружини вже не було у живих, відтак *материзна* (спадок по матері) за правовими приписами належала дітям: “...наехавши моцно кгвалтомъ на влостную землю Тетеровскую, имена детей его на имя Лева, а Федора, а Богдана, Ганны а Марины”³⁷. Тут ми і дізнаємося, що у кн. І.Ф. Масальського і Богдани Боговитинівни було п'ятеро дітей.

Не тільки розташування отчинного маєтку кн. І. Ф. Масальського (осілість у Городенському повіті), але й перспективи адміністративної кар'єри на рівні повітових урядів зосереджували його інтерес на цьому регіоні. Там він напевно був більше «своїм»,

³⁵ ЦДІАК України. – Ф. 21. – Оп. 1. – Спр. 1. – Арк. 4 (судовий запис скарги зі свідченням в'язового вижа); LVIA. F. 1029. – Ар. 1. – В. 2. – Л. 1 (урядовий випис-копія).

³⁶ Собчук В. З історії землеволодінь шляхетських родів із княжими титулами... – С. 351.

³⁷ LVIA. – F. 1029. – Ар. 1. – В. 2. – Л. 3.

ніж у далекій Волині, де кар'єрні перспективи так чітко не вимальовувались. Його кар'єра починалась цілком традиційно для князя зі збіднілого роду – на службі найнижчого двірського рангу *дворянина господарського*. З цим титулом ми бачимо його за документами 1545 і 1552 рр.³⁸ Наступною адміністративною сходинкою князя можна вважати уряд підстарости. Одна з найраніших згадок князя на уряді городенського підстарости припадає на 18 VII 1564 р.³⁹ Григорій Олександрович Ходкевич у листі до Масальського 1565 р. звертається до нього як до городенського підстарости та городенського земського судді водночас: *“Urodzonemu kniazii brathu y przyaczieliowi nam (Г. О. Ходкевичу. – В.П.) zyczliwemu kniazii Iwanu Masalskiemu, ziemskiemu grodzien[skiemu] sedziemu y podstaroscziemu naszemu thamecznemu sz ma bydz”*⁴⁰. Не раніше 1563 р., коли Г. О. Ходкевич посів уряд городенського старости⁴¹, кн. Федір міг стати його підстаростою, що вказує на певну клієнтарну залежність Масальського від надвірного гетьмана (з 1561 р.) і віленського каштеляна (з 1564 р.). Досить дивне поєднання двох урядів могли би прояснити уцілілі рештки городенських гродських та земських книг, у яких, напевно, добре відбилась його адміністративна та соціальна активність. Особливо це стосується періоду, починаючи з 1565 р., коли князь Мунча стає горо-

³⁸ LVIA. – F. 1029. – Ap. 1. – B. 1. – L. 4-5; Ibid. – F. 1029. – Ap. 1. – B. 2. – L. 4.

³⁹ *“List nayisnieyszego króla imci Zygmunta Augusta do wielmoznego imci pana Imana Fiedorowicza Masalskiego, podstarostego grodzińskiego, na podanie wyż wyrazonego placu imci panu Wasilowi Meleszkowi, jakoż w roku (1564 VII 18) ...”* 1754 IX 17. Городно. Судовий декрет комісарських суддів щодо спірних володінь землями поміж м. Городном та приватними особами й монастирями, вписаний до городенської гродської книги за 1754 р. (Писцовая книга гродненской экономии с прибавлениями, изданная Виленскою комиссиею для разбора древних актов. Ч. II. – Вильна, 1882. – С. 240).

⁴⁰ LVIA. – F. 1029. – Ap. 1. – B. 7. – L. 1 v.

⁴¹ Ходкевич Григорій Олександрович († 1573), каштелян віленський (з 1564 р.), гетьман дворний (з 1561 р.), гетьман найвищий (з 1566 р.), староста гродненський (з 1563 р.). Див.: *Rachuba Andrzej. Wielkie Księstwo Litewskie w systemie parlamentarnym Rzeczypospolitej w latach 1569–1763.* – Warszawa, 2002. – S. 49.

⁴² Акты, издаваемые Виленскою археографическою комиссиею для разбора древних актов. – Т. XVII: Акты гродненского земского суда (1539–1565). – Вильно, 1890. – С. 440–443 (згаданий як городенський земський суддя під датою 19 VI 1565); *Ланно И. И. Великое княжество литовское во второй половине XVI: литовско-русский повет и его сеймик.* – Юрьев, 1911. – С. 504

денським земським суддею⁴² відповідно до судової реформи 1564–1566 рр., за якою у Великому Князівстві Литовському запроваджувалися органи земського самоврядування – земські суди. У 1567 р. за військовим переписом він з'являється серед “князів і княжат” Великого Князівства Литовського, записаний дванадцятим з титулом городенського земського судді⁴³. Князь І. Ф. Масальський як депутат до Люблінського сейму від Городенського повіту з титулом городенського земського судді поставив свій підпис на унійному акті Великого Князівства Литовського з Кораною Польською від 1 VII 1569 р.⁴⁴ Присяга дітей кн. Івана Масальського Мунчи не засвідчена джерелами. Кн. Богдан Масальський, якого чомусь не було на луцькому гродському уряді на момент присяги на вірність польському королю, на нашу думку, не є сином кн. Івана Федоровича Масальського Мунчи⁴⁵. Не встановлено і точну дату смерті кн. Івана, а, відтак, і час перебування на уряді земського судді (уряд надавався у пожиттєве володіння)⁴⁶. На жаль, невідомий і тестамент князя, який, на нашу думку, мав бути складений бл. 1577 р. і внесений до городенських земських або гродських книг. Лишається сподіватися на подальші архівні знахідки.

⁴³ *Ланно И. И.* Великое княжество литовское ... – С. 338. Порівняймо, кременецький староста кн. Микола Збаразький був на п'ятнадцятому місці, а луцький староста кн. Богущ Корецький – на двадцятому. Ймовірно, черговість відбиває не ієрархічну, а часову (за часом прибуття) послідовність фіксації.

⁴⁴ *Akta unji Polski z Litwą 1385–1791. Wydali St. Kutrzeba i Wl. Semkowicz.* – Kraków, 1932. – S. 351, 354.

⁴⁵ Архів ЮЗР. – Ч. II. Т. 1. – Киев 1861. – С. 14. За переписом литовського війська 1567 р. кн. Богдан Масальський виставляв одного коня: “*Князь Богданъ Масальский конь 1 збройн. по козацку*”, але це, на нашу думку, не син кн. Мунчи. Див.: Литовская метрика. Отд. 1. Ч. 3: Книги публичных дел. Переписи войска литовского // Русская историческая библиотека. – Т. XXXIII. – Пгг., 1915 – Стб. 1252.

⁴⁶ *Vilimas Darius.* Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės zemes teismo sistemas formavimasis (1564–1588). – Vilnius, 2006. – P. 141. Рік смерті точно не встановлено. Кн. І. Ф. Масальський, ймовірно, помер, перед 1578 р. Точніше дату не вдалося встановити, позаяк городенські земські книги за 1570-ті рр. не збереглися – аж до 1578 р., коли на уряді земського судді фігурує інша особа (інформація уточнена Дарюсом Вілімасом (Darius Vilimas). Див. також: *Ibid.* – P. 122–123 (прим. 109–110). Францішек Пекосіньські посилається на якийсь документ від 1577 р. з печаткою кн. Івана Федоровича з архіву Масальських, який знаходився у графів Пшездецьких у Варшаві і про який нам нічого не відомо. (*Piekosiński F.* Heraldika polska ... – S. 309.)

Сплата податків з волинських маєтків у 1569–1570 рр. відбувалась іще від імені кн. Мунчи. З маєтків Онішківці, Суража, Турова, Ходаки, Серник сплачував його урядник Флоріян Лупенський (з 6-ти путних бояр, 74-х димів, 2-х городників по 4 гроша, 28-ми городників по 2 гроша, з 9-ти млинових кіл, з двох корчом і двох горілчаних котлів)⁴⁷. Волинські маєтки у володінні кн. Івана Масальського перебували до складання дільчого акту, згідно з яким волинські і підляські маєтки – *материзна* його дітей – були поділені між ними. Розподіл *материзни*, якщо попередньо мати не вчинила розпорядження, не вимагав складання тестаменту з боку батька, тому куплений кн. Іваном Масальським маєток Ісерни не потрапив під цей розподіл і в акті не фігурує. Лише пізніше, у 1575 і 1583 рр., ми бачимо його у власності його сина Федора (див. нижче). Символічно, що акт укладався не на Волині, а в отчинному маєтку Масальських, в Олексичах, за присутності кн. Івана Масальського: «... будучи мы вси сполне а очевисте в дому его млѣти кнѣзя Ивана Федоровича Масалского, суди земѣского городенского, пѣа отца нѣшого, певное постановене и раздел вечный учинили есмо в тѣхъ именахъ материстыхъ, то ест в замочку Ходацкомъ и в селахъ к нему прислухающихъ и теж во имену подляшскомъ, в Непляхъ и Сомовичахъ. И всякие пожитки и доходы именеи наших, списавши и пошачовавши межи собою, на узнане и ку ведомости его млѣти, кнѣзю атѣю нашому (кн. І.Ф. Масальському. – В.П.), донесли и дали есмо...»⁴⁸. Акт було складено 6 червня 1571 р. за підписом кн. Івана Федоровича Масальського та королівського секретаря Лукаша Гурницького і того ж дня внесено до городенських гродських книг⁴⁹. Через чотири місяці – 9 жовтня того ж року дільчий акт у формі

⁴⁷ Źródła dziejowe. – Т. XIX. Polska XVI wieku pod względem geograficzno-statystycznym. Т. VIII: Ziemia Ruskie. Wołyń i Podole. Opisanie przez *Aleksandra Jabłonowskiego*. – Warszawa, 1889

⁴⁸ ЦДІАК України. – Ф. 22. – Оп. 1. – Спр. 4. – Арк. 85.

⁴⁹ ЦДІАК України. – Ф. 22. – Оп. 1. – Спр. 4. – Арк. 85: «Выписъ с книгъ кгородских замку его милости гѣдрского Городенского. Лѣта от naroжєния Божєго тысяча пятсот семьдєсятъ первого мѣца июня шостого дѣя.»; Там само. – Арк. 87: «Писан ув Олексичахъ лета Божєго naroжєния тысяча пятсотного семдєсятъ первого мѣца июня шостого дѣя.»

⁵⁰ ЦДІАК України. – Ф. 22. – Оп. 1. – Спр. 4. – Арк. 84 зв.-87; Кременецький земський суд. Описи актових книг. Вип. I. Книги № 1–11 (1568–1598 рр.). – К., 1959. – С. 42–43; *Собчук В.* З історії землеволодінь шляхетських родів із княжими титулами... – С. 351.

випису з городенських ґродських книг було внесено до кременецьких земських книг⁵⁰.

Складання дільчого акту, очевидно, було пов'язано з одруженням двох дочок кн. І. Ф. Масальського – старшої Ганни і меншої Марини та необхідності виділення посагу. Наймолодший Богдан відмовився від своєї частки спадщини у зв'язку з хворобою: *«А што ся дотычет брата нашего молодшого Богдана, то [нрзб.....] до тых именей нийих менованых таковое ж право свое прирожное мел, яко и мы, теды от того права своего вырекся и оного отступил вечными часы для недостатку здоровья своего. А мы вси, верхумененные вчасники, повинни будемъ и абовезалися есмо ему давати певный юрггельтъ пнзей на выховане его, яко то на охобливомъ листе нийомъ, емуат нас на то даномъ, ест описано»*⁵¹. Федір посів половину Ходацького замку з селом, містечко з селом Зіньки і село Тетерівку. У 1583 р. він сплачував податок з села Ходаки (10 димів, 2 городники, 3 млинові кола), з села Зіньки (9 димів, 6 городників) і з частини села Ісерни (4 дими)⁵². Старший брат Лев за дільчим актом 1571 р. перебрав на себе підляську частину маєтків (*«во имену подляшскомъ, в Неплях и Сомовичахъ»*)⁵³. До Ганни з чоловіком Каспором Клодинським перейшли Валево, Бриків, Баймаки й сільце Попівці. Марина, заміжня за великокнязівським секретарем Андрієм Івановичем, набула села Турівку (Турово), Сураж, Онішківці і половину замочку в Ходаках. У 1580–1590-х рр. нащадками князя Мунчи майже вся спадщина була продана київському воеводі кн. Василю-Костянтину Острозькому. Княжна Ганна Масальська з чоловіком свою частку продали сусіду-землевласнику, кременецькому ґродському писарю Григорію Дедеркалу⁵⁴.

Серед дітей кн. Івана Масальського найуспішним виявився Федір, який отримав уряд господарського маршалка (*“маршалок короля его милости”*) за привілеєм Стефана Баторія від 28 VI 1582 р.⁵⁵ З початку 1570-х рр. ми бачимо Федора Івановича на

⁵¹ ЦДІАК України. – Ф. 22. – Оп. 1. – Спр. 4. – Арк. 86-86зв.

⁵² Źródła dziejowe. T. XIX. ... – S. 141.

⁵³ ЦДІАК України. – Ф. 22. – Оп. 1. – Спр. 4. – Арк. 85 зв.

⁵⁴ Собчук В. 8 історій землеволодінь шляхетських родів із княжими титулами... – С. 352.

⁵⁵ Лаппо И. И. Великое княжество Литовское за время от заключения Люблинской унии до смерти Ст. Батория (1569–1586). – СПб. 1901. – С. 319–320.

кременецьких маєтках. Так, у 1570-му р. він виступив *умоцованим* (уповноваженим) від імені свого батька у судовій справі за позовом братів Ісернських, які судилися з Масальськими за Ісерни: *«сын его млсти князя Ивана Масалского, княз Федор Масалский, яко умоцованный отца своего, неуступуючи у право, взяли то (справу володіння маєтком Ісерни. — В.П.) mezi собою на вгоду и на встановене приятельское»*⁵⁶. 13 грудня 1570 р. кн. Федір вніс до кременецьких ґродських книг скаргу на новгородчицьких підданих Михайла Павловича, які поблизу Новгородчиків напали на його боярина Стецька, пограбувавши у нього коня та гроші, коли той їхав до Острога⁵⁷. У 1571 р. у ті ж урядові книги кн. Федір вніс запис про втечу підданого з усім господарством із маєтку його батька Ісерни⁵⁸, а також скаргу про поранення та пограбування його підданих селянами пана Радогоського⁵⁹. У тому ж 1571 р. кн. Федір виступив кредитором Івана Войничя Боговита, позичивши йому досить значну суму в 60 кіп грошей⁶⁰, що може свідчити про стабільний майновий статус молодого Масальського. 17 лютого 1572 р. кн. Федір Масальський був у маєтку кн. Костянтина Вишневецького у селі Гулівці Кременецького повіту на доменіальному суді про крадіжку підданими Вишневецького бджолиних вуликів у зінківського боярина кн. Федора — Стецька Нелепковича⁶¹. Пізніше вже сам кн. Федір бере участь у зустрічних наїздах на сусідів-землевласників, причому у компанії зі своїм пваґром, королівським писарем і новгородським підкоморієм Андрієм Івановичем, як, скажімо, 22 квітня 1573 р. на село Боложовку⁶² —

⁵⁶ LVIA. — Ф. 1029. — Ар. 1. — В. 2. — Л. 10 (1571 травня 14. Випис з кременецьких ґродських книг. Свідчення кременецького возного, який 13 V 1571 р. брав участь у проведенні приятельського суду за позовом братів Устяновичів Ісернських на кн. І. Ф. Масальського у справі володіння маєтком Ісерни.)

⁵⁷ LVIA. — Ф. 1029. — Ар. 1. — В. 8. — Л. 1.

⁵⁸ ЦДІАК України. — Ф. 21. — Оп. 1. — Спр. 15. — Арк. 51зв.

⁵⁹ Там само. — Арк. 52.

⁶⁰ LVIA. — Ф. 1029. — Ар. 1. — В. 11. — Л. 1.

⁶¹ LVIA. — Ф. 1029. — Ар. 1. — В. 9. — Л. 1-2 (1572 III 12. Випис з кременецьких ґродських книг. Зізнання кременецького возного Степана Дедеркала).

⁶² LVIA. — Ф. 1029. — Ар. 1. — В. 10. — Л. 1 (1573 червня 28. Луцьк. Позов каптурового суду Волинського воєводства за скаргою Степана Боговита Шумського про наїзд кн. Ф. І. Масальського і Андрія Івановича особисто зі слугами на його маєток Боложовка, у ході якого було підпалено двір та господарські будівлі з худобою і птахами).

маєток свого родича Степана Боговита Шумського. 2-го січня 1575 р. кн. Федір заставив свій маєток Тетерівку і половину села Ісерни Богдану Патрикю Радогоському під суму в 250 кіп грошей до сплати боргу⁶³. У 1578–1581 рр. володіння кн. Федора Масальського, містечко Зіньки та маєток Ходаки, у зв'язку з татарськими спустошеннями Волині були звільнені від сплати податків на чотири роки. У зв'язку з несплатою податків у 1581 р. на князя було оформлено судовий позов кременецького ґродського суду від імені королівського *поборці* Волинського воеводства Михайла Линецького, який доводив, що термін звільнення минув⁶⁴. Прикметно, що на суді від 27 серпня 1581 р. кн. Федора представляв його урядник Богдан Хрицевич. Це може свідчити про відсутність князя на Волині у цей час, що і не дивно, адже всього через рік він отримає від Стефана Баторія титул господарського маршалка. На з'їзді станів Великого Князівства Литовського у Вільно, у листопаді 1587 р., на якому литвини обирали претендента на престол польського короля, кн. Федір Масальський першим від Троцького воеводства підписав лист литовських урядників і шляхти на підтримку кандидатури Максиміліана Габсбурга⁶⁵. У той же час він з'являється серед литовських послів, які були обрані на генеральному віленському з'їзді на елекційний сейм⁶⁶. Невдовзі він серед вісімнадцяти послів від шляхти (крім сенаторів) брав участь у посольстві литвинів до Кракова для передачі прохань всіх станів ВКЛ Жигимонту Вазі напередодні обрання його польським королем у грудні 1587 р.⁶⁷ Публічна діяльність кн. Федора Масальського також була зосереджена у Городенському повіті, де він як господарський маршалок головував на повітових сеймиках, іменуючись *маршалком городенським* (наприклад, сеймик від 4 X 1603 р.)⁶⁸ або у 1613 р.⁶⁹, коли від сейму його було призначено

⁶³ LVIA. – F. 1029. – Ap. 1. – B. 12. – L. 1–2.

⁶⁴ LVIA. – F. 1029. – Ap. 1. – B. 13. – L. 1 (1581 серпня 27. Кременець. Випис з кременецьких ґродських книг. Судове рішення ґродського суду у справі стягнення подимного податку з маєтків кн. Федора Масальського).

⁶⁵ Akta zjazdów stanów Wielkiego Księstwa Litewskiego. T. I: Okresy bezkrólewia. / Oprac. Henryk Lulewicz. – Warszawa: wyd-wo Neriton, 2006. – S. 279.

⁶⁶ Ibid. – S. 287, 292.

⁶⁷ Ibid. – S. 309; Lulewicz Henryk. Gniewów o unię ciąg dalszy. Stosunki polsko-litewskie latach 1569–1588. – Warszawa: wyd-wo Neriton, 2002. – S. 408.

⁶⁸ Rachuba A. Wielkie Księstwo Litewskie ... – S. 105.

⁶⁹ Niesiecki K. Herbarz Polski ... – T. 6. – S. 352. Несецький так само не знає про походження Федора Масальського та про його батька, кн. Мунчу.

комісаром для перевірки якихось кордонів. У 1616 р. за фінансування кн. Ф. Масальського було випущене 5-е видання «Учительного Євангелія» у перекладі Мелетія Смотрицького. Цей факт впливає з передмови до видання ченців монастиря Святого Духа Віленського церковного братства, яке, ймовірно, таким чином зміг підтримати кн. Федір⁷⁰.

Звернімо увагу на тих осіб, яких за актами з фонду Масальських LVIA бачимо в оточенні князів Масальських. Серед них фігурують хіба що далекі родичі, а не представники волинської шляхти. Так, у 1545 р. серед приятельських суддів з руки кн. Масальського Мунчи ми бачимо його троюрідного брата кн. Івана Васильовича Масальського⁷¹. Перший зять кн. Мунчи – Каспор Клодинський, війський сухачевський і королівський дворянин станом на 1571 р.⁷² – не належить до кола «добре осілої» волинської шляхти. Другий зять кн. Івана Масальського – секретар великокнязівської канцелярії та новгородський (новгородський) підкоморій Андрій Іванович⁷³. Він також не був волинянином, але на Волині його мали би добре знати. Перед 1563 р. він з'явився у Кременецькому повіті⁷⁴ для

⁷⁰ Німчук В. Граматика М. Смотрицького – перлина давнього мовознавства // Мелетій Смотрицький. Граматика / Підготовка факсимільного видання та дослідження пам'ятки В. В. Німчука. – К., 1979. – С. 15; Чуба Г. «Учительне Євангеліє» 1616 р. у перекладі Мелетія Смотрицького в контексті української гомілетичної літератури // Київська Академія. Вип. 2-3. – К., 2006. – С. 6

⁷¹ LVIA. – Ф. 1029. – Ар. 1. – В. 1. – Л. 4-5. (1545 жовтня 20. Вільно. Умоцований лист Жигимонта I до своїх дворян: кн. Матвія Васильовича Четвертенського і кн. Івана Васильовича Масальського, уповноважених бути комісарськими суддями на стороні кн. І. Ф. Масальського та його дружини Богдани у судовому спорі з братами Боговитиновичами з приводу незаконного привласнення кн. І. Масальським земель Шумського маєтку, належних Боговитиновичам.)

⁷² ЦДІАК України. – Ф. 22. – Оп. 1. – Спр. 4. – Арк. 84 зв.

⁷³ Андрій Іванович [Харитонович, Хоружич, Обринський], королівський секретар (= писар і секретар ВКЛ), підкоморій новгородський. В. Собчук наводить ранишу дату – жовтень 1567 р., під якою він фіксується писарем господарським, ніж подано у виданні: *Urzednicy centralni i dostojnicy Wielkiego Ksiestwa Litewskiego ...* – S. 129 (1574–1589 pp.)

⁷⁴ Архив ЮЗР. – К., 1890. – Ч. VII. – Т. 2. ... – С. 40 («Я, Андрей Иванович, дяк его королевское милости, визнаваю тым моимъ квитомъ, иж, справуючи померу за розказанемъ его королевское милости в месте, у волости Кременецкой, взялисмь померу ку кгрунту его королевское милости села господарского Нижнее Вели земли ку тым землям споруч прилеглые земенина господарского Павла Лудевиского...». 1563 січня 28. Кременецький повіт. Квит господарського дяка (писаря) Андрія Івановича про обмір і розмежування господарських і шляхетських маєтків.)

проведення волочної поміри за наказом великого князя Жигимонта Августа, де, ймовірно, і познайомився зі своєю майбутньою нареченою, княжною Мариною Масальською, яка на той час мала близько 20 років. Його діяльність з цього року засвідчено і в поодинаких збережених записках кременецьких замкових книг за 1563 р.⁷⁵ Не волинянами були і свідки-печатарі приватно-правових актів, як, скажімо, на акті позики кн. Федором Масальським у Богдана Патрикія Радогоського від 2 січня 1575 р.⁷⁶, де фігурують його шваґро Андрій Іванович та інший королівський секретар Якуб Кресимський: лише третім підписався волинянин і сусід-землевласник – кременецький війський Федір Сенюта Ляховецький. Позов на суд пана радного – трокського воеводи Миколая Юрійовича Радивиля, яким кн. І. Ф. Масальський позивав Павла Боговита Шумбарського у грудні 1560 р.⁷⁷, свідчить про пріоритетність для кн. Масальського саме центрального судочинства над місцевим.

Конфлікти, які відображають волинські документи з фонду Масальських LVIA, звичайно, не слід сприймати у категоріях ворожнечі чи гострого протистояння Масальських з місцевими землевласниками. Було б украй наївно уявляти маєтки князів Масальських у постійній облозі ворогів, які повсякчас зазіхають на власність сусіда, користуючись з відсутності його власника. Серед сусідів-землевласників бачимо добре знану волинсь-

⁷⁵ ЦДІАК України. – Ф. 21. – Оп. 1. – Спр. 9. – Арк. 81-83. (Скарга Андрія Івановича на Грицька Сенюту за наїзд на маєток від 4 січня 1563 р. та наступна скарга намісника кн. В.-К. Острозького на «померчого валок кременецких» Андрія Івановича за наїзд на маєток, побиття підданих і захоплення майна від 15 січня 1563 р.)

⁷⁶ LVIA. – Ф. 1029. – Ар. 1. – В. 12. – Л. 1v. (1575 січня 2. Випис з кременецьких ґродських книг. Нотаріальний запис позики у 250 кіп грошей литовських кн. Федором Масальським у Богдана Патрикія Радогоського та його дружини під заставу своїх маєтків Тетерівка і половини села Ісєрни до сплати позики.)

⁷⁷ LVIA. – Ф. 1029. – Ар. 1. – В. 5. – Л. 2. (1560 грудня 22. Випис з кременецьких замкових книг. Вручення судового позову троцького воеводи etc. Миколая Юрійовича Радивиля на маєтку Павла Боговита Шумбарського Кордишів у справі про збройний наїзд його слуг на Валецьку землю кн. І. Ф. Масальського, побиття підданих селян та пограбування худоби й коней.) Чим обумовлювався вибір судової інстанції у даному випадку? Чому, власне, до пана радного, а не до кременецького уряду притягав до суду кн. І. Масальський? Ймовірно то, що з Городна до Вільно ближче, ніж до Кременця, й тому легше оформити позов і прибути до суду, хоча, з іншого боку, саме вищий суд (великокнязівський або панів рад) відповідав соціальній ієрархії Боговита Шумбарського.

ку шляхту: Боговитиновичів, Джусів, Хребтовичів Богуринських, Сенют Ляховецьких, князя Олександра Порицького, братів Ісернських. Предмет конфліктів суто господарський – земельні угіддя, належність підданих, що відбиває типовий землеволодільницький менталітет того часу, коли, в ході постійних розподілів спадщини, треба було наполегливо відстоювати нові межі маєтків, доводити своє право на підданих чи в різний, умовно символічний і не завжди мирний спосіб, демонструвати своє відношення до сусіда-землевласника.

Отже, як ми побачили, городенська гілка роду князів Масальських (на Олексичах) не закріпилася на Волині і не утворила друге волинське відгалуження князів цього роду. Після півстолітнього перебування в числі кременецьких привілейованих землеволодільників, нове покоління княжого роду розсіялося по інших маєтках у Великому Князівстві Литовському та на Підляшші. Стає очевидним, що головний нерв життя кн. Федора Масальського Мунчи (бл. 1519–1577 рр.) пульсував у далекому для Волині Городенському повіті Троцького воєводства, де він посів престижний в структурі шляхетського самоврядування уряд земського судді і де з кінця XVI ст. розпочав стрімку кар'єру його син Федір Іванович. Ставши господарським маршалком, він заклав міцний фундамент для подальшого злету роду Масальських у Великому Князівстві Литовському в XVII і XVIII ст. Простежуючи долю князівського роду на Волині за відсутності отчинного землеволодіння, можна побачити, як неінтегрованість у шляхетську корпорацію чи князівський клан не давала кар'єрного зростання навіть особам з князівським титулом, хоча і вивищувало над потужними місцевими панями, навіть такими як Боговитиновичи⁷⁸. Адміністративна кар'єра князів Масальських була переважно пов'язана з отчинним маєтком і з доволі тісним і замкненим колом регіональної корпорації шляхти. У поєднанні ж зі значною маєтковою власністю належність до родової аристок-

⁷⁸ Яковенко Н. М. Українська шляхта ... – С. 103: «...такі незаможні князівські родини, як Велицькі чи Ружинські-Роговицькі (і куди заможніші Масальські. – В.П.) незмінно стоять сходиною вище, ніж потужні місцеві пани Боговитиновичі, Загоровські, Семашки, Гулевичи, Козинські, Гойські, Мокосії тощо».

ратії відкривала доступ до престижних урядів, а відтак і до міцних позицій у соціальній ієрархії.

Таблиця 1.

Мастки князів Масальських на Волині у Кременецькому повіті

№	Назви сел	LVIA*	Теодорович Н.И. **	Сучасна локалізація ***
1	Сураж	1545 IX 20 (В. 1. – L. 4)	С. 336-345	Шумський р-н Тернопільської обл.
2	Турівка (Турово) (суч. частина с. Суража)	1552 VI 06 (В. 2. – L. 4.)	—	
3	Онишківці	1545 IX 20 (В. 1. – L. 4)	С. 345	
4	Ходаки	— —	С. 331	
5	Бриків	1545 IX 20 (В. 1. – L. 4)	С. 319, 370 (1513 р.)	
6	Баймаки	— —	С. 370 (1513 р.)	Білогірський р-н Хмель- ницької обл.
7	Зіньки (з местечка Зѣньковъ)	1581 VIII 27 (В. 13. – L. 1.)	С. 330	
8	Валево	1560 VII 29	С. 370	зникли безслідно
9	Попівці	(В. 5. – L. 1.)	(«Валов» 1513	
10	Тетерівка	— 1543 VI 11 (В. 2. – L. 1.)	р.) — —	
11	Ісерни (купля кн. І.Ф. Ма- сальського 1543 р.)	1543 VI 11 (В. 2. – L. 1.)	С. 344	с. Кутянка, Шумського р-ну Терно- пільської обл.

* Lietuvos valstybes istorijos arhyvos. – F. 1029; Masalski. – Ap. 1.

** Теодорович Н.И. Историко-статистическое описание церквей и приходов Волынской епархии. Т. 3: Уезды Кременецкий и Заславский. – Почаев, 1893.

***Собчук В. З історії землеволодінь шляхетських родів із княжими титулами... – С. 351.

Розділ 2

“Архів” князів Масальських

Питання дослідження родових архівних зібрань привілейованої знаті пізнього Середньовіччя і ранньомодерного часу давно стоять на порядку денному і є одним із шляхів розуміння нашого минулого. Добре відомо, що до нашого часу дійшла їхня мізерна частина з теренів Великого Князівства Литовського і Речі Посполитої. Родові архіви стали жертвою пожеж та воєн у ХХ столітті, розділивши долю магнатських і шляхетських маєтків, де вони переважно зберігалися⁷⁹. В сучасних архівах основні матеріали родових зібрань становлять маєтково-господарчі акти, натомість джерел особистісного характеру (листування, щоденники, генеалогічні матеріали), які могли б надати дослідникові інформацію про життя і діяльність представників магнатських і шляхетських родів, збереглося замало⁸⁰. Окремим питанням є з'ясування шляхів формування архівних комплексів, їхнє подальше розпорошення та перемішування з іншими матеріалами.

Наприклад, архів Сапіг, згідно з висновками Анджея Рахуби, ніколи не перебував в одному місці, яке б становило центр родового архіву, як це було у несьвізькому архіві Радивилів⁸¹. Для початкового періоду формування родових архівів це була цілком узвичаєна практика, коли документи, що забезпечували право власності, зберігались по різних маєтках єдиного володіння⁸². Так само і «архів» Сапіг містився у кількох місцях, які

⁷⁹ *Hiscowa Lubow Z.* Archiwa rodowe Prawobrzeżnej Ukrainy w Centralnym Państwowym Historycznym Archiwum Ukrainy w Kijowie (cz. 1). // *Miscellanea historico-archivistica*. T. IX. – Warszawa, 1998. – S. 127.

⁸⁰ *Olechnowicz Leokadia.* Archiwa rodowe i osobiste w Litewskim Państwowym Archiwum Historycznym // *Miscellanea historico-archivistica*. T. IX. – Warszawa, 1998. – S. 151

⁸¹ *Rachuba Andrzej.* Archiwa Sapiehów – ich losy i stan obecny. // *Miscellanea historico-archivistica*. T. IX. – Warszawa, 1998. – S. 101-108

⁸² *Hiscowa Lubow Z.* Archiwa rodowe Prawobrzeżnej Ukrainy ... – S. 127

становили осередки маєткових комплексів і в ході різних обставин підлягали природним поділам або переходили в руки іншого власника разом із документами. Отже, оригінальна назва «архіву» князів Масальських мала би зватися за місцем його зберігання згідно з назвою маєтку. Не знаючи, з якого маєтку до архіву у Вільнюсі потрапили наші документи, ми не матимемо ключа до історії родового зібрання. Так, скажімо, архів роду Пісочинських сучасними дослідниками було виокремлено з комплексу документів Липовецького архіву (маєтність Липівка на Київщині, звідки він потрапив до Колекції Осолінських, а згодом став власністю Львівської наукової бібліотеки ім. Василя Стефаника НАН України)⁸³. Як правило, такі маєткові архіви обіймали документальні матеріали кількох шляхетських родів, які протягом часу перебували у породичанні або ставали правонаступниками в наслідок різних трансакцій.

Саме поняття «архіву» щодо XVI–XVII ст. слід вживати вкрай обережно, пам'ятаючи про ризик модернізувати його згідно з сучасними уявленнями про архів як інституцію, державний орган, режимний об'єкт, професійну спеціалізацію працівників, постійне місце зберігання документальних матеріалів. Тогочасний магнатсько-шляхетський «архів» – це передусім комплекс маєткових документів, що зберігався у скрині у родовому маєтку та реєстри справ які укладалися з різних причин. Ключовою рисою для розуміння специфіки шляхетських архівів XVI–XVIII ст. був їхній землеволодницький характер. Публічно-правові і приватно-правові документи (як нотаріальні, так і судові) підтверджували права землеволодіння або шляхетський статус власника, вибудовуючи своєрідну генеалогію землеволодіння «від першого надання». Відтак, навіть акти попередніх століть не втрачали актуальності зберігання. Будь-який документ міг несподівано знадобитися у судовому спорі. Обіг нерухомості в ході купівлі-продажу, успадкування, розподілу тощо супроводжувався відповідною передачею документів новому власнику. У випадку розширення землеволодіння (через шлюб, купівлю, спадок, вислугу) до «архіву» долучалися супровідні землеволодницькі документи і навпаки. Отже, шляхетський «архів» – це насамперед масив

⁸³ *Krykun Mykoła, Piddubniak Oleksa. Materiały dotyczące działalności sądów grodzkiego i ziemskiego województwa bractawskiego od ostatniej ćwierci XVI w. do pierwszej połowy XVII w. w archiwum szlacheckiego rodu Piaseczyńskich. // Miscellanea historico-archivistica. T. X. – Warszawa, 1999. – S. 124.*

актуальних документів, що забезпечували право власності, тобто мали не архівну, а юридичну цінність для власника маєтку. Таке зберігання документів не передбачало обов'язкової систематизації, яка, очевидно, у першу чергу провадилася у великих магнатських володіннях. Таким чином, дослідження шляхетських «архівів» невід'ємне від дослідження родового землеволодіння, успадкування та зміни власницьких прав на маєтки. Дослідники вважають, що приватні шляхетські архіви у Великому Князівстві Литовському починають формуватися протягом XVI ст.⁸⁴ Загальновідомо, що приватні архіви середньої та дрібної шляхти майже не збереглися. Як зазначає Раймонда Рагаускене, рештки документів шляхти XVI ст. варто шукати у приватних архівних зібраннях магнатів та церковних інституцій – церков, костелів, монастирів⁸⁵. Однак за останні двісті років цей сегмент архівної спадщини буквально випав з суспільних уявлень про минувшину, так і не ставши об'єктом системного інтересу з боку дослідників. Як зазначає Василій Ульяновський, у Російській імперії «уява про приватні архіви та їх унікальне значення через статус шляхти в історії Великого князівства Литовського та Речі Посполитої ... була майже відсутня»⁸⁶.

У наш час зібрання фонду Масальських Державного історичного архіву Литви (*Lietuvos valstybes istorijos arhyvos*) стисло було охарактеризовано в архівознавчій роботі Леонадії Олехнович. Авторка подала короткі відомості про склад фонду, який нараховує 299 справ, та про самих Масальських. Проте вона не звернула уваги на волинські справи, хоча вони хронологічно є найранішими у цьому фонді, а тому помилково (хоча, можливо, йдеться про друкарську помилку) було зазначено, що нижньою хронологічною межею фонду є 1593, а не 1539 р.⁸⁷ Виникає питання про походження фонду Масальських (F. 1029 Masalski), зокрема про архівну історію волинського комплексу документів, які містяться у перших тринадцяти справах цього фонду і хро-

⁸⁴ *Ragauskienė Raimonda. Najstarsze dokumenty XVI w. w archiwach prywatnych szlachty WKL (na podstawie Metryki Litewskiej) // Lietuvos Didžiojo Kunigaikštystės istorijos šaltiniai. Faktas. Kontekstas. Interpretacija. – Vilnius IIL Leidykla, 2007. – P. 286.*

⁸⁵ *Ibid.* – P. 288.

⁸⁶ Ульяновський В. «Русское дело в Северо-Западном крае» через призму історії магнатських архівів Сапег та Радзивилів». – К., Ін-т української археографії та джерелознавства ім. М.С. Грушевського НАН України, 1998. – С. 22.

⁸⁷ *Olechnowicz Leokadia. Archiwa rodowe i osobiste... – S. 151*

нологічно обіймають 1539–1581 рр. Чи дійсно у фонді зберігаються документи, які свідомо збиралися і зберігалися князями Масальськими? Якими шляхами волинські справи опинилися у Вільнюсі? Як документи, що нині утворюють фонд Масальських, збиралися до купи? На ці питання немає ствердної відповіді. Архівний опис фонду, укладений 1974 р., фіксує фінальний етап архівації документів згідно з традицією радянських архівів: «Документи фонду Масальських складються з розсипу, що накопився за кілька років. У ході їх науково-технічної обробки були виявлені документи майнового і судового характеру роду Масальських переважно XVI–XVII ст. на старобілоруській мові. Більшість документів у доброму стані, але є трухляві й такі, що важко читаються. Систематизувалися вони за хронологією та особами, у тому ж порядку внесені до опису»⁸⁸. Як бачимо, фонд Масальських не є фамільним зібранням у автентичному значенні. На жаль, опис фонду не подає попереднього власника і місця зберігання цих документів, або, принаймні, їх частини. Вказівка на систематизацію «за хронологією та особами» найпевніше свідчить, що збірка волинських справ, що відклалася у перших тринадцяти справах фонду Масальських, штучного походження і була «систематизована» за хронологічно-персональним принципом працівниками архіву. А, між тим, до «систематизації» збірка документів, дотичних волинських володінь, могла становити певну цілість, утворену попередніми власниками, наприклад, для захисту власницьких прав у судах. У зв'язку з цим дослідження подальшої долі волинських маєтків князів Масальських (див. праці Володимира Собчука)⁸⁹ – могло би пролити світло на ймовірні шляхи розпорошення їхнього маєткового архіву. Той факт, що на початок XVII ст. вони позбулися волинських

⁸⁸ LVIA. – F. 1029: Masalski. – Ap. 1. Опис фонда.

⁸⁹ Собчук В. З історії землеволодінь шляхетських родів із княжими титулами у Південній Волині XV – першої половини XVII століть // Записки наукового товариства імені Т. Шевченка. Т. CCXL. Праці комісії спеціальних (допоміжних) історичних дисциплін. – Львів, 2000. – С. 350–352; Його ж. Боговитиновичі: генеалогія і маєтки. // ДО ДЖЕРЕЛ. Зб. наук. праць на пошану Олега Купчинського з нагоди його 70-річчя. – К.; Львів, 2004. – Т. I. – С. 521–523; Його ж. Мережа оборонних споруд Південної Волині (середина XIV – перша половина XVII ст.) // Середньовічні і ранньомодерні оборонні споруди Волині. Зб. наук. праць. Під ред. В.Собчука. – Кременець, 2006. – С. 43.

маєтків, дозволяє стверджувати, що документи, які публікуються нами, не мали для них актуального значення для підтвердження їхніх землеволодільських прав протягом XVII–XVIII ст. Відтак, ці документи або мали перейти до нових власників маєтків у Кременецькому повіті або лишилися у Масальських і зберігалися в їхніх маєтках у Великому Князівстві Литовському. Нещодавно Ігор Тесленко у Кракові, в бібліотеці Чорторийських, виявив кременецькі документи кн. Івана Федоровича Масальського⁹⁰, які, тематично і типологічно збігаються з вільнюською збіркою. Реєстри двох з цих документів (док. № 25, 26) наводимо після документів з LVIA. Поглянувши на документи з LVIA під цим кутом зору, можна зробити припущення, що вони лишилися серед маєткових документів найуспішнішого сина кн. Масальського Мунчи – Федора, який у спадок отримав половину Ходацького замку з селом, містечко з селом Зіньки, села Тетерівку та Ісерни. Саме ці маєтки значаться у документах 1539–1581 рр., що тут публікуються. На жаль, наші міркування радше ставлять питання, аніж пропонують відповіді, суттєво підважуючи уявлення про архів Масальських як про історичну цілісність, утворену самими Масальськими. На підставі архівного фонду з LVIA не можна судити про першопочатковий вигляд документального зібрання за часів життєдіяльності цього роду у XVI ст. Це вкрай уривчаста і малорепрезентативна частина волинського «архіву» кн. Івана Федоровича Масальського та його сина, кн. Федора, на підставі яких не випадає казати про його реконструкцію. Приблизне уявлення про «архів» могли би дати тогочасні реєстри справ князів Масальських, де фіксувалися б згадані документи, але їх немає у нашому розпорядженні. На нашу думку, фрагментарний характер волинських актів з фонду Масальських LVIA обумовлено тим, що основний їхній корпус мав би лишатися на Волині, у Кременецькому повіті, власне у маєтках князів Масальських, згодом перейти до рук спадкоємців цих маєтків, і, як наслідок, розпорошитися по інших маєткових архівах привілейованих землеволодільців.

⁹⁰ Biblioteka Czartoryskich, № 3213 – Papiery Massalskich, 1511–1776. – Арк. 5-6, 21–23. Оригінали руською і польською мовами. Частина документів збірки стосується білоруських та волинських маєтків кн. Івана Федоровича Масальського. (Дякую Ігорю Тесленко за надану інформацію).

Класифікація волинських документів

Документи, що публікуються, не є у певному розумінні *актами*, тобто такими правовими діями на письмі, що встановлюють правові відносини між сторонами. До актів у вузькому сенсі слова можна зарахувати два судові листи (док. № 13, 24) і нотаріальний запис позики суми грошів під заставу маєтку (док. № 23). Решта документів – це приватно-публічні або судові і розпорядчі документи. На відміну від актів, вони не встановлюють правових відносин, а доводять правопорушення чи визнають порядок його доведення. Такий поділ ми вважаємо за ключовий при класифікації документальних матеріалів на актові і неактові, у чому почасти дотримуємось думки М. С. Каштанова, який чітко розрізняв акти (зокрема, й судові) і судові документи⁹¹.

У фондi Масальських LVIA не було виявлено інших документів XVI ст., дотичних волинських маєтків цих князів. Без сумніву, їх мало бути набагато більше, ніж те, що дійшло до нашого часу. У цьому легко переконатися, узявши до уваги необхідний обсяг документації, який супроводжував провадження будь-якої судової, нотаріальної, фіскальної чи іншої справи. Також про це свідчить розрив в нумерації на зворотах аркушів, яка робилися у XVIII ст. у ході упорядкування актів. Характер документів досить односторонній – це переважно судові справи; лише документ № 23 є нотаріальним записом. Але вони можуть дати загальне уявлення про головних персонажів, уточнити подієву канву, тощо.

Зупинимось на характеристиці документів, що публікуються, адже цінні вони не тільки тим, що колись становили комплекс маєткового “архіву”. Документи охоплюють період докорінних інституційних змін у правовій системі Великого Князівства Литовського, куди на той час входила частина українських земель, зокрема і Волинь. Йдеться про судово-адміністративну реформу 1564–1566 рр. та запровадження Другого Литовського

⁹¹ Каштанов С. М. Русская дипломатика. – М.: Высшая школа, 1988. – С. 153. Щоправда, в класифікаціях М.С. Каштанова не враховувалась специфіка книжкового діловодства та інституту випису, невідомого у практиці діловодства Московської держави XVI–XVII ст.

Статуту. Таким чином, документи, що публікуються, можна поділити на два періоди: до реформи і після. На перший період, який збігається з функціонуванням Першого Литовського Статуту (1529–1566 рр.), припадає 16 документів (№ 1–11, 13–18) за 1539–1565 рр.; на другий, уже річпосполитський (з 1569 р.) – припадає 8 документів (№ 12, 19–24) за 1570–1581 рр.

Таблиця 2. Хронологічний порядок волинських документів з фонду князів Масальських LVIA у Вільнюсі

Дореформений період			Пореформений період
1539 VIII 12, № 1	1545 IX 20, № 4	1557 VIII 14, № 14	1570 XII 13, № 19
1539 VIII 12, № 2	1548 V 20, № 13	1558 VI 08, № 11	1571 V 14, № 12
1540 V 10, № 3	1552 VI 06, № 7	1560 VII 29, № 15	1572 III 12, № 20
1543 VI 11, № 5	1552 VI 06, № 8	1560 XII 22, № 16	1573 VI 28, № 21
1543 VII 18, № 6	1556 XII 01, № 9	1562 II 20, № 17	1574 VI 12, № 22
	1557 IV 09, № 10	1565 X 10, № 18	1575 I 02, № 23
			1581 VIII 27, № 24

Як правило, аналогічні документи є найпоширенішими різновидами джерел для дослідження князівських і шляхетських родів. Аналізуючи їх, дослідники у першу чергу фіксують датування, персоналії, родинні зв'язки, топоніміку землеволодіння, приналежність маєтків, успадкування, розподіл власності. Проте джерела здатні промовляти і під іншим кутом зору – в контексті вивчення тогочасного механізму продукування та застосування документів згідно з їх призначенням. Кожний документ важливо побачити у контексті публічно-правових процедур, які формували його текстуальну природу. Спробуємо провести класифікацію текстів, поділивши їх на різновиди документів.

Таблиця 3. Різновиди волинських документів 1539–1581 років з фонду князів Масальських LVIA у Вільнюсі

Скарга (“жалоба и оповедане”) – № 5: 1543 VI 11; № 6: 1543 VII 18; № 9: 1556 XII 1 (+ свідчення вижа); № 11: 1558 VI 8; № 15: 1560 VII 29 (+ свідчення вижа); № 19: 1570 XII 13

Свідчення офіційного свідка (“сознане”) – № 12: 1571 V 14 (возний); № 9: 1556 XII 1 (виж + скарга); № 15: 1560 VII 29 (виж + скарга)

га); № 16: 1560 XII 22 (виж + вручення позову); № 20: 1572 III 12 (возний)

Напоминальний лист – великокнязівський: № 1: 1539 VIII 12; № 2: 1539 VIII 12; № 17: 1562 II 20

Розпорядчий лист – великокнязівський: № 7, № 8: 1552 VI 06; № 10: 1557 IV 9; № 14: 1557 VIII 14 (у формі урядової копії)

Умоцований лист – великокнязівський: № 4: 1545 IX 20

Судовий позов – великокнязівського суду: № 3: 1540 V 10; каптурового суду: № 21: 1573 VI 28; земського суду: № 22: 1574 VI 12

Судовий лист (декрет, вирок) – кременецького старости: № 13: 1548 V 20; кременецького гродського суду: № 24: 1581 VIII 27

Нотаріальний запис (“лист визнаний”) – № 23: 1575 I 02 (позика під заставу маєтку)

Як бачимо, майже всі документи, що публікуються, а саме 22 з 24, відносяться до сфери правопорушення, тому розуміння цих текстів має базуватися на інтерпретації правових понять литовсько-руського права. Збірка представлена майже усіма різновидами судових документів, починаючи від скарги і закінчуючи судовим вирокіом (немає хіба що “ув’язчих листів”). Якщо поглянути на них з точки зору судової процедури, то стає очевидним, що документи відображають усі етапи як досудового, так і судового процесу. Серед процедурних моментів, кодифікованих у Першому Литовському Статуті 1529 р.⁹², ми бачимо: а) оскарження на уряді⁹³; б) освідчення офіційним свідком (*вижем* або (після 1566 р.) – *возним*) правопорушення⁹⁴; в) нагадування правопорушникові скривдженою стороною про збитки⁹⁵; г) вручення судового позову⁹⁶; д) судовий рок. Бракує лише

⁹² Первый Литовский Статут [Pirmasis Lietuvos Statutas]. Тексты на старобелорусском, латинском и старопольском языках. / Редкол.: С.Лазутка, И.Валиконите, Э.Гудавичюс. / Вильнюсский ун-т, Ин-т истории Литвы АН Литвы. – Вильнюс: “Минтис”, 1991. – Т. 2. – Ч. 1.

⁹³ Там само: “А в позвех жалобу маєт выобразити” (Розд. VI, арт. 15.).

⁹⁴ Там само: *Вижа жаден пересведчити не может*” (Розд. VI, арт. 35. Слущкий список.); «О довод кзвалту, як маєт его осветчити и жаловати» (Розд. VII, арт. 2).

⁹⁵ Там само: “О кривды, которые бы ся делали паном и земяном от панов и паней вдов и от наместников, и от подданных из, естли бы ся справедливость не стала” (Розд VI, арт. 6); “О люди князские и панские, иж не мають первой по них децкие сланы быти, олиж первой пана их обослати, абы справедливость вчинил” (Розд VI, арт. 7).

⁹⁶ Там само: “О кривды, как мають позвы господарскими и панов воевод, и старост, и инших врадников ку праву позывати” (Розд VI, арт. 4).

ув'язжених листів, на підставі яких *діцький* чи *врядовий виж*, а згодом – *возний*, засвідчували уведення нового власника у володіння майном і тим самим закріплювали виконання судового вироку або майновий контракт⁹⁷. Зв'язок судової процедури з порядком оформлення досудових документів (скарг, заяв, свідчень офіційних свідків тощо) розглянуто нами в попередній роботі, в якій було простежено нормативний вплив досудової процедури на формуляр документа⁹⁸.

Документи відбивають судово-процесуальні дії правового суб'єкта – позивача або відповідача, однак вони стосуються різних справ. Збірка з фонду Масальських LVIA не містить у повному обсязі весь набір судових документів з якоїсь однієї справи. Таблиця співвідношення документів волинських справ з фонду Масальських LVIA з процедурними фазами судового процесу (див. с. 40) свідчать про великий обсяг лакун серед документів, що публікуються. Стає очевидним, що багато документів до нас не дійшло. Зрозуміло, що відсутність документів з тої чи іншої процедурної фази, ніяк не говорять про те, що вони обов'язково мали бути. Скажімо, скарги на протиправні дії іншої особи не обов'язково передувало вручення їй заручного або напоминального листів; оформлення скарги на уряді не обов'язково супроводжувалося свідченням в'язового вижа (після 1566 р. – возного); внесена до урядових книг скарга не конче тягла за собою провадження судового процесу, а це означає автоматично відсутність документів, що засвідчували б подальші судові процедури: вручення позову та судовий рок у різних варіаціях, ув'язання.

Волинські справи з фонду Масальських можуть доповнити матеріали з неопублікованих книг Литовської Метрики за 1540–1560-ті рр. та збережені фрагменти кременецьких замкових книг (з 1541 р.)⁹⁹, але це тема для окремого дослідження. Наприклад, у кременецьких замкових книгах за 1551 р., у записах за жовтень-листопад, мала б міститися скарга зі свідченням в'яз-

⁹⁷ Там само: “О увязыванье в ыменье за долг або за которую иншую причину” (Розд. VIII, арт. 17).

⁹⁸ Поліщук В. Между процедурой и формуляром: источниковедческий анализ судебных записей замковых книг перед реформой 1564–1566 гг. (на примере лукских замковых книг 1558–1566 гг.) // Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės istorijos šaltiniai. Faktas. Kontekstas. Interpretacija. – Vilnius ILL Leidykla, 2007. – P. 355–380.

⁹⁹ ЦДІАК України. – Ф. 21. – Оп. 1. – Спр. 1–10.

дового вижа, внесена онишківським урядником кн. Мунчи Ши-маном, на Івана Олехновича Хребтовича Богуринського та Михайла Гнатовича Джусу, які особисто зі слугами вчинили наїзд на Тетерівську землю князя, пограбувавши його селян поблизу села Мусолово. Про це довідуємося з розпорядчого листа великого князя Жигимонта Августа, де міститься пряме посилання на цю скаргу (док. № 7). А в кременецьких ґродських або земських книгах за 1578 р., якщо б вони збереглися, можна було б знайти свідчення (*зізнання*) кременецького возного Григорія Гуляницького, який оглядав спустошені татарськими наїздами маєтки кн. Ф. І. Масальського (док. № 24). Вказані документи у формі *виписів* також могли міститися у фонді Масальських з LVIA, але їх там бракує, як і багатьох інших.

Документи, що публікуються, не лише представляють усе розмаїття судової документації, а й виявляють майже весь спектр судових (урядницьких) інстанцій, до яких могла звертатися сторона, домагаючись правосуддя. Це, зокрема, такі суди, як великокнязівський (верховний), замковий (старостинський), приятельський (полюбовний), патримоніальний (отчинний), а також пореформені – земський, ґродський, каптуровий (в часи безкоролів'я). Приятельський¹⁰⁰ (док. № 12: 1571 V 14) і патримоніальний (№ 20: 1572 III 20) суди мали приватно-правовий характер, не підпадали під реформування, залишаючись базовими структурами судочинства і після реформ 1564–1566 рр. У приятельському і патримоніальному судочинстві сторони не дотримувалися правила вписування справ у судові книги офіційної влади. Часто-густо провадження по таких судах відображалось лише у зізнаннях офіційних свідків – *врядових вижив* (після судової реформи 1564–1566 рр. – *возних*).

Якщо подивитися на структуру документів з точки зору пов'язання «ініціатор (сторона) – інстанція (уряд)», то побачимо, що ініціаторами більшості документів є кн. Іван Федорович Масальський Мунча та його син кн. Федір. Їхні маєткові урядники, які порушували справи, так само ототожнюються нами зі стороною кн. Масальського, позаяк у ролі служебників пред-

⁹⁹ ЦДІАК України. – Ф. 21, оп. 1, спр. 1–10.

¹⁰⁰ Про приятельські (полюбовні) суди див.: Старченко Н. Полюбовні суди на Волині в останній третині XVI століття // До джерел. Зб. наук. пр. на пошану Олега Купчинського з нагоди його 70-річчя. – К.; Львів, 2004. – Т. I. – С. 207–228.

Таблиця 4. Інстанції, які продукували волинські документи з фонду князів Масальських LVIA у Вільнюсі

	Інстанції (уряди)	Кількість док.	№№ документів, що публікуються
<i>Дореформений період (до 1566 р.):</i>			
1	Великокнязівська канцелярія:	8	1–4, 7, 8, 10, 14 (урядова копія), 17
2	Кременецький замковий уряд:	7	5, 6, 9, 11, 13, 15, 16
3	Господарський уряд	1	18 (городенський староста)
<i>Пореформений період (після 1566 р.):</i>			
4	Кременецький гродський суд	4	12, 19, 20, 24
5	Кременецький земський суд	2	22, 23
6	Каптуровий суд Волинського воєводства	1	21

ставляли його інтереси. У випадку, коли в архіві Масальських знаходяться судові документи, ініційовані іншою стороною, зокрема судові позови (док. № 21, 22), то їх перебування в архіві цілком закономірне, позаяк адресатами були князі Масальські.

Особливе значення мають найраніші документи у збірці, адже дореформені часи Великого Князівства Литовського XVI ст. далеко не повно представлені джерельною базою. Добре відомо, що матеріали великокнязівської канцелярії, які відкладалися у книгах Литовської Метрики, не становлять репрезентативного комплексу для українських земель, а документів волинського походження збереглося вкрай мало. Тому такою важливою є публікація дореформених документів з теренів Волинської землі. Особливу вагу мають виписи з кременецьких замкових книг, оскільки самі книги збереглися фрагментарно у сильно пошкоджененому вигляді. На підставі ж врядуових виписів можна судити про ведення замкових книг кременецьких старост з 1540-х рр. і детальніше аналізувати діяльність замкової канцелярії. Наприклад, унікальною є інформація з док. № 15 (випис з кременецьких замкових книг від 29 VII 1560), в якому на звороті аркушу у правому нижньому куті міститься приписка замкового писаря (або підписка). Приписка фіксує суму оплати стороною за запис до замкових книг і за надання вижа: “Еще боярин

Таблиця 5. Волинські документи з фонду князів Масальських кризь призму співвідношення «ініціатор (сторона) – інстанція (уряд)»

Ініціатор (сторона)	Інстанція (уряд)	Документи №№	Кільк. док.
<i>Дореформений період</i>			
князь Іван Федорович Масальський	Великокнязівська канцелярія	напоминальний лист – № 1-4, 17; розпорядчий лист – № 7, 8, 10, 14 (урядова копія)	9
Той же (як підстароста)	Господарський уряд	лист старости – № 18	1
Той же (особисто)	Кременецький замковий уряд	скарга – № 11; судовий лист – № 13	2
Той же (ісернський урядник Гришко Лепун)	Кременецький замковий уряд	скарга – № 5, 6	2
Той же (оношківський урядник Матвій Мойсеевич)	Кременецький замковий уряд	скарга – № 9	1
Той же (оношківський урядник Трохим Волковський)	Кременецький замковий уряд	скарга – № 15; вручення позову – № 16	2
<i>Пореформений період</i>			
брати Устяновичи Ісернські	Кременецький гродський суд –	свідчення возного – № 12	1
кн. Ф. І. Масальський	Кременецький гродський суд –	скарга – № 19; свідчення возного – № 20; нотаріальний запис – № 23; судовий лист – № 24	4
Боговитин Шумський Степан	Каптуровий суд Волинського в-ва	позов – № 21	1
Боговитин Іван Войнич	Кременецький земський суд	позов – № 22	1

(Федір Нелепкович, якого оношківський урядник посилав на процедуру опитування до маєтку Павла Боговитина Шумбарського Потуторово. – В.П.) своїх Д [4] гр[оша] дал. Того всего КФ [29] гр[ошей]. Тыє пнзи сампан Волович (кременецький підстароста. – В.П.) ѿтнего (оношківського урядника кн. Івана Масальського Трохима Волковського. – В.П.) взял”. Як бачимо, сторона за запис скарги до

замкових книг мала заплатити 25 грошів. Додані чотири гроші, на нашу думку, йшли підстарості за надання вижа. Зрозуміло, що на підставі поодинокого факту ще не можна судити про узвичаєні суми оплат у замковій “протоканцелярії”, однак дати про них попереднє уявлення дозволяє. У цьому контексті варто згадати постанову Віленського сейму 1551 р., якою встановлювалась фіксована сума оплати за вписання скарги до урядових книг – два гроші, а разом з виписом – 12 грошів¹⁰¹. Оплата вижу – слугі підстарости – за освідчення правопорушення встановлювалась у розмірі три гроші без урахування *помильного* – один гріш за милою проїзду до місця¹⁰². Як бачимо, розбіжність оплат зі встановленими сеймом демонструє недотримання правових норм у судово-адміністративній практиці волинських урядників.

Унаслідок судово-адміністративної реформи 1564–1566 рр. *замковий старостинський уряд* трансформувався у *городський суд*. Крім того з’явився паралельний судово-нотаріальний орган шляхетського самоврядування – *земський суд*, який у Кременецькому повіті почав діяти з 1565 р.¹⁰³, але матеріали його діяльності фрагментарно збереглися лише з 1568 р.¹⁰⁴ Документи з фонду Масальських представлені переважно у формі урядових (офіційно засвідчених) виписів з книг судово-адміністративних установ – замкового, городського, земського урядів. Зауважимо, що з 24-х документів більше половини, а саме 13, фігурують у формі виписів, які були своєрідним інструментом поширення писаного права і відігравали значну роль у правовому побуті привілейованих землевласників¹⁰⁵. Урядові виписи, що публікуються, відбивають найраніший етап ведення замкових книг у Кременці, тобто з початку 1540-х рр., коли, ймовірно, і була запроваджена у Кременецькому замку практика їх регулярного ведення. Цієї ж думки дотримується й Володимир Соб-

¹⁰¹ Литовская метрика. – Кн. 3. – Отд. 1-2. – Ч. 3: Книга публичных дел – Т. 1 // Русская историческая библиотека. – Т. XXX. – Юрьев, 1914 – Стб. 191.

¹⁰² Там само. – Стб. 191.

¹⁰³ *Поліщук В.* Запровадження уряду возного в Луцькому повіті в 1567 рр. // Український археографічний щорічник. – Вип. 6. – К., 2002. – С. 196.

¹⁰⁴ Кременецький земський суд. Описи актових книг. Вип. I. Книги № 1–11 (1568–1598 рр.). – Київ, 1959.

¹⁰⁵ *Поліщук В.* Врядове виживство в структурі публічно-правових процедур (на матеріалі луцьких замкових книг 1558–1567 рр.) // Соціум. Альманах соціальної історії. – К.: Інститут історії України НАН України, 2002. – № 1. – С. 94.

чук¹⁰⁶. Пізніший, пореформений етап існування повітової канцелярії у Кременці відображено у роботі проф. Наталі Яковенко¹⁰⁷.

Археографічна передмова

У ході опрацювання архівних документів з фонду Масальських LVIA були зроблені цифрові копії з оригіналів, на підставі яких і готувалась нинішня публікація. У Центральному державному історичному архіві України у м. Києві зберігаються мікрофільми справ з фонду Масальських LVIA¹⁰⁸, але їх низька якість не дозволяє користуватися ними з дослідницькою метою. До того ж не було мікрофільмовано увесь комплекс документів. Усі документи, крім док. № 18 (старопольська мова), писані *руською* (староукраїнсько-білоруською) мовою. Документи публікуються у тій послідовності, в якій вони розташовані в архівних справах (LVIA. F. 1029: Masalski, спр. 1–13.). Зміст документів подано за хронологічним порядком (с. 94).

Публікацію здійснено згідно з “Правилами видання пам’яток, писаних українською мовою та церковнослов’янською української редакції”¹⁰⁹, але з незначними відмінностями. Відтворюються майже всі літери, відсутні у сучасному українському алфавіті: “ѡ”, “ѣ”, “ѥ”, “ѧ”, “Ѩ”, “ѩ”. Літери “Ѫ”, “ѫ” замінені на сучасні “я”, “е”. Усі надрядкові літери внесені в рядок і пишуться курсивом. Відтворюються паєрки (один або два надрядкових

¹⁰⁶ Собчук В. Мережа оборонних споруд Південної Волині (середина XIV – перша половина XVII ст.) // Середньовічні і ранньомодерні оборонні споруди Волині. Зб. наук. праць. Під ред. В. Собчука. – Кременець, 2006. – С. 20

¹⁰⁷ Яковенко Н. Матеріали до персонального складу канцелярій Волині, Надніпрянщини та Східного Поділля (Остання третина XVI – середина XVII століть) // ДО ДЖЕРЕЛ. Збірник наукових праць на пошану Олега Купчинського з нагоди його 70-річчя. – Київ-Львів, 2004. – Т. I. – С. 342–345.

¹⁰⁸ ЦДІАК України. – КМФ. 33: Документи і матеріали з історії України з архівів і рукописних відділ бібліотек Литви. – Оп. 1. – Спр. 125–133.

¹⁰⁹ Німчук В.В. Правила видання пам’яток, писаних українською мовою та церковнослов’янською української редакції. – К., 1995. – Ч. I. Проект.

знаки на позначення “й” або “і”), які тотожні курсивній “и” за іншим способом транслітерації. Виносна “с”, позначена на письмі крапкою під титлом, у публікації внесена в рядок і передається курсивом. Знаки пунктуації розставлено згідно з сучасними нормами зі збереженням оригінальної пунктуації, яка виділена підкресленням. Збережено написання слів під титлами. У тексті відтворено літерне позначення цифр (числа, дати, індікти), проте в квадратних дужках наводиться арабська нумерація. Текст розділено на абзаци за дипломатичним формуляром. Круглими дужками “(…)” позначені частки слів та речень, помилково пропущені писарями в тексті. Квадратними дужками “[...]” позначено реконструйовані слова у пошкоджених місцях тексту. Трьома крапками “...” позначено місце для слова, яке не вдалося прочитати при транслітерації.

Таблиця 6. * Процедурні фази судового процесу по волинських документах з фонду Масальських LVIA

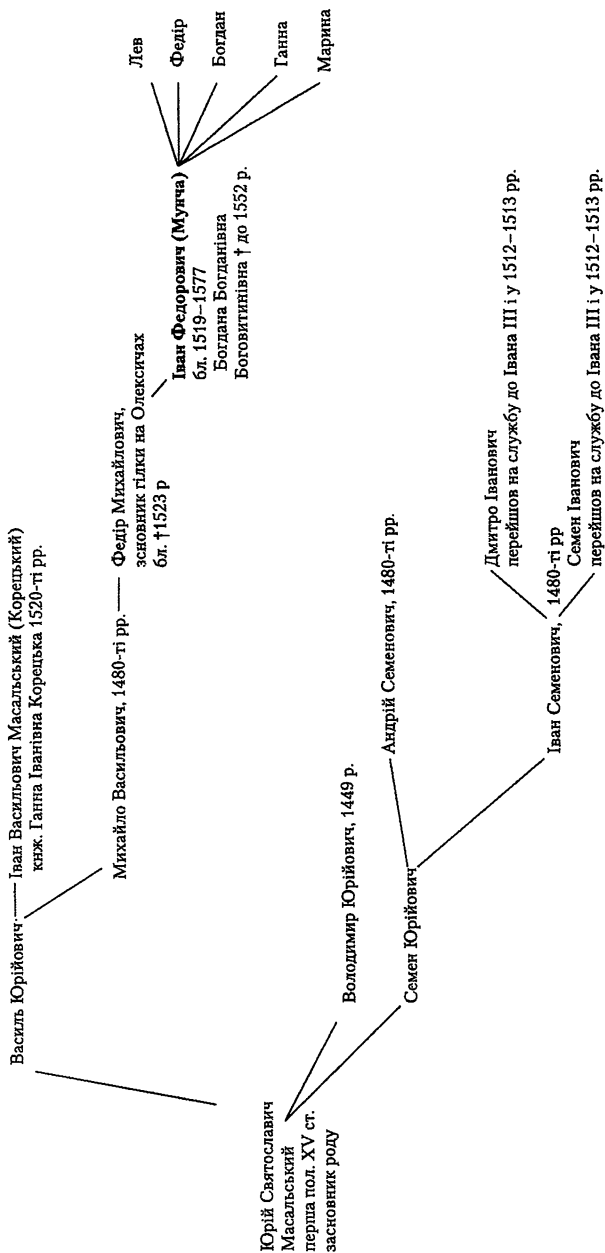
Характер справи	Юридичні сторони (правові суб'єкти): Позивач – (П) Відповідач – (В)	Процедурні фази судового процесу					судовий рік	ув'язання
		Напоми- нання сторони	Оскаржен- ня на уряді або у вели- кого князя	свідчення свідка, возного	судовий позов	Передача судових повнова- жень**		
Виділення спадку з Шумського маєтку – вна дружнини кн. І. Ф. Масальського	Марина Потієва Тилкевича, кн. І. Масальський (П) Іван Львович Боговитинович (В)	1539 VIII 12, № 1						
Передача маєтку з-під опіки спадкоємцям	кн. І. Масальський (П) Іван Богущевич Боговитинович (В)	1539 VIII 12, № 2			1540 V 10 № 3			
Спір за спадок (Шумський маєток)	Война та Іван Богущевич Боговитинович (П) кн. І. Масальський (В)					1545 IX 20, № 4 (для В)		
Наїзд на Тетерівську землю	кн. І. Масальський (П) Михайло Джуса (В)	1543 VI 11, № 5	разом зі скаргою					
Наїзд на Тетерівську землю	кн. І. Масальський (П) Михайло Джуса (В)	1543 VII 18, № 6	згадка у скарзі				1548 V 20, № 13 замковий суд	
Належність суразького підданого	кн. І. Масальський (П) Грицько Сенюга (В)							
Наїзд на Тетерівську землю, жовтень 1551	кн. І. Масальський (П) Іван Олександрович Хребтович Богуринський, Михайло Джуса (В)		згадка: 1552 VI 06, док. № 7	разом зі скаргою		1552 VI 06, № 7 (кн. В.- К. К. Остро- зікому)		
Напад на боярина кн. І. Ф. Масальського Єська Пашкевича	кн. І. Масальський (П) кн. Олександр Пориський за своїх бугловських підданих (В)	згадка: 1552 VI 06, док. № 8						
Напад на Ісерни, побиття підданих 1556 XI 27	кн. І. Масальський (П) Михайло і Григорій Гнановичи Джуса (В)	1556 XII 01, № 9	разом зі скаргою			1557 IV 09, № 10 (кн. В.- К. К. Ост- розькому)		
Грабування худоби у підданого 1558 VI 04	кн. І. Масальський (П) Богдан Михайлович Джуса (В)	1558 VI 08, № 11	---					

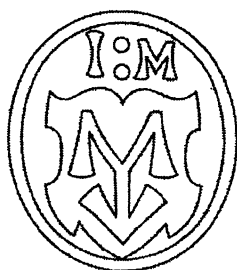
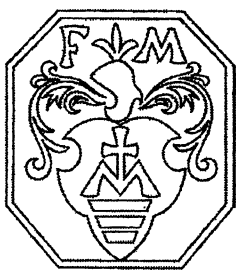
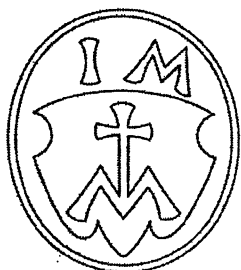
Грубування худоби у підданого 1558 VI 04	кн. І. Масальський (П) Богдан Михайлович Джуса (В)	1558 VI 08, № 11	--			
Жнива на Валецькій землі	кн. І. Масальський (П) Павло Боговитин Шумбарський (В)	1560 VII 29, № 15	разом зі скаргою	1560 XII 22, № 16		
Потрава полей, шкоди підданім Онницького маєтку	кн. І. Масальський (П) Григорій Сенота (В)	1562 II 20, № 17				
Побиття та грабунок підданого боярина	кн. Федір Масальський (П) Михайло Павлович (В)	1570 XII 13, № 19	--			
Володіння маєтком Ієрнї	Брати Устянович Ієрнські (П) кн. І. Масальський (В)		1571 V 14, № 12			Засвідчено: док. № 12 при- ятельський суд
Крадіжка бджолиних вуликів у підданих	кн. Федір Масальський (П) кн. Костянтин Вишневецький через свого гулівецького урядника (В)		1572 III 12, № 20			Засвідчено: 1572 III 12, док. № 20 отчинний суд
Наїзд на маєток Боложовку, підпалення двору	Стелан Боговитин Шумський (П) кн. Федір Масальський, Андрій Іванович (В)			1573 VI 28, № 21		
Неприняття позики в 60 кп грошей	Іван Войнич Боговитин (П) кн. Федір Масальський (В)			1574 VI 12, № 22		
Стягнення подимного податку з маєтків Зінків і Ходаки	Господарський поборця Михайло Линецький (П) кн. Федір Масальський (В)					1581 VIII 27, № 24 гродський суд

* У цю таблицю не потрапили несудові, власне, два розпорядчі (адміністративні) та один нотаріальний документи: № 14, 18, 23.

** Під передачею судових повноважень, зокрема, розуміється не тільки уповноваження стороною іншої особи вести судову справу (адвокатські повноваження *умовованого*), але й передача великим князем судової справи до нижчої інстанції, призначення великим князем комісарських або затвердження приятельських суддів у тому разі, коли сторони обирали або погоджувалися на той чи інший варіант судочинства.

Генеалогія окремих відгалужень князів Масальських XV – XVI ст.

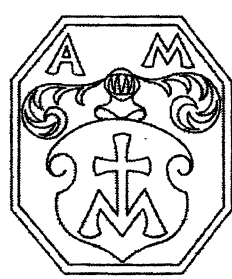
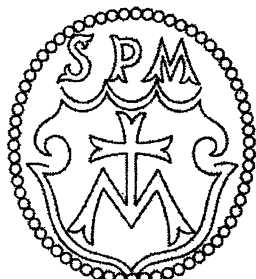

Мал.1: Печатка Івана Федоровича Масальського від 1569 р.

Мал.2: Печатка Федора Івановича Масальського від 1589 р.

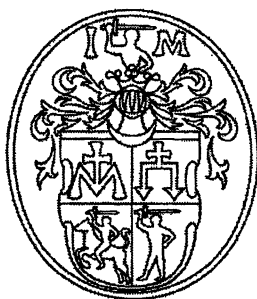
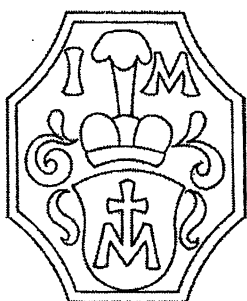
Мал.3: Печатка Юрія Михайловича Масальського від 1589 р

Мал.4: Печатка Андрія Петровича Масальського від 1569 р.

Мал.5: Печатка Петра Тимофійовича Масальського від 1536 р.

Мал.6: Печатка Андрія Ярошевича Масальського від 1618 р.

Мал.7: Печатка Яроша Васильовича Масальського.

Мал.8: Печатка Яроша Васильовича Масальського від 1595 р.

Автор замальовок печаток Олег Однороженко

Тексти документів (1539-1581)

№ 1

1539 серпня 15. індикт 12. Краків. Напоминальний лист Жигимонта І до господарського дворянина Івана Львовича Боговитиновича за скаргою дружини підляського лісничого Потія Тишкевича Марини та її зятя, кн. І. Ф. Масальського, у справі розподілу маєтків Боговитиновичів – дітей небіжчика Богдана Львовича Боговитиновича. Розподіл спричинений заміжжям його доньки Богдани з кн. І. Ф. Масальським. Великий князь наказує Івану Львовичу, аби той не притягав до суду скаржників, не оплативши власні борги та витрати свого брата небіжчика за судові суперечки, які той провадив у їхніх спільних інтересах, а також не вчинивши розподілу родових маєтків.

Жигимонт, Божю млстю королполски',
велики' кназ лйтвски', руски, пруски', жомойтски', мазоведжи' и иных.

Дворанинѡ нашому Ивану Лвовичѡ.

Жаловала нама лесничая подлѡлская пани Патѣвая Тишкевича Марина из затем своим, кнѣзем Иваном Федоровичом Масалским, ѡ том, што ж, де', ты в правилсобѣ листы с канцлерѣи нѣѡе, хотячи их в право припо-
зывать ѡ ѡтчию дете' ее и ѡ пѣнази, которы' брат тво', мужее, небожчик пан Богдан Лвович, на судях вытегал за помѣру земли Вортолское своим накладом. И к тому дозволил, де', ты ему ѡв 'мѣнѣх своих недѣленных на Волыни замок збѡдовати и ставы справовати. И коли бы са ты похотѣлъ з ним в ы'мѣнѣх и в тых пѣназах дѣлмѣти, тогды, де', мѣлеси ему ѡны' его ѡвес накладе, што ѡна на то наложил, яко дотискаючи права ѡ ты' пѣнази, так теж и што на замок и на ставы выдасть, што на тебе при'дет, ему ѡтложити. И которы' еси имѣнѣх сам позапродавал, а илши попродавал, ты' теж мѣлеси ѡкупити, што ѡсталты винен ему и которы' долги ѡн за тебе поплатить немалую сѡму пѣназе', и ты' пѣнази мѣл, де', еси емѡ первѣ' ѡтложити, ни в кого не позычаючи ани имѣне' заставляючи, ѡдно своими влостными пѣнази готовыми грошми и тыи имѣнѣх ѡкупити и долгъ сво' емѡ заплатити, тож бы еси мѣл з ним дѣл принати, яко в пѣназах, так и в ы'мѣнѣх. А не ѡтложивши тых пѣназе' и не выкупивши ѡных имѣне' и долгѡ ему не заплативши, не мѣл, де', еси на нем жадного дѣлу в ы'мѣнѣх допирати ани ѡ то з ним правоватиса. Яко ж, де', ты и листы свои записны'

на то брату своемъ, небожчику пану Богдану, подавал под зарѣками на нас гдѣра и на его самого. Ижъ, де', еси тог не мѣлъ зрѣши ти. Которыи ж листы твои она перед нами покладала, и ты, // де', оных записов своих пробачивши, в том е' покоя дати не хочеш и в право ее самую и зата ее поволокаеш, а в том, де', они собѣ немало шкодѣют.

Прото, кдыж ты таковы' записы брату своемъ на себе подавал, приказуемъ тобѣ под тыми ж зарѣками нѣми, яко са еси сам в листех своих описал, аж бы еси не отложивши тых накладов мѣжа ее, брата своег, и тых имѣне' не окдпивши, которы' еси позаставлял, и оных пѣназе', которыи еси ему остал винен и што он за тебе долги платил, не отдавши невѣстки своег, и зата ее в право о то неповолокал, и жадное трудности им в том не задавал, и в шкоды их не приводил, и далимъ в том поко' до тых часов, поки ои ж то гдѣс наклад мѣжа ее, брата своего, выше мененых, имъ отложиш и за то им д[осы]т вчинишъ водлуг записов своих, которыми са еси брату своему, небожчику пану Богдану Львовичу обезал конечно, абы то инак не было, аж бы они через него нам о том не жаловали.

Псан в Кракове под лет Бож нарож ѿфлѣ [1539] маца август ѿ [15] дени индикт бѣ [12].

Миха'ло, писар.

Під останнім рядком печатка великокнязівської канцелярії у доброму стані.

Написи на арк. 1 зв. почерком XVIII ст.: 1) „1539 Aug. 15. List upominalny i.k.m. krola do Iwana Lwowicza Bohowitinowicza w sprawie pa[niey] Pocielowey u p[an]a Iwana Massalskiego aby nie pretendował po p[an]u Bohdanie Lwowiczu Bohowitinowiczu, rodzonym swym a tesciu p[an]a Massalskiego az” 2) (по-іменний перелік 3-х осіб, згаданих у документі), 3) “№ 131”.

LVIA. F. 1029 (Masalski). – Ар. 1. – В. 1. – Л. 1. Оригінал.

№ 2

1539 серпня 12. индикт 12. Краків. Напоминальний лист Жигимонта I до господарського дворянина Івана Богушевича Боговитиновича за скаргою кн. І. Ф. Масальського про те, що Іван Богушевич відмовляється передавати йому і його дружині Богдані частину Шумського маєтку як законним спадкоємцям по батькові Богдани – Богдану Львовичу Боговитиновичу. При цьому Іван Богушевич як опікун дочок Богдана Львовича, тримаючи замок Шумськ понад 10 років, зловживав при управлінні

маєтками, що призвело до розорення селянських господарств. Великий князь наказує Івану Богусевичу передати Шумськ з усіма маєтками законним спадкоємцям за участю господарсько-го дворянина Ждана Григоровича Словика.

Жикгимонт, Боژی млстью королполски', велики' кна з литвски', рдски', прдски', жомойтски', мазовецки' и иных.

ДворянинѸ нашомѸ пану Івану Бѣушевичу.

Тыми разы приѣзди́л до нас дворянин нашѸ кнѣзь Іван Федорович Масалски', жалуючи ѡ том, што ж, де', ты по смерти т(е)стя его, пана Богдана Лвовича, имени́я небожчика пана Богдановы в опеку́ свою взял замо́к Шумско з ы́дшими селы, к нему прислѣхаючи́ми, имел то все в цалости мети и платы ѡттоль збираючи, ховати до летѸ дочо́к его, ѡтчи́чо́к того имени́я. Где ж, де', еси ѡны' замо́к и села тамошние через немалы' час к рѣ́кам своим держали вса́кие платы ѡттоль брал, и гумна и ставы продавал, и немалыи пожитки с того взял. Ле́ч, де', ты неслушне ѡною ѡпекою справовал, люде' тамошних винами непомерными ѡбтяжал и серебѣизны с них брал. И для тых незвычайных пошли́и многих люде' про ч ѡтто́л розогналѸ, и ставы и млыны пусты вчини́л, и гумна знищи́л, и пашни ѡпусти́л, и шкоды великие тым имени́ям поделал, за которым, де', знищенѣмъ твоими за долги́ час замо́к и села тамошнии поправити не могу́тъ. А так, де', вжо кнѣзь Іван Масалски ѡднѸ дочкуѸ старшѸю Богдана Лвовича, дедичку́ того имени́я пани́ Богдану, з волею приятелѸ еѸ тых часѸв понал и Ѹ малженство за себе еѸ взял, а и дрѣ́гая, де', дочка Богдана Лвовича к летом зѸполным приходити и вжо заму́ж ест змове́на. А ты, де', пред ся ѡны' замо́к Шумско и села, к немѸ прислѣхаючи́и, к рѣ́кам своимъ держи́шь, а емѸ по жоне его ѡтчи́чѸе того имени́а постѣ́пити его не хочешъ, в чом жо ся им шкода великая ѡт тебе деетъ. Прото, кдыж кнѣзь Іван Масалски' дочку́ старшую Богдана Лвовича за себе Ѹ малженство поня́л, тогды жона его водле СтатѸтѸ Земского близшая естъ яко ѡтчи́чка имени́е ѡтца своего держати, нижли хто ии́ши', для чого ж послали есмо до тебе дворянина нашего Ждана Григоровича Словика.

И приказуе́мъ тебе, аж бы еси того замку́ Шумска и сели всих пожитковѸ, к немѸ прислухаючи́х, кнѣ́зю ІванѸ МасалскомѸ з жоною его постѣ́пил и в цалости то все Ѹ мо́ць им подал без кождого ѡмешканья перед тым дворяниномъ нашим, бо ѡн з жоною своею, ѡтчи́чкою того имени́я, близши́и ест// як свою часть, так и свести своеѸ, дрѣ́гое дочки Богдана Лвовича, Ѹ свое' мо́цы мети, поки ѡна заму́ж по'детъ. А пак ли бы еси за тепереш-

нимъ росказаѣм нашимъ оного замкѣ Шѣмска и селъ, к немѣ прислѣхающихъ, постѣпити имъ не хотелъ, мы велели томѣ дворянинѣ нашомѣ в оны' замок Шѣмско и во вси села и пожитки, которыи к немѣ прислѣхають, кнѣзя Ивана Масалскаго и жонѣ его мощно ѡвязати и к рѣкамъ его ты' ѡбедве половицы, што на жонѣ его пришла и которая теж на свесть его при'ти маеть, емѣ подати подле права ихъ прирѣженого, и то все передъ людьми сторонними на ре'стра пописати, с чимъ колве ѡт тотъ замокъ и села кнѣзю Иванѣ и жонѣ его подасть, держати и оныи списки к намъ принести. А ведже и ѡ томъ казали есмо тому жъ дворянинѣ нашомѣ достаточне ся доведати, с чимъ бѣдешъ ты передъ тымъ оны' замокъ и села к рѣкамъ своимъ по смерти Богдана Лвовича ѡзяли што тамъ за ѡпеки своее прибавилъ, и то все на ре'стра пописавши, казали есмо емѣ намъ то ѡповѣдати. А што са дотычетъ тыхъ платовъ и доходовъ, которые еси з оного имения, держачи его ѡв опеце свое', к рѣкамъ своимъ бралъ, с того всего повиненъ бѣдешъ личбѣ имѣчинити водле Статѣтѣ Земскаго в тотъ часъ, коли дрѣгая дочка Богдана Лвовича, свесть его, замѣжъ по'деть. К томѣ кнѣзь Иванъ Масалски' намъ ся ѡпоминалъ, што жъ, де', ты по смерти т(е)стя его Богдана Лвовича ѡзялъ презысковъ его пятьсотъ и шестьдесятъ колгроше' за померѣ земли Вортолское и неколко, де', сотъ копѣ оное сѣмы зъ еднанья есте выдали маршалкѣ нашомѣ, палу Яну Стецковичѣ. А ещо, де', тыхъ пенезе' ѡ тебе ся зостало сто и шестьдесятъ колгроше', а ты, де', имъ того не заплатилъ. Гдѣ жъ кнѣзь Иванъ в тыхъ пеназехъ хочетъ ѡ тебе личбѣ ѡзяти, кгда свесть его замѣжъ бѣдетъ дана, ты бы ѡ томъ вѣдалъ.

Псанъ Краковѣ подъ летъ Божъ нарожъ ѡфлѣ [1539] маца августъ вѣ [12] денъ, индиктъ вѣ [12]¹¹⁰.

Миха'ло, писарь.

Під останнім рядком фрагмент воскової основи від великокнязівської печатки червоного воску, без кустодії. Написи на арк. 2 зв. почерком XVIII ст.: 1) дата "1539 aug(usta) 12", 2) (поіменний перелік осіб, згаданих у документі), 3) "№ 499".

LVIA. F. 1029 (Masalski). – Ар. 1. – В. 1. – Л. 2. Оригінал.

№ 3

1540 травня 10, індикт 13. Берестя. Судовий позов великокнязівського суду до господарського дворянина Івана Богушевича Боговитиновича за скаргою кн. І. Ф. Масальського про те, що Іван Богушевич як опікун більше десяти років тримаю-

¹¹⁰ Число індикту заліплено печаткою.

чи частину Шумського маєтку — спадок дружини кн. І. Ф. Масальського Богдани, повернув його спадкоємцям (осінь 1539 — весна 1540) у занедбаному стані.

Жикгимонт, Божю млстью королполскій, велики' кнѣзь литвскій, рѣски', прѣски', жомойтскій, мазоведки' и иных

Дворанинѣ нѣму пану Ивану Бѣшевичѣ.

Жаловал дворанин наш кнѣзь Иван Федорович Масальскій ѿ том, што ж, де', котрое имѣне на Волини, замок Шумско из селы, к нему прислухуючими, ты держал ѿв опеце свое' по смерти т(е)ста ег, пана Богдана Лвовича, колжонадцат лѣтъ. Ино, де', тых часов тоє имѣне ѿн з рук твоих взал за листы и дворанином нашим, яко ѿт них того имѣнья по жонѣ свое', а ты, де', по ты' часы держачи ѿное имѣне ѿв опеце свое', спѣстошил, люд розогнал, ставы спѣстошил, и замочок тот за своег держаня ѿвес опал, и люде' его бе(з)мѣрными винами карал, и многие шкоды ему и людем его подѣлал, в чом же ѿн собѣ немало шкодует и хочет ѿ том с тобою перед нами ѿчевисто мовити.

Прото приказуєм тобѣ, што бы еси перед нами кѣ праву стали в том са з ним росправил на тот рок, на которы' ѿн тебе перед нас завоет сим нашим листом.

Псан 8 Берести под лет Бож нарож ѿфм̄ [1540] маца маа 1 [10] ден индиктѣ [13].

Горнаста'

Під останнім рядком посередині великокнязівська печатка червоного воску без кустодії.

Написи на арк. 3 зв.: почерком XVI ст.: 1) „Позов по Бѣшевича ѿ спустошенѣ Шумска”, почерком XVIII ст.: 2) „N 9”, 3) “Pozew po jms Iwana Bohuszewicza Bohowitinowicza od jmc Iwana Masalskiego o spustoszenie Szumska. 1540 maja 10”, 4) „ind. 13. Iwan Bohuszew. dworzan. krol, kn. Iwan Fedor. Massalsk. dworz. krola iego malrz (?) Bohdana Lwow. N 111”, 6) олівцем: „1540”.

LVIA. F. 1029 (Masalski). — Ар. 1. — В. 1. — Л. 3. Оригінал.

№ 4

1545 жовтня 20, індикт 4. Вільно. Умоцований лист Жигимонта I до своїх дворян — кн. Матвія Васильовича Четвертеньського і кн. Івана Васильовича Масальського, уповноваже-

них бути комісарськими судьями від імені господаря на стороні кн. І. Ф. Масальського та його дружини Богдани у судовій суперечці з братами Боговитиновичами з приводу спірного привласнення земель Шумського маєтку, належних Боговитиновичам, що межують з Суражем, Онишківцями і Бриковим.

Жикгимонт Август, Божю млстю королполски¹, велики¹ кнз литвски¹, руски¹, пруски¹, жомойтски¹ мазовецки¹ и иных.

Двораном нїїмъ кнзю Матфѣю Василевичу Четвертєнскому а кнзю Ивану Василевичу Масалскому.

Присылал до нас дворанин нїїъ, кнзь Иван Федорович Масалски¹ из жоною своею Богданою, поведаячи ѿ том, што, де¹, которая жалоба приходила ѿт дворанина нїїго пана Во¹ны и ѿт маршалка нїїго, держаюцы дождгалиског, пана Ивана Богушевичов Богвитиновича, жебы они з ымѣне¹ своих Оношковец и Суружа, земли их влосны¹, имѣня их Шумског посполиты¹ и дѣлены¹ на нѣкоторых мѣснах за себе забрали. И ку тому, де¹, з ымѣня своего Брикова кгвалтовне став к берегѣ шумскому собѣ заставили, и пры том, де¹, ставу немало земли их Шумское и сеножати¹¹¹ [.....] маю [.....]во [...квал]ты, и бо¹ и грабежи им дѣлают. За кот[орою ... жал]обою своею они одержали лист с канцлеры¹ нїїеє и з руки своеє взали дворан нїїих, пана Семена Миткевича Бабинског а Миха¹ла Игнатовича Дчусу, яко ж и рок в том же листе нїїем им зложили ѿт ѣказаня того нїїго за дванадцат недѣл, гдѣ теж они на ты¹ sprawy не з руки своеє, але з рамена нїїго гдѣрског вас судьями дзали.

Прото абы есте, згодиѣицєє поспол зъ судьями их, и на ты¹ их земли пенны¹, гдѣ ест промежку ними спор и розница, выехали, и ѿ том межи ними досмот/рели и справедливост том ѣдчини¹ли, ничим не ѿступаючи Стату¹т права Земского, абы им на ѡбе стороне кривды в том не было. Пак лиж бы есте сами на тот рок там на ты¹ земли выехать за справа(ми) своими не могли, и вы бы на мѣсца свои таковых же на ты¹ их sprawy послали. А мы им моц даем таковую ж тым листом нїїим, якъ и им самим.

Псанѣ Вилни под лѣт Бож нарож [ѣфмѣ]¹¹² [1545] маца ѡкт(ебра) К [20] денидикт д [4].

Горноста¹.

¹¹¹ Текст на згині аркушу пошкоджено. Наступна фраза реконструюється приблизно так: «И на том мало маючи, бои, грабежи им дѣлают».

¹¹² Числові літери року заклеєні кустодією печатки.

Під останнім рядком печатка великокнязівської канцелярії, кустодія затерта.

Написи на арк. 5 зв. почерком XVIII ст.: 1) [List krola Zygm]onta do p[ano]w xzcia [Matfieya Czetwertinskiego y] p[ana] Iwana Massalskiego [...] w sprawie i.m. p[an]a Iwana Massalskiego, ktorым listem krol назнача за kommissarzow xzt Czetwertinskiego y Iwana Wasilewicza Massalskiego na rozeznanie grontow Onoszkowskich, Szumska, Brykowa [...] Bohowitinowiczem [1540]¹¹³ 1545 Xbr; 2) (поіменний перелік 5-х осіб, згаданих у документі); 3) “N 345”.

LVIA. – F. 1029 (Masalski). – Ар. 1. – В. 1. – Л. 4–5. Оригінал.

№ 5

1543 червня 11, індикт 1. Кременець. Випис з кременецьких замкових книг скарги ісернського урядника кн. І. Ф. Масальського Гришка Лепуна на Михайла Джусу, який за відсутності князя наїхав на Тетерівську землю, пограбував дерево, випалив борті та загородив дорогу, що було освідчено врядовим вижем Кременецького замку.

Под лѣты Бож нарож ѿфмѣ [1543] мсца июн ѿ [11] ден индикт ѿ [1].

Выпис с книг замку Кременедкого.

Жаловал и ѡповедал врадник кѣза Ивана Федоровича Мосалског исернѣски' Гришко Лепун на земенина повѣту Лудкого Миха'ла Джусича ѡ том, што ж, де', он вне бытности кѣза его (млѣти), наехавшы модно кгвалтом на влостню землю Тетеровскую н¹¹⁴ з многими слугами, людьми и помочники своими, пѣтнадцѣт кол дерева выробленог бруса и тесниц на бору его верхъ Воронехова, и ѡ пѣтдеса т дерева бортног со пчолами, а ѡ полтора ста дерева без пчол пожечи и порубати велел и дороги на влосно' земли его позарубувати казал. И тую шкодѣ свою ви¹¹⁵ и кгвалт вижом замку Кременицког ѡбводил, и в книги замковы' вписал, и выпис с книг я, Юре', подстаросте' кременицки', под печатю своею враднику исернскомѣ кѣза [его млсти дал.

Псан]¹¹⁶ ѡ Кременцы.

¹¹³ Невірна дата заплямована коричневим чорнилом.

¹¹⁴ Літера “н” закреслена.

¹¹⁵ Закреслено початок недописаного слова «ви...», очевидно, «вижом».

¹¹⁶ Прізвище князя і дата заклеєно кустодією печатки.

Під останнім рядком печатка підстарости у доброму стані. Написи на арк. 1 зв. почерком XVIII ст.: 1) Prot[estatio] p[an]a Iwana Massalskiego na p[an]a Dzusa o szkody w borze Teterowskim, o pobranie drzewa, z grodu Krzemenec[kiego], 1543 iuny 11. 2) ind. 1. (поіменний перелік 4-х осіб, згаданих у документі); 3) "N 75".

LVIA. F. 1029 (Masalski). – Ар. 1. – В. 2. – Л. 1. Оригінал.

ЦДІАК України. – Ф. 21. – оп. 1. – Спр.1. – Арк. 4. Оригінал. Запис кременецької замкової книги.

№ 6

1543 липня 18. індикт 1. Кременець. Випис з кременецьких замкових книг скарги ісернського урядника кн. І. Ф. Масальського Гришка Лепуна на Михайла Джусу, який за відсутності кн. Масальського разом зі слугами наїхав на Тетерівську діброву князя, вивіз нову селянську хату, потравив вівсяні і житні поля та сіножаті, захопив 100 овець і 70 баранів, що було освічено врядовим вижем Кременецького замку.

Подлѣты Бож нарож ѿѿмѣ [1543] мѣца июлѣи [18] ден индикт ѿ [1].

Выпис с книг замку Креницког.

Жаловал и оповедал вранник кнѣза Ивана Федоровича Мосалског исернскиѣ Грышко Лепун на земенина повѣту Луцког Михаѣла Джусича ѿ том, што ж, деѣ, ѿн вне бытности кнѣза его (млѣти), наехавшы модно кгвалтом во влостноѣ дуброве его млтетеровскоѣ з многими слугами, людьми и помочники своими и з возы избу новую зрубленную, людеѣ его мл побративелел, и пола, засеяныѣ житом и ѿвсом на чотырыста кол збожя, и теж сеножати, возы и конми своими потоптати и побити велел, и сто, деѣ, ѿвец доѣных а семдесѣт баранов его мл дворных до себе взал. И тую шкодѣ свою и кгвалт вижом замку Креницког ѿбводил, и то все¹¹⁷ ѿказывал, и в книги замковыѣ вписал.

И выпис с книг я, Юреѣ, подстаростиѣ креницкиѣ, под печатю своею враннику исернскому [на то дал]¹¹⁸.

Псанѣ Кременцы.

¹¹⁷ Вислів "то все" виправлено з іншого слова, читається "поле".

¹¹⁸ Фрагмент заклеєно кустодією печатки.

Під останнім рядком печатка підстарости у доброму стані. Написи на арк. 2 зв. почерком XVIII ст.: 1) Prot[estatia] p[an]a Iwana Massalskiego na p[an]a Dzusa o naslanie gwałtowne na leki у grunta Teterowskie, z grodu Krzemienieckiego, 1543 iuliy 18"; 2) "N 69".

LVIA. F. 1029 (Masalski). – Ap. 1. – B. 2. – L. 2. Оригінал.

№ 7

1552 червня 6. Гостинін. Розпорядчий лист Жигимонта Августа до маршалка Волинської землі, володимирського старости кн. В.-К. К. Острозького, з наказом розглянути судову справу за скаргою господарського дворянина кн. І. Ф. Масальського на Івана Олехновича Хребтовича Богуринського та Михайла Гнатовича Джусу, які особисто зі слугами у жовтні 1551 р. наїхали на Тетерівську землю князя, пограбувавши худобу й речі у ісернських і тетерівських селян поблизу селища Мусолово. Правопорушення свого часу було оскаржено онишківським урядником кн. І. Ф. Масальського Шиманом перед кременецьким старостою П. М. Семашком та засвідчено врядовим вижем.

Жикгимонт Август, Божю млсти королполски и велики' кнѣзь литвскіи, рѣски', прѣски', жомойтски', мазоведки' (и) иных.

Маршалку земли Волынское, старосте володимерскому, кнѣзю Костентину Костентиновичу Острозкомѹ.

Жаловал намѣ дворанинѣш кнѣзь Иван Федорович Масалски' на земляне нѣш, Ивана Хребтовича Богуринского а Михаила Игнатовича Чжуса, ѿ том, што ж, де', ѿни сами ѿсобами своими з многими слугами и людьми своими, наехавши модно кгвалтомъ на влостную землю Тетеровскую, имела дете' его на имя Лва, а Федора, а Богдана, Галны а Марины, тое прошлое ѿсени во второк перед Покровом Пречистое¹¹⁹ побрали на гребли тетеровско' ѿ селища Тетеровского два волы а двѣ корове, а нижеи гребли – корову, а два волы, а пят' аловиц, а выше' селища Мусолова – двое коне', две гуни, двѣ седмязи, двѣ косе, двѣ сокеры; а против селища Мусолова – два волы зъ ярѣмом а жупицѣ луцкую людеи его исернских и тетеровских. А назаутрие, де', в середѣ так же модно кгвалтомъ сын Ивана Хребтовича Иван, наехавши модно кгвалтомъ з многими слугами и людьми его на тую ж землю Тетеровскую под

¹¹⁹ Свято Покрови припадає на 14 жовтня за н.ст.

двором его Исерньскимъ межи огороды подле речки Тетеровки¹²⁰, заняли семь вепров а шесть свине¹ людей его исерньских и тетеровских. Которы¹ же, де¹, кгвалт и шкодѣ врядник его оношковский¹ Шиман оповедал старосте кремьянедкому кролевое еє млѣти наивышнее книгини Боны, пани матки нѣое, пану Петрѣ Михайловичу Семашку, и вижомъ тые местца, где оные статки побраны, обводил, и въ книги¹²¹ замковые записал, на што и выпис с книг подстаростего кремьянедкого в себе маєт. И бил намъ чоломъ, абыхмо ему в томъ з нимъ казали справедливость вделати твое¹ млсти.

Прото штобы твоя млсть тых земля наших листы своими позожными их обослал а рок ознаимил. На которыи бы рок они перед тобою ку правѣ стали. А мы до них лист наш писати казали, абы они перед тобою ку праву стали и въ том ся з ним расправили и права послушни были во всемъ.

Псан в Кгостынине* под лет Бож нарож ѿфѣѣ [1552] маца июнѣ [6] ден.
Остаф(е¹) Волович, писарь.

Під останнім рядком слід від червоновоскової великокнязівської печатки, кустодія зірвана. Написи на арк. 3 зв. почерком XVIII ст.: 1) List krola Zygmunta do kniazia Ostroskiego w sprawie Iwana Massalskiego p[rzeciw]ko panu Dzusowi o violencią w Teterowce popełnioną, 1552 Iuly 7", 2) (поіменний перелік 5-ти осіб, згаданих у документі), 3) „N 70”.

LVIA. – F. 1029 (Masalski). – Ar. 1. – B. 2. – L. 3. Оригінал.

№ 8

1552 червня 6. Гостинин. Лист Жигимонта Августа до маршалка Волинської землі, володимирського старости кн. В.-К. К. Острозького, з наказом викликати до свого суду й розглянути судову справу за скаргою господарського дворянина кн. І. Ф. Масальського на кн. Олександра Порицького, бугловські піддані якого напали і пограбували у Буглові боярина кн. І. Ф. Масальського Єська Пашковича¹²².

¹²⁰ В тексті помилково написано: “Тетерорки”.

¹²¹ В тексті помилково написано “в кнгини”.

¹²² У зв’язку з поганим станом збереження документа, транслітерацію подаємо порядково.

[Жикгимонт] Август, Божю млстю королполски', велики' кнзь /
[литвски', рѣски', прѣски', жомоитски', мазоведжи' иныхъ.

[Маршалку] земли Волынское, старосте володимерскому кнзю Костентину Костен-/ [тиновичу] Острожскому. Жаловал нам дворянин наш кнзь Иван Федорович /

[Масалски'] на кнзя Александра Порыцкого в том, што ж, де', подданные нши /

[.....] али с хлѣба боярина его Еска Палжевича с Туровы /

[.....] гроше' за розбой, а он, деи, тому не де'ца был и доведалься /

[.....] былисты' Гуред, которого, деи, тот бояринаго Еско /

[.....] в Буглове поимал был. То пак, де', люди его бугловские /

[.....] илец Белдовичи, а Юрко зят Улисеев, а Палжо бугловски'е /

[.....] к гвалтовне в него втняли и его самого змордовали /

[.....] го вышегородског жолнера и до самого его неоднo-/

[крот.....] люде' его в втняте того розбойника посылал. Ино /

[.....] права дати и справедливости вчинити не хотел /

[.....] Еска Палжевича збили в стороны его свирепу з седлом /

[.....] взяти казал. В чом же ся ему кривда и шкода /

[великая деет. И бил] намъ чолом. абыхмо ему казали о том з нимъ справедли-/

[вост.....] твоеи млсти. Прото, штобы твоя млсть кнзя Александра /

[.....] листами сво]ими позовными вбослала рок взнаимил, на которы' /

[.....] млстью ку праву стали тыхъ люде' своих выше писа-/

[ных.....] до него листъ ншъ писати казали, абы он /

[.....] встали тых люде' своих поставил. И в том ся /

[.....] пра]ва был послушен во всемъ. Псан в Кгосты-/

[ныне* под лет Бож нарож а] фнѣв [1552] мса июн (?) [6] ден. /

/ Остаф(е') Волович, писарь./

Під останнім рядком слід від великокнязівської печатки червоного воску, кустодія зірвана. Написи на арк. 4 зв, почерком XVIII ст.: 1) "Prot[estatio] p[an]a Iwana Massalskiego ... o zbiecie(врзб)", 2) (поіменний перелік 5-ти осіб, згаданих у документі), 3) "№ 90".

№ 9

1556 грудня 1. Кременець. Випис з кременецьких замкових книг. Скарга онишківського урядника кн. І. Ф. Масальського Матвія Мойсієвича на братів Джус, які 27 листопада, наставши своїх отаманів, пограбували гостинний двір в Ісернах, побили підданих селян, перед тим ув'язнивши у своєму маєтку Болотківці двох ісернських підданих князя. Свідчення врядового вижа.

Под лѣт Божего нар(о)жѣнїи? [1556] мѣца декабра ѿ [1] ден.

Выпись с кнѣгъ замку гсдрьского Петра Миха'ловича Семалжа, старосты кременецкого.

Жаловаль и ѡповедалмне врадникъ кнѣза Ивана его млсти Масальского онишковъски' Матѣфе' Мо'сеевичъ ѡ томъ, иж, де', прошлыхъ часовъ панъ Миха'ло и пнѣ Григоре' Джусы наслали моцне кгвалтомъ атамановъ своихъ на 'ма Ивалжа Гирича а Грилца Виланчича з многими людьми и помощниками их, в палницу ноябра двадцать сегог днѣ на имене кнѣза Ивана его млсти Масальского Исерну, на домъ гостини' исернъски', люде' розогнали, иишихъ поѣживали и многие шкоды починили. И просилъ мене на ѡгледање того кгвалту и знаковъ и починеня шкод ѡ вижа.

Я ему давалъ вижомъ служебника моего Федора Скрыпара, который тамъ бывши и ѡттолприехавши, передо мною сознал, иж, де', якомъ приехалъ зъ врадникомъ кнѣза Ивана его млсти Масальског ѡношковъскимъ Матѣеємъ до Исерны, а в тотъ, де', часъ при мни были стороны – служебникъ пна Степана его млсти Шумского Семень Василевич, а служебникъ Миха'ла Ску'бедин, во'та кременецкого, Матѣе' Степанович, а члѣбк пна Дашка Дедежала Лукян. В тотъ часъ за ѡповедаемъ, де', врадника ѡношковского виде лесми в томъ дворе ѡбои двери порѣбанные и поламанные и стреланные, ѡкна и ѡконницы ѡв ыѣбе такжо порубанные и постреланные, ѡв ѡкне, де', ѡконницу з ручицы пробито перед пѣчью, аж, де', кулжа, втираючи стени и печи, шла. И видели, де', есмо нѣколожось стрелполаманныхъ и железа ѡ воротехъ в шаки (!) порубанные. И к тому, де', врадникъ ѡношковъски' показывалъ скрыжку розбитую, с которое, де', взяли пнѣзе' корчюмныхъ двадцать копѣ грше'. Изъ обору, де', взяли воловъ тридцать, коровъ двадцать, ѡзимъковъ десать, коне' рабочихъ патеро, и

челадь двор//ная – два паробки а две жожки – с того, де', погрому не ведати, где са подели, и до тых, де', часовь ихнет, и члѣвка, де', Мате'ка с того двора, муж[а] Мурушчина, з быдлюмъ кнѣза его млсти взавши, з собою повели. И в тотъ, де', часть взяли з дому однорядку и жупицѣ люнскую, ложников три; и бодню розбили; и взяли сорочокъ тонкихъ десять, плахоть пать, переметок ѡсмь. При томъ, де', ѡповедил тотъ же вранникъ ѡношковъски', и ж, де', перѣво того пнѣ Миха'ло а пнѣ Грицко Джусы, перенемши подданных кнѣза его млсти, двох члѣвков, Павла а Ромалца, на добровольно' дорозе, нетъ ведома в которы' обыча' по'мати и ѡ дворе своемъ Болотковдах ѡ везени посажати казалъ. Яко ж, де', есми до паней Миха'ловой Джусиной ездилъ и тых люде' посажанных ѡ везени виде. Вранникъ, де', кнѣза Масалског ѡношковъски' передо мною, вижомъ, и перед сторонами пнѣи Миха'ловое Джусиное пыталъ. «Дла чого тые люди по'маны и посажаны? Ест ли бы, де', то з росказаия пнѣи ее або ее самое?». Пнѣи, де', Миха'ловая Джусиная поведила, и ж, де', панѣ малжнокъ мо' и я сама ѡ томъ не ведаю, але, де', братъ пнѣа малжонка моего пнѣ, де', Григоре' Джуса тых люде' привели не ведати дла чого ѡ везене посажати казалъ. И просилъ, абы то в кнѣги (было) записано.

Я тую его жалобу и ѡповедаѣ, и вижово сознаѣ в кнѣги замковые записати казали выпись с книгъ подъ печатью моею вранникѡ'кнѣза Ивана Масалского ѡношковъскому Матфею далъ.

Псан в Креманы.

Під останнім рядком слід від печатки зеленого воску без кустодії. Написи на арк. 6 зв. почерком XVI ст.: 1) "Выпис с Креманица на Чжусы"; почерком XVIII ст.: 2) „Protes[tatia] p[an]a Iwana Massalskiego na pana Dzusa o gwałtowne nasłanie na karczmę Iser[n]ską. Z Krzemienca, 1557 Decemb.1 d.", 3) "1556 decem. 1 (поіменний перелік 8-ми осіб, згаданих у документі), 4) "№ 380".

LVIA. F. 1029 (Masalski). – Ар. 1. – В. 2. – Л. 5-6. Оригінал.

№ 10

1557 квітня 9. Вільно. Лист великого князя литовського Жигимонта Августа до маршалка Волинської землі і володимирського старости кн. В.-К. К. Острозького з наказом розглянути судову справу за скаргою кн. І. Ф. Масальського на братів Джусів про наїзд і пограбування гостинного двору в Ісернах 27 XI 1556 р. та викрадення двох підданих селян.

Жикгимонт Август, Бо́жю млстѹю королполски', велики' кнѣз литвски', руски', пруски', жомойтски', мазоведки' и иных.

Маршалу земли Волыньское, старосте володимерскому кнѣзю Костентину Костентиновичу Острожскому.

Жаловаль намъ кнѣзь Иван Федорович Масалски' на земах земли Волыньское, на Миха'ла а на Гридка Чжусов, ѿ томъ, што ж, де', ѿни сее ѿсени прошлое, в року Божего нароженя тисача пачотъ педдесатшостого, маца ноябра двадцатсегого днѣа, в патницѣ, наслали мощно кгвалтомъ атаманов своих на 'ма Ивашка Гирича а Гридка Виланчича з многими людьми и помощники своими на 'мѣнье ег Исерну, на домъ гостины', зъ сага'даки, з рог[ат]инами, з ручницами, которы', де', за наслаемъ их в томъ дому гостином, кгвалтовне приехавши, двери двои вырубали и поламали, и постреляли, и оконницы з оконъ повыбивали и порубали, и, добывшися до дому, люде' нѣкоторых и челаѣ дворную побивали и розогнали, и гроши корчомные, и быдло дворное его з оборо, волы и коровы, и иныи многие рѣчи с того дому гостинного побрали, и многие шкоды ему и людемъ его починили. Которых, де', шкод своих всих ре'стръ меновите в себе маєт и на праве его положити хочеть. А перво, де', того сами ѿни, Миха'ло и Гридко Чжусы, перенемши на добровольно' дорозе двух члѣвковъ его исерньскихъ на 'ма Павла а Романица, нѣт вѣдома в которы' ѿбыча' безвинне по'мали и в дворѣ своемъ, ѿ Болотковцох, ѿв окрутное везење ѿсадили и колжось неделѣ везени своемъ их державши, выпустили велѣли, и многие кривды ему подѣлали. И тот, де', кгвалтъ и шкодѣ ѿсажење люде' вранникъ ег ѿношжовъски' на враде креманицком ѿповедал и ѿжаловал, // и вижомъ врадовым то ѿбводилъ и ѿказывал, на што ж и выпишь с книгъ сознаня вижового в себе быти мѣнит. И бил намъ чоломъ, абыхмо рассказали твое' млсти ему з ними ѿ томъ справедливость ѣчинити.

Прото што бы твоя млсть их листы своими ѿбослал и, рокъ ѿзна'мивши, казалъ имъ перед собою стати, и ѿ том бы межи ними досмотрелъ и справедливость ему з ними ѣчинил. А мы до них листъ наш писали велѣли, аж бы ѿни пердтвоею млстю ку праву стали и права были послушни во всемъ. Естли ж бы ѿни перед тобою ку праву стати и в том са з ним расправити не хотѣли, и твоя бы млст в том са заховаль ведле права Статуту Земьского.

Псанѣ Вилни под лѣт Бож нарож ѿфнѣ [1557] маца апрела ѿ [9] днѣа.

Під останнім рядком слід від червоновоскової печатки великокнязівської канцелярії, без кустодії. Написи на арк. 8 зв. почерком XVI ст.: 1) "Комисѣи на Чжѣсы"; почерком XVIII ст.: 2) Protes[tatia] p[an]a Iwana Massalskiego na p[an]a Dzusa o gruntowny naiazd na Iser(n)у. 1557¹²³ apr. 9", 3) (поіменний перелік 3-х осіб, згаданих у документі), 4) "№ 464".

LVIA. F. 1029 (Masalski). – Ар. 1. – В. 2. – Л. 7–8. Оригінал.

№ 11

1558 червня 8. Кременець. Выпис з кременецьких замкових книг. Скарга кн. І. Ф. Масальського на Богдана Михайловича Джусу, який у суботу 4 червня на Тетерівській землі під селом Ісерни разом зі слугами пограбував худобу у князівського підданого єврея Хацка.

Под лѣтъ Божего нарож ѿфнѣи [1558] мѣца июня ѿ [8] ден.

Выпис с книг замку гдѣрского Дениса Бѣгушевича Несвецкого, подстаростего кременецкого.

Жаловал и ѡповедал мне кнѣзь Иван его мл Федорович Масалски ѡ томъ, иж, де, в суботу прошлую перед запусы Петровыми июня четвертого дна сын пана Михѣла Чжусин на ѿма Богдан з многими слугами и помочники своими, наехавши мощно кгвалтомъ з ѡменя ѡтца своего з Новогородчи чна влостную землю мою Тетеровскую под селом Исерньским, недалеко корчмы быдло жида моего Хацка пѣт волов и чотыри яловицы побрали. И просил его млсть, абы то в книги было записано. Я тую жалобу и ѡповедаѣ его млсти в книги замковые записати казал и выпис с книгъ под печатлю своею¹²⁴ его млсти дал.

Псанъв Кременѣцѣ.

Під останнім рядком посередині печатка Дениса Богушевича Несвіцького у доброму стані. Написи на звороті арк. почерком XVIII ст.: 1) Protes[tatia] p[an]a Iwana Massalskiego na p[an]a Czzusa o zabranie wołow przy wsi Iser[n]ach włosci Teterowskiej. Z grodu Krzemieniec[kiego], 1558 Juny 8 d.", 2) (поіменний перелік 3-х осіб, згаданих у документі), 3) "№ 24".

LVIA. – F. 1029 (Masalski). – Ар. 1. – В. 2. – Л. 9. Оригінал.

¹²³ Виправлено з "1556".

¹²⁴ В слові "своею" літера "с" виправлена з літери "ю".

1571 травня 14. Кременець. Випис з кременецьких городських книг. Свідчення кременецького возного, який 13 V 1571 р. брав участь у проведенні приятельського суду в Ланівцях, маєтку кременецького земського підсудка Савина Яловицького, за позовом братів Устяновичів Ісернських на кн. І. Ф. Масальського у справі володіння маєтком Ісерни. Справу було перенесено на святотроїцькі судові роки кременецького земського суду.

Выпис с книг городовых креманецких.

Лѣт Божъ нарожена ѿѢ семдесѣт первого [1571] мѣца маѣ четвертогнадцѣт днѣѣ.

Пришедши перед мене, Станислава Каменецкого, буржграбег и подстаростег креманецкого, возныѣ повету креманецкого Мартин Макгнишовскиѣ до книгъ тыми словы сознал, иж, што в року прошлом семдесѣтомъ земаѣ гсдрские пан Дахно, пан Левко, а пан Федор ѡстановичи Исерньские позвали позы земскими креманецкими перед судъ земскиѣ на роки прошлые судовые на Три кроли римского свѣѣта, которыѣ сужоны были в року семдесѣт первомъ, его млст кнѣза Ивана Федоровича Масалского ѡ имене свое Исернь, за которыми позы в тыхъ рокахъ судовнаѣ росправа межѣ ними не дошла для тыхъ причин, иж сынъ его млсти кнѣза Ивана Масалского, кнѣз Федор Масалскиѣ, ѡко вмоцованыѣ ѡтца своего, не ѡступуючи ѡ право, взяли то межѣ собою на вѣоду и на становене приятелское, и ѡписалисъ промежку себе з обоухъ сторонъ приятелъ звести и зехатисъ съ приятелъ своѣими на рокъ певныѣ по Великодни прошлоѣ за чотыри недели ѡ домъ пнѣѣ Савина Яловицкого, подсудка земского креманецкого, до Лановецъ. Яко жъ его млст кнѣз Федор Масалскиѣ ихъ млсти ѡбоѣ стороны на томъ року мѣца маѣ третегнадцѣт днѣѣ в неделю съ приятелми своѣими в Лановцѣхъ, в дому пнѣѣ Савина Яловицкого, были и розсудку приятелского ведле тогъ позову земского послушны быти хотели. Нижли приятели ихъ млсти, з обоухъ сторонъ высажоныѣ, промежку себе в тоѣ справѣ згодитисъ не могли, и тогъ розсудкомъ своимъ промежку ихъ не скончили, и в тоѣ справѣ ихъ млсти за тыми жъ позы на рокахъ судовыхъ близко пришлохъ ѡ Светоѣ Троїцѣ, свѣѣ римскомъ, розсправити сѣѣ допустили.

Я тоѣ возного сознанѣ до книгъ городовыхъ креманецкихъ записати казал и выписъ съ книгъ подпечатю моею на то его млсти кнѣзю Федору Масалскому далъ.

Писанъ в Креманцѣѣ.

Андрѣѣ Раѣ, на тотъ часъ креманецкиѣ кгородскиѣ писарь.

Печатка у нижньому лівому куті у доброму стані. Фрагмент рядка заклеєно кустодією. Написи на арк. 10 зв. почерком XVIII ст.: 1) “Dekret remissyyny p[an]a Dahna Lewka z p[anem] Iwanem Masalskim o Iserny maiętnosc, z grodu Krzemienieckiego 1571 mai 14”, 2) (поіменний перелік осіб, згаданих у документі), 3) “№ 479”.

LVIA. – F. 1029 (Masalski). – Ар. 1. – В. 2. – Л. 10. Оригінал.

№ 13

1548 травня 20. індикт 5. Кременець. Судовий лист кременецького старости Щасного Герцика за скаргою кн. І. Ф. Масальського на Грицька Сенюту про повернення суразького підданого Ганця Соболевича. Грицько Сенюта пред'явив свої права на Ганця Соболевича, доводячи, що батько останнього, Соболю, багато років тому вийшов з Суража у масток Сенюти Ойнегів. Суд присудив, аби Сенюта вчинив правосуддя у своєму мастку, де кн. І. Ф. Масальський мав довести своє право на підданого.

Под лет Бож нарож ѿфѣй [1548] мсца мая ꙗ [20] ден индикт ѿ [5], то ест на роки земски' семо' суботы.

Я, Щастны' Герцик, староста креманицки', а при мне на тот час были люди добры', земане гсдрьски' – пан Андре' Куневски', городничий и мостовничий креманицки', пан Иван Бережецки', дворенин гсдрьски', на тот час подстарости' мо', пан Михно Лосатински', пан Пашко Лудвицки', пан Богдан Лосатински' и инши' люди добры', земане гсдрьски' на рок за децким припозваны'.

Стояли передо мною очевисто, жаловал нам княз Иван Федорович Мосалски' на земанина гсдрьског пана Грицка Сенютича ѿ том, иж, де', члвек ѿтчиzny' имени его сурожског на 'ма Ганец Соболевич задал са за нег яко за ѿтчиzny' пана своег. Пан, де', Сенюта ѿт нег взат а его пустит не хочет. Пан Сенюта поведил, иж ѿ котрог члѣка тог то Ганца мене позывает и, позвавши а не переперши мене правом, того члвка з ымени моего взал, а тог де' члѣка властны' ѿтец на 'ма Соболю в ы'мени моем, в О'негове, мешкает болше' двадцати год, которы', де', з ы'мени ег Сурожског вышел за выходом, яко ж то и сам тот Соболю вызнал перед нами, иж вышел за выходом и через так немалы' час мешкает ѿв ы'мени его в О'негове, на што и довод пан Сенюта чинит хотел.

А так мы, бачачи, кгдаж ѿтец его Соболю за ним ест, а княз Иван, ѿпустивши ѿтца, ѿ оног члѣка Ганца мовит почал, маєт пан // Сенюта на

тог Собола самог кнзю Ивану справедливост ѹчинити ведлуг обыча(а) права на 'мени своем ѡт сег дна понеделка первышог по семо' суботе за чотыри недели. Вчинит ли кназ Иван довод, и ж ест ѡтчич его, мае т тот члвек кнзю Мосалскомѹ выдан быт зъ жоною и з сынми.

И то есмо про памет ѹ кнѣги замковы' записат и выпис с книг кнзю Ивану дат казал под печатю моею.

Писан ѹ Креманды.

Печатка під останнім рядком зірвана, без кустодії. Написи на арк. 1 зв. почерком XVII ст.: 1) „Proces i.m.p. Iwana Fiedorowicza Massalskiego z i.m.p. Hrynca Senorucza¹²⁵ o wyprowadzenie chlopow dwuch z maiętnosci Surozoka nazwanej, 1548. may 20, ind. 5.”, 2) (поіменний перелік 7-ми осіб, згаданих у документі), 3) “№ 473”.

LVIA. – F. 1029 (Masalski). – Ар. 1. – В. 3. – Л. 1. Оригінал.

№ 14

1557 VIII 14. Вільно. Урядова копія розпорядчого листа Жигимонта Августа до новгородського воєводи, надвірного маршалка і земського підскарбія Івана Горностая з наказом повернути кн. І. Ф. Масальському Онишківці і Бриків – його маєтки у Кременецькому повіті, які попередньо були передані на Кременецький замок за несплату Масальським до Скарбу *серебщици* за 1555 р. Великокнязівський лист під датою 1557 VIII 08, писаний з обоу під Оништами (Анікштай), засвідчено тим же Іваном Горностаєм.

Я, Иван Горност[а', вое]вода новгородски', маршалок дворны', подскарби' земьски', сознавам, и ж гсдрь корол его мл за челомбитем кнзю Ивана Федоровича Масалского рачил просказат, доменѣ писати листъ сво' ѡ вывезане з ымене' его Оношковского и Брыковского, которы' лист гсдрьски' так ся в себе маєт:

«Жикгимонт Август, Божю млстю корол полски', велики' кнзъ литовски', русски', жомо'тци', мазовецки' и иных.

Воєводе новгородскомѹ, маршалку дворномѹ, подскарбему земскому а старосте слонимскому, державцы крєвскомѹ пану Ивану Горностаю.

Што за росказанємь и листом нїимъ дворанин нїѣ Крыштофъ Масло ѹвезал се в люди имена кнзю Ивана Федоровича Масалского

¹²⁵ Написано помилково, треба читати: “Senuticza”.

онолжовски' и брыковски', за неопдане серебизны з ымене' его за рок
пядесят пята', то пакъ, кнѣз Иван Масалски', будѣчи се zde при нас бил
намъ чолом, абыхмо тых люде' его ему поступи ти велели, поведаячи, и ж
тую серебизну сполна до бирчих нѣих оудан¹²⁶, на што и квитъ кнѣзя
Яна з Доманова, бискупа жомо'тског, перед нами оказывалъ. И ничог,
де', до скарбу нѣго винен не ест. Ино, кгда ж онъ въ оуданю оное се-
ребизны н...уется (?) быти виннымъ, и квитом кнѣзя // бискупа жомо'тс-
когс того ся в[...]ует (?),¹²⁷ што бы твоя мл, вземши тог пѣвную ведомость
з реестров скарбных, оных люде' его, в которых ся на нас ѡвязано и до
замку Крымнедкого привернено, ему поступи ти велели через то нико-
торое трудности ему задавати не казал.

Писанъ обозъ под Оуништами. Лет Божнаро ж ѡфнѣз [1557] маа аягус-
та й [8] дня.

Оставфе', маршалок, писаръ».

А такъ я тог лист гдрьски' с печатю его королевско' ег млсти взалом
в Скарбе гдрьскомъ для покладаня на личбе, а кнѣзю Масалскому дал
копею слово въ слово з моею печатю.

Писанъ Вилни маа августъ дѣ [14] днѣя.

Печатка під останнім рядком у доброму стані, кустодія відклеєна, зелений віск.

Написи на арк. 2 зв. почерком XVI ст.: 1) "Лист пана Горностаев ѡ Валево". Почерком XVIII ст.: 2) "N 19", 3) "List króla imci Zygmunta Augusta do Iwana Hornostaia, wojewody nowogrodzkiego, marszałka nadwor., podskarbiego W[ielkiego] x[cięstwa] Lit[ewskiego] etc. pisany iz co za rozkazaniem i.k.m. dworzanin krol. Krzysztof Maslo zaiachal imienia kniazia Iwana Fiedorowicza Massalskiego Onoszkowskie y Brykowskie za nieopłaconą serebszczyzne. Tandem kniaz Massalski złożył przed i.k.m. kwit, a król i.mc rozkazał Janu [...] weyrzeć, a potym imienia kniazіowi Massalskiemu retro podać. Extractum wydany od Hornostaia".

LVIA. – F. 1029 (Masalski). – Ap. 1. – B. 4. – L. 1-2. Оригінал.

№ 15

1560 липня 29. Кременець. Випис з кременецьких замкових книг. Скарга онишківського урядника кн. І. Ф. Масальського Трохима Волковського на слуг Павла Боговитина Шум-

¹²⁶ Так в тексті, треба: "оудал".

¹²⁷ У цьому місці аркуш розірвано, не читается одне слово.

барського, які на Валецькій землі князя пожали та вивезли збіжжя до маестку Туторова. Зізнання врядового вижа, який оглядав пожаті лани.

Выпис с книг замку гсдрского креманецкого.

Лета Бож нарож ѿфѣ [1560] мсца июлѣф [29] ден, в понеделок.

Присылалдо мене, Ивана Воловича, справцы староства креманецкого, вранник оношкоовски' его мл кнѣз Ивана Федоровича Масалского Трохим Волковски' жалуючи и оповедаючи, и ж, де', его млст пан Павел Бговитин Шумбарски', наслаяши модно кгвалтомъ многих слуг и люде' своих на влостную землю Валецкую кнѣз его мл пнѣ моего, збожя жатого пшеницы полтораства кол, ярицы полтораства кол побраги казалъ. И просил мене ѿ вижа на огледање тых шкод.

Я тому Трохиму, враннику кнѣз Масалского, вижом дал служебника моего Яна Котимовского, которы' там бывши и¹²⁸ до книг сознал, и ж, де', видел есми лан, на котором пшеницы ярое, повелили, полтораства кол пожато, а на другом лану так жо ест того знак, и ж, де', полтораства кол ярицы пожато, ни жили того збожя жадное копы на тых ланах не знашолъ. И повелили люди посторонние, и ж, де', тое збоже его мл пан Павел¹²⁹ Бговитин Шумбарски' на тых ланах побрати и до имения своего Потуторова звозити казал. Где ж для того тот Трохим, вранник его мл кнѣз Масалского, того ж часу посылал при мнѣ боярина пнѣ своего Федора Нелелжовича, опытуваючи его мл, для которое бы причины, тое збоже кнѣз его мл побравши, и до имения своего звозити казал. А так, де', ее мл пнѣ Павлова Бговитинова поведила: «Пана моего нет, ехал в потребе свое' до Дѣбна, а я ѿ том не ведаю».

Которую ж жалобу и оповедање свое и вижово сознање тот Трохим Волковски' в книги замковые записати дал, которых и выпис под печалю моею себе взал.

Псан в Креманицы.

Печатка посередині під останнім рядком, у доброму стані. Написи на звороті арк. почерком XVI ст.: 1) “Выпис с Креманица оповеданя кгвалтѣ ѿ побраня збожя на пана Бговитина”. Приписка у

¹²⁸ Ймовірно, пропущено кілька слів з традиційної формули зізнання вижа, яка могла виглядати таким чином: “который виж там бывши и [оттоля приехавши и ставши передо мною] до книг [тými словы] сознал”.

¹²⁹ В слові “Павель” літера “а” написана поверх “н” – писар ледве не написав повторно слово “пан”.

правому нижньому куті: 2) "Еще боярин своих Д [4] гр дал. Того всего КФ [29] гр. Ты пнзи сам пан Волович ѿ него взял"; почерком XVII ст.: 3) "1560. Julii 29.", 4) "N 21". Почерком XVIII ст.: 5) (поіменний перелік осіб, згаданих у документі), 6) "Protest na ims Pawła Bohowitinowicza o pobranie zboza na gruncie Massalskim. A.", 7) "1560 Iulii 29. Proces na Bohowitinowicza z Massalskim", 8) "N 544".

LVI A. – F. 1029 (Masalski). – Ар. 1. – В. 5. – Л. 1. Оригінал.

№ 16

1560 грудня 22. Кременець. Випис з кременецьких замкових книг. Вручення судового позову трокського воєводи etc. Миколая Радивиля на маєтку Павла Боговита Шумбарського Кордишів у справі про збройний наїзд його слуг на Валецьку землю кн. І. Ф. Масальського, побиття підданих селян та пограбування худоби й коней.

Випис с книг замку гсдрьского креманецкого.

Лет Бож нарож ѿфѣз [1560] маца декабра кѣ [22] ден.

Присылалдо мене, Ивана Воловича, справцы староства креманецкого, врадник оношковский, его млсти¹³⁰ кнѣз Ивана Федоровича Масальского Трохим Волжовский, просачи ѿ вижа ку поданю позовопїю Павлу Бѣговитину Шумбарскому ѿт мене¹³¹, велможного пїна его млсти, пїна Миколая Юревича Радивиля, воєводи трокского, гелмана на'вышшого Великог Кнѣзства Литовского, старосты мозырского, державцы лядского, белицког и сомилитского, ѿ кгвалтовное наехаѣ многих слуг и люде' его на землю именья его млсти Валецького и збите люде' и ѿ побране волов, коне'.

Я ему далвижом служебника моего Яна Котимовского, которы' там бывши, пришедши перед мене, до книг замковых вызнал, иж кгда, де', есмо приехали до двора его Кордышов, пытал, де', боярин кнѣз Иванов Федор Нелепковичъ люде', которые ѿ дворе робили, если жебы пан их дома был. Они повелили, иж нет, ехал, де', до зата своего, пїна Юндила. Он, де', пытал, если ест врадник албо клочник ѿ дворе. Они и тых ѿ дворе быт не повелили. И тот, де', боярин, вызавши рикуню з гридни на 'ма Вожку, передо мною е' позы его млсти пїна воєводины дал. На котором

¹³⁰ Вираз "его млсти" помилково написано двічі.

¹³¹ Можливо помилка, треба читати "от имени".

поже рок описан стати перед его млстю в Вилни, вступивши в поствелики' приплыи', першое недели в року шестдесят первом. И нам, де', рикуня, взявши позови белши за ворота, скинула его в санки оного боярина и, вшодши в двор, ворота замкнут казала. Тот, де', боярин, взявши оны' позови и ворота вткнувши, ехал проч.

Которого сознане того служебника моего дал себе врядник ошошковский Трохимъ Волжовский до книг замковых записати, с которых и выпис под печать моею взал.

Псан в Креманицу.

Печатка посередині під останнім рядком доброму стані. Написи на арк. 2 зв. почерком XVI ст.: 1) "Выпис с Креманица як позовано Павла Бгвитина". Почерком XVIII ст.: 2) "Dowod pozwu po p[an]a Pawła Bohowitinowicza w sprawie kniazia Iwana¹³² Fedorowicza Massalskiego", 3) "1560 Xbra 22". 4) (поіменний перелік осіб, згаданих у документі), 5) "№ 79".

LVIA. – F. 1029 (Masalski). – Ар. 1. – В. 5. – Л. 2. Оригінал.

№ 17

1562 лютого 20. Вільно. Напоминальний лист Жигимонта Августа до Григорія Сенюти за скаргою кн. І. Ф. Масальського про посягання земель Онішківського маєтку, потраву полей і сіножатей своїми стадами.

Жигимонт Август, Божю млстю корол полски', велики' кна з литвски', руски', пруски', жомо'тски', мазовецки', лифлантски' и иных.

Земанину земли Волыньское Григорю [.....]¹³³ Сенюте.

Жаловал намъ кнзь Иван Федорович Масальский в том, што ж, де', ты, нет ведома для которое причины, на властны' к грунт имена его Ошошковского и иных сел, к тому именно его прислухающих, стада свои вганати пашни и сеножати толгати и травити кажеши, и иные шкody немалые ему и подданым его делати велиши. В чом он себе кривду и шкод быти от тебе менует. И просил насъ, абыхмо кривды и шкody чинити не допустили и лист нашъ в том до тебе дати ему казали.

А прото напоминаем и приказуемъ тебе, аж бы еси через то в властны' грунт имена его Ошошковского и в иных селех, к тому именно его при-

¹³² Им'я написано над рядком.

¹³³ Пропуск в тексте, т.зв. «віконце» – місце для написання забутого або ще невідомого слова, тут – по батькові Григорія Сенюти.

слухаючи, стада своєг вгана ти, пашни и сеножати топгати и травитине казалъ и никоторых шкодему и подданым его не чинили во всемку нему спокоѣне са заховалъ, жебы он собе в томъ от тебе шкоды никоторое не мели нам болшъ тогъ томне жаловал.

Писанъ Вилни лета Божего нарочена тисача па тсот шестдесят второго мѣца феврала двадцатого дѣя.

Остафе' Волович.

Залишки печатки червого воску під останнім рядком без кустодії. Написи на звороті арк. почерком XVIII ст.: 1) "List upominalny krola Zygmunta Augusta do pa[na] Seniuty w sprawie p[an]a Iwana Massalskiego, aby ispaszy nie czynił w dobrach Onoszkowskich na gruntach. 1562", 2) "Februarii 20", 3) (поіменний перелік осіб, згаданих у документі), 4) "Sieniuty", 5) "№ 246".

LVIA. – F. 1029 (Masalski). – Ар. 1. – В. 6. – Л. 1. Оригінал.

№ 18¹⁸⁴

1565 жовтня 10. Мостищи. Лист віленського каштеляна, надвірного гетьмана і городенського старости Григорія Олександровича Ходкевича до городенського підстарости кн. І. Ф. - Масальського з проханням переказати йому гроші з податкових зборів *серебщини*, зібраних з двора Городниче і Вершилішки Городенського повіту. Прохання повідомити про наступні справи: коли почали відбувати покарання на замку двоє комірників Г. О. Ходкевича: Понятовський і Рознятовський, а також чи було заготовлено колоди для направи мосту.

Hrehori Alexandrowic Chodkowicz, castellan vilien., hetman dworny, starostha grodzien.

Bratu y przyacielowi nam zyczliwemu kniaziu Iwanu Masalskiemu. Iesth nam potrzeba pilna pieniedzy, ktorych niskąd sie nie spodziewalismy, ye[dn]o¹⁸⁵ z grodzienskiey sierepsczizny, na ktorey nam krol iego mc postąpicz mego zaslužonego raczil, a tak isz twoia (msc)¹⁸⁶ ieszcze tych pieniedzi sierepscziznych z liudzi dwora

¹⁸⁴ Транслітерацію док. № 18 та редагування записів старопольською мовою на зворотах аркушів проведено Ігорем Тесленко, за що висловлюю щирю вдячність.

¹⁸⁵ Вирвано шматок листа.

¹⁸⁶ Слово пропущене в оригіналі.

Horodnicze y z Wiercziliszek nicz do nas nie oddal, theraz raczi nam twoia mc nicz nie mieszkaiacz ty pieniadze wszysthki yako z dwora Horodnicze, tak y z Wiercziliszek vybrane poslacz. Sam¹³⁷ tham poslani do zamku Grodzien. pod sliubem na siedzenie za ich wysthupki y swą volią komornicze naszy Poniathowski y Rozniatowski. A tak gdy thamo do Grodna przyachali y gdy w zamku¹³⁸ siediecz poczeli, thak thesz iesli tego sliubu swego będą¹³⁹ potom strzedz raczi nas twoya mc zawzdy wiadomymi czinicz. Thakiesz okolo sadzawki w [z]vierzynczu y okolo poprawowania mosthu y iesli tamo urzadniczi przeprowadzeli czo do mosthu drzewa y o inszym wszysthkim czoby sie tham dzialo odpisyu twoya mc do nas.

Zaczim thwoie mlsc Panu Bogu poruczamy.

Dat. w Moszczisz¹⁴⁰ d. 16 octob. anno 1565.

АДРЕСА (*Тим же почерком*): Urodzonemu kniaziiu brathu y przyaczieliowi nam zyczliwemu kniaziiu Iwanu Masalskiemu, ziemskiemu grodzien. sedziemu y podstarosciemu naszemu thamecznemu sz ma bydz. *Іншими почерками*: 1) “1565 8bra 15 dnia. List prywatny Hrehorego¹⁴¹ kasztelana do kniazia Iwana Maszalskiego”; 2) “Hreh[ory] Alexan[drowi]cz Chodko[wi]cz, kasz[tela]n wilen[ski], hetm[an] dworny kn[iaz] Iwan Masalski, sę[dzia] z[iemski] i podstar[osta] grodzien[ski]”. 3) “№ 4”; 4.) “№ 12”; 5) *Почерком XVI ст.*: “*Ѡ посланѣ пен(е)сѣ) сереб(с)чизныхъ), Ѡ комор(никахъ) до замку седег[...]*”¹⁴².

LVIA. – F. 1029 (Masalski). – Ap. 1. – B. 7. – L. 1. Оригінал.

№ 19

1570 грудня 13. Кременець. Випис з кременецьких гродських книг. Скарга кн. Федора Івановича Масальського на новгородчицьких підданих Михайла Павловича за напад 2-го грудня поблизу Новгородичів по дорозі до Острога та побиття його боярина Стецька, грабунок коня та грошей.

¹³⁷ В значенні: “Sa” – “с” (у множині; дуже часто саме так пишуть XVI ст. слова з “носувками”).

¹³⁸ Далі в тексті закреслено початок слова: “po”.

¹³⁹ Далі в тексті закреслено слово: “strzedz”.

¹⁴⁰ Менш вірогідно, але може бути: “Mosthisch”.

¹⁴¹ Далі над закресленою фразою з двох слів (відчитати не вдалося – якісь по-батькові і прізвище, але точно не “Олександровича Ходковича”), дописано іншим почерком (таким, як другий запис): “Chodkowicza”.

¹⁴² Завершення цього рядка і весь наступний прочитати не вдалося.

Выпис с книг городских креманедких.

Лѣта Божего нарож ѿѿ семдесатого [1570] маца декабра третего-
надцатдѣа.

Писал и присылал до мене Станислава Каменеджого, буржабего и
подстаростего креманеджого его млсткна з Федор Иванович Масалски,
жалуючи и шповедаючи ш том, и ж, де', в року теперидучом, семдесатом,
маца декабра второго дна, в субботу, подданные пѣа Миха'ла Павловича
новгородчицкие на'ме штаман его Михайло а Тилко и з ыншими подда-
ными его и многими помощниками своими, перенемши на селе в Ново-
родничох, на доброволно' дорозе боярина моего Стедка невинне збили и
змордовали и под ним, де', коня з седлом пограбили и в него, де', самого
десет колгѣше' литовских моих власных шнали, с которыми, де', пѣми
посылаlesми для потреб своих до Острога.

Я тую жалобу и шповедање его млсти кѣза Федора Ивановича Ма-
салского в кѣги городовые записати казал и выпис с книг под печатю
моею на то его млстидалъ.

Писанъ в Кремани.

Андрѣ Жирицки', писарь.

*Печатка зеленого воску під останнім рядком у доброму стані.
Написи на арк. 13в. почерком XVIII ст.: 1) Protes[tatia] p[an]ja
(Iwana)¹⁴³ Fedora Iwanowicza Massalskiego na p[an]ja Pawłowicza
o zbiecie boiarzyna Stecka na dobrowolney drodze przez poddanych
p[an]ja P[awłowicza], 1570 Xbr 13", 2) (поіменний перелік 4-х
осіб, згаданих у документі), 3) "№ 502".*

LVIA. – F. 1029 (Masalski). – Ар. 1. – В. 8. – Л. 1. Оригінал.

№ 20

1572 березня 12. Кременець. Випис з кременецьких гродсь-
ких книг. Зізнання кременецького возного Степана Дедеркала,
який 17 II 1572 р. був у маєтку кн. Костянтина Вишневецького
с. Гулівці Кременецького повіту на судовій справі патримоні-
ального суду про крадіжку підданими кн. Костянтина Вишне-
вецького бджолиних уликів у зінківського боярина кн. Федора
Івановича Масальського Стецька Нелепковича.

¹⁴³ Ім'я "Іван" закреслено.

Лѣт Божего нароженя ѿѢ семдесятъ второго [1572] маца марта второгнадцатгдѣя.

Пришедши перед мене, Станислава Каменецкого, буржграбего и подстаростег креманджого, возны' повету Креманджого Степан Деджало, очевисто до книгъ тыми словы созналъ, иж в року тепер идучомъ, семдесятъ второмъ, маца феврала семнадцатог дѣа быломъ при кѣзю Федору Масалскомъ в ы'меню его млсти кѣза Костентина Вишневецкого, в Гулевѣцахъ, в небытности его млсти самого, во врадника его млсти гулеведжого, ѿ Яна Вислобха, за зложежемъ права того врадника гулеведжого на подданныхъ его млсти кѣза, пѣа своего, з села Бесовжи на'ме на Игната Винника а на Стедка Гиржу ѿ покрадене пасеки патерохнадцати пчолъ з улями боярину его млсти кѣза Масальского зенковскому Стедку Нелелжовичу. И коли того дѣа, приехавши до Гулевецъ, передо мною тые подданные выше' помененные, не вдаючи се в право, просили боярина кѣза Масальского и давали тому Нелелжовичу еднальнымъ обычаемъ па т колгѣше', жебы ихъ волю с того выпустили, иж са еднажемъ не згодили. Кѣз Масальски' просилъ того врадника гулеведжого, жебы его боярину водле зложеня права на теперешни' рокъ справедливост была ѿчинена. врадникъ гулевецки' поведилъ, иж са "я знамъ, жем тотъ рокъ вм, кѣже Масальски', зложилъ и готовемъ справедливост с подданныхъ кѣза, пѣа своего, ѿчини т". Стедко Нелелжович через ѿмоцованого брата своего Федора перед врадникомъ жалобу ѿчинилъ на тых шкодниковъ выше' мененых, иж ѿни власные шкодники тое пасеки. А подданные кѣза Вишневецкого до того са не знали. врадникъ гулевецки' пыталъ, яки' бы довод на них мели. Кѣз Масальски' поведил, иж не треба илшихъ доводовъ, хотя ж ихъ маєт боярин мо' на тыхъ шкодников, ѿдно тол довод, иж ѿни, не ѡступуючи в право перед возным, боярина моего еднали, до чого са тые подданные перед правомъ (вызнали?)¹⁴⁴, иж есмо еднали их, будучи ѿ везеню пѣа своего, а кназ Масальски', за признаемъ тыхъ подданныхъ, же ку едналю перед врадомъ са признали, просилъ, абы на нихъ шкоду всказалъ. врадникъ того не ѡсказуючи, пыталъ есми илши' довод маєте. Кѣз Масальски' то мною, вознымъ, ѡсведчилъ, иж ми са в том безправе деет, же ми, за признаемъ ихъ власнымъ, всказу на нихъ чинити не хочет.

Потомъ покладалъ выпис с книгъ двора белгородского, иж подданы' его млсти кѣза Костентина Вишневецкого Ивашко Красно-

¹⁴⁴ Слово в текстѣ пропущено, по смыслу читается "вызнали".

хинич, будучи в руках катовских, идучи на шибеницу, поволалъ Игна-та Винника, и ж он ѿкралъ вола ѿв орендара белгородского в Оврама и продалъ его Федору до Зеленец. Други' лист ее млсти пѣе Ивановое Боговитиновое Козирадско', маршалъковое его королевское млсти, пѣе Галны Колтевны княз Масальски' покладалъ на Стецка Гиржу, и ж он, будучи за пѣею маршалъковою, в селе Токарехъ, покрал клет в подданого пѣа Мартинова Лацова в селе Жолобахъ, которы' Стец-ко Гиржа былъ по'ман и посажон до везеня в Шумску, до права. То пакъ тот Гиржа, не справуючиса ѿ тое злоде'ство, з везеня ѿтекъ. А такъ князь Масальски' просил ѿрадника гулеведжого, абы за такими знаками выдалъ их на мукѣ водле Статуту, в розделе четвертомна-цат, артыкулу четвертогонад//цат, а если са бояринмо' на них шкоды своее не домучит, готовихъ буду чинавезати. А врадникъ гулеведжки', вычитавши тые доводы, поведилъ, и ж я тых листов не ганю, але их згола не при'мую, бо тые листы не з ураду королевского. А такъ кнѣзь Масальски' то мною возным ѿсведчилъ, и ж врадникъ гулеведжки' справедливости кнѣзю Масалскому ѿчини тине хотель. И приручил тых шкодников выше' мененых враднику гулеведжкому ѿчевисте ѿ патицесат копах грѣше'.

А такъ я в кнѣги тое ѿчевистое возного сознаѣ записати казалъ и выпис с книг под печатю моею на то его млсти кнѣзю Масалскому далъ.

Писанъ Кремалцы.

Андрѣ' Жирилки', писарь.

Печатка підстарости під останнім рядком у доброму стані. Написи на арк. 2 зв. почерком XVIII ст.: 1) "Relacja ieneralska (нрзб.) przez poddanych xiążęcią Konstantina Wiszniewieckiego 1572 marty 12.", 2) (поіменний перелік 5-х осіб, згаданих у документі), 3) "№ 304".

LVIA. – F. 1029 (Masalski). – Ар. 1. – В. 9. – Л. 1-2. Оригінал.

№ 21

1573 червня 28. Луцьк. Позов каптурового суду Волинсько-го воєводства за скаргою Степана Боговитина Шумського про наїзд 22 квітня кн. Федора Івановича Масальського і королівського секретаря, новгородського підкоморія Андрія Івановича особисто зі слугами на його маєток Боложовку, підпалення двору та будівель з худобою і птахами. Судовий рок призна-чено у Луцьку на 15 липня.

Алекѣсандрo Жоравниѣки' ключѣики городничѣи' лудѣи', Иван Патри-
ки' Курозвоиски' подкоморе' креманецѣки', Иван Гулеви ч Смолиговски',
Григоре' Ело Букоемѣски', Григоре' Болбас Ростодѣи', Гневошъ
Калусовски'.

Земаном земли Волынское повету Креманецкого кнзю Федору Ива-
новичу Масалскому а пану Андрею, секретару его кролевское млсти,
подкоморему новгородскому.

Жаловал перед нами земенин того ж повету Креманецкого пан Степа-
пан Боговитиин Шумьски' ѿ томъ, и ж, де', року теперидучом, семдеса т
третем, мѣца апрѣла двадцат второг днѣя, зъ середы на четвѣртъ в ночи
твоя млстъ, кнже Федоре Масалски' а твоя млстъ, пнѣ Андрею, секретару,
сами ѿсобами своими, з многими слугами и помощниками своими,
вмыслне наехавши на имѣе его Боложовку, хочѣчы его самого и жону
его, панюю Настасю Сенютянку ѿ горло приправити, близко двора,
ѿколь вѣтръ несъ непристо'не, зрадъливѣ ѿдрину на ѿборе запалили,
ѿтъ которое, де', ѿдрины в дворе ихъ Боложовецкомъ светлица и
дворецъ зо всимъ будоваемъ на кгрунт згорело. И в то', де', светлицы
маѣтности ихъ немало погорело, а в дворцы – гуси, куры, каплуны и
качки насѣдки погорели, к тому корова телная згорела, гуси, куры,
каплуны, которые на тог час в хлѣве заперты были, и ѿвес спрат домо-
вы' погорел, при которо', де', пожозе шкода немалаа имъ стала. Кото-
рых шкодрѣ'стръ меновите написаны' в себе быти мѣнить. Яко ж, де', и
возяным креманецкимъ, паном Семеном Андружским и шляхтою: паномъ
Иваном Дедержалом а паном Федором Мутькалским того ж часу свет-
чил и тую пожогу ѿбводилъ. Где ж, де', возяны и шляхта менованные
перед владом до книг кгородских креманецких ѿчевисто сознали, и ж
на тог час, коли двор пнѣ Шумског горѣли тые рѣчи поменѣные погоре-
ли, в дворе пнѣ Шумског были и тую пожогу видели, в чом са ему ѿт
вас самых кривда и шкода немалаа деѣтъ. И хоче т ѿ том з вами ѿчевисто
мовити.

А прото, штобы твоя млст, кнже Федоре Масалски' а твоя млст, пнѣ
Андрею, подкомори' новгородски' заховываючиса в том водле постано-
вѣня ѿ С(в)ато' Луци' на ѣзде лудкомъ в року прошлом тисача пѣтсот
семдеса т втором, ѿт всих станов ѿчиненог, перед нами, судьями с кола
рыцѣрског на том же зъѣзде ѿбранными, в Лудку ку праву стали и ѿ тую
пожогу с пнѣм Шумским водле позву и жалобы его ѿчевисто росправи-
ли на рок и ден пѣвны', то ест мѣца июла пѣтогоднацѣат днѣя в среду в
року теперидучомъ семдеса т третем.

Писан в Луджу лета по нароженю сына Божего тисача пѣтсотъ семдесѣттретемьса и юна двадцѣтѣсмогдѣя.

Макар Ледуховски¹.

Печатка у доброму стані, по середині з кустодії проступає зелений віск. Написи на арк. 1 зв. почерком XVI ст.: 1) "Тот позов покладан перед судом депутатским. Макар Ледѣховски". почерком XVIII ст.: 2) "1573. Іуніи 28.", 3) (поіменний перелік 14-ти осіб, згаданих у документі), 4) "№ 433".

LVIA. – F. 1029 (Masalski). – Ар. 1. – В. 10. – Л. 1. Оригінал.

№ 22

1574 червня 12. Кременець. Позов кременецького земського суду за скаргою Івана Войничѣ Боговитина на кн. Федора Івановича Масальського, у якого в 1571 р. Іван Войнич позичив 60 кіп грошей, однак кн. Федір у призначений термін повернення позики на день св. Михайла в 1572 р. гроші не прийняв, чим призвів Боговитина до сплати штрафу у подвійній сумі від позики (*совитость*).

Генрикъ Божию мѣлостью королпольшки¹, велики¹ княз литовски¹, руски¹, пруски¹, мазовецки¹, жомойтски¹, киевски¹, волынски¹, подляски¹, лифлантски¹ пани кѣжа анди[ж]онски¹, борбонски¹ и алверски¹ кграба в Маржи и Фаресте в Авертии и в Монтестфорте.

Вроженому кнѣзю Федору Ивановичу Масальскому.

Жаловал намѣ земенин нашѣ Иван Во¹ничѣ Боговитин ѿ томѣ, што ж, де¹, в року минулом тисеча пѣтсот семѣдесѣт перѣвомѣ позычил, де¹, еси в него готовых рукодажных пѣзе¹ ку потребе свое¹ шестдесѣть копѣ гроше¹ на литовскую личѣбу, на што, де¹, онѣ и листѣ твоѣ в себе маєт. Которую, де¹, суму пѣзе¹ мелеси ему ѿдати и заплатити на рокѣ пѣяны¹ на день светог Михала римьского сѣта в року минуломѣ семѣдесѣт второмѣ, а естли бы, де¹, на тот рокѣ, выше¹ менены¹, тых пѣзе¹ ему еси не ѿдал, тогды совито тую суму пѣзе¹ повинен ест былѣ платит. То пакѣ тот рокѣ давно минул, а тые, де¹, за частымѣ впоминаемѣ его тых пѣзе¹ позычоных ему не ѿдалѣ и в совитост водѣле з[апису] своего попал. А и до тог, де¹, часу, яко тое сумы пѣзе¹ [шестдесѣт копѣ]¹⁴⁵ и совитости ему ѿдати заплатити и ѿпису своему досыѣ вчинити не хочешѣ. В чомѣ

¹⁴⁵ У цьому місці текст розірвано.

онъ собе ѿ тебе кривду и шкоду немалую быти менить и ѿ томъ с тобою ѿчевисто ѿ права мовити хочеть.

Прото, што бы еси на роки судовые земьские приплыи, которые на завѣтрие Светого Михала римьского сѣга судити ся почнут в року теперешнемъ семьдесят четвертомъ, перед судомъ земьскимъ кремьянецкимъ ѿ Кремьянцу ку праву самъ сталъ и въ томъ ся з нимъ ѿчевисто ростиравил.

Писанъ ѿ Кремьянцу лета Божего нарожения тисеча пятьсотъ семьдесятъ четвертого мисяца июня второгонадѣцать дѣя.

Григорѣ Болбас, писарь.

Під останнім рядком слід від печатки червоного воску. Написи на арк. 1 зв. почерком XVIII ст.: 1) "Pozew p[an]a Woyny po p[an]a Fedora Massalskiego o (нрзб.), na rok krzemienieckie 1574", 2) "Tunii 12" (поіменний перелік 3-х осіб, згаданих у документи), 3) "№ 74".

LVIA. – F. 1029 (Masalski). – Ар. 1. – В. 11. – Л. 1. Оригінал.

№ 23

1575 січня 2. Кременець. Випис з кременецьких ґродських книг. Нотаріальний запис позики у 250 кіп грошей литовських, які позичив кн. Федір Іванович Масальський у Богдана Патрикія Радогоського та його дружини під заставу своїх маєтків Тетерівка і половини села Ісерни до сплати позики. Вписання акту позики під датою 1 січня 1575 р. у Кременеці.

Випис с книг кґродских кремәнецкихъ.

Лѣта по нарож сѣа Божего тисача пѣтсот семдеса тпѣтого мѣца генвара второго дѣа.

Постановившиа ѡблично в замку его кролевское млѣсти Кременецком перед нами Станиславомъ Каменецким буржграбим и подстаростим а Ѡлекшим Белецким судею – вѣадники кґродскими кремәнецкими его млѣсть кнѣз Федор Иванови ч Масалски, ѡповедали ѡчевисто до книг сознал, и ж позычилъ ѿ пѣа Богдана Патрикѣя Радогошского и в малжонки его, пѣее Настаси Богдановны Борисовича двесте копѣ и пѣадеса т копѣ грѣше' личбы литовское и в то' суме пѣзе' заставилимъ имѣе свое Тетеровку зо всим на все, яко са тое имѣе само в собе и в пожиткох своих маєт. И на то их млѣсти лист сво' с печатлю своею и с подписом руки своее а под

сведомоми печатми люде' добрых дал. И, показавши тот лист, просил, абы в книги вписан был, которые' перед нами читани так са в собе мае т.

«Я, Федор Иванович Масалски', чиню явно и зознаваю тым моим листом всим воеди и каждому зособна, кому того потреба будет ведати albo чтучи его слышати, и ж будучи есми пишно потребны' пñзе' на заплачење долгови на иишие потребы мои властные, взали позычил есми готовых и рукода'ных пñзе' в пана Богдана Патрикаея Радогорского и в малжонки его млсти пñее Настаси Болдановны Борисовича пєяное суммы, то ест двесте копъ грñше' и паддесат кол грñше' ли чбы Великог Кназства Литовского, личе чи в кожды' грош по десети пñзе' белых, а в копу по шестидесат грñше' литовских, в которо' суме пñзе', 8 двохсот и в петицесат копах грñше' литовских пану Богдану Патрикаею и малжонце его завел есми и заставил. И тым листом моим заставую имене мое власное Тетеровку, двор с корчмою, з млыном, з ставами и людми оного села оселыми и с половиною села моего Исерны из их кгрунтами, ку тому с пашнею дворною, з мытом грошовым и соленым, зь землами оремыми и неоремыми, пустыми лесы, гаи, дубровами, з сеножатми и зо всим на все, яко са тое имене Тетеровка само в собе в границах, межах, обыходех, обрубех, широкостах и пожиткох своих мае т, ничог на себе с тог имени не ооставуючи и не вы'муючи, на пєяны' час – год целы', то ест почавши от дñа свтго Василя руского свата 8 год8 теперпочатом, семдесат патом, аж до такого ж року и свта свтого Василя, которое будет на початку року семдесатшостог. А естли бы на роки ден назначоны' – на ден свтого Василя руского свата¹⁴⁶ в року пришлом семдесатшостом, пану Богдану и малжонце его млсти тых пñзе' олдати и заплатити не мог, тогды пан Богдан з малжонкою своею оного имени моего Тетеровку от того часу и року дñа сватого Василя в року пришлом семдесатшостом за сим же записом моим други' год до дñа сватого Василя, которое свато будет в року семдесатсемом. И таким же обычаем, рок от року держачи, вживати мае т аж до олдания сполное суммы пñзе' двохсот коли петицесат кол грñше' литовских. А я оного имени Тетеровки перед роком выкупати не маю и мочи не буд8, толко на рок назначоны' – на ден свато(го) Василя руского свата. Яко ж я за разом тое имене тое Тетеровку и половиц8 села // Исерны зо всими людми и с тым всим, яко верху поменил, 8 двохсот и в петицесат копах грñше' через возного повету Креманецкого Григоря Гулалницкого, мне з ураду приданог, пану Богдану и малжонце его подал и поступил. И вжо от¹⁴⁷ того часу

¹⁴⁶ Свято припадає на 1 січня за ст. ст.

¹⁴⁷ Слово "от" написано два рази.

пан Богдан Патрикее' и малжонка его маєт тое имене мое Тетерожку и половицу села Исерны на себе почати держати и вживати по тому, як я на себе держал и вживал, зо всіми повинностями тых подданных моих: зъ грошми данными, чиншами, ѡвсами, з роботами, ничог там на себе не ѡставую чи. И вжо ѓ тое имене мое Тетерожку и в половицу села Исерны ѓ подданные и в пожитки ѡного имени моего сам через себе, через слуг, ѡрадников, подданных, приятеле', повинных своих ѡступоватиса не маю и переказы албо трудности жадное пану Патрикеею и малжонце его чинити мочи не буду. А где бых якую переказу я сам через себе албо слуг подданных своих в том имению пану Патрикеею або малжонце его чинити хотел, тогды маю заруки заплатити пану Богдану, яко стороне порушюно', двесте кол гріше'. А к тому волно будет пану Богдану Патрикеею мене ѡ то до судѓ кгородского креманецкого позвы кгородскими роком завитым на две недели позвати, а я, не ѡтзываючиса до судѓ земского, ани до которого иншого права, заразом за позвы кгородскими, яко на року завитом, буд перед зуполным судом або и незуполным становитиса и ѡсправедливитиса, не ѡбиваючи жадными причинами позву правными и неправными, маю и буду повинен. Ку тому, естли бы пан Богдан, правуючиса зо мною на то, што наложил, тогды ѡси шкоды и наклады, кром доводѓ его, платити повинен будѓ. Волно теж будет пану Богдану, кгда похочет ѓ то' суме пїзе' тое имене кому хотя застави ти, а тую суму пїзе' помененую двесте коли педесат на местцу пельном на рок на значоны' в имению его ѓ Страклове пану Богдану або малжонце его або тому, ѓ кого на ѡн час сес запис наш будет, ѡдати маєт. И на то есми пану Богдану Патрикеею и малжонце его, пїе' Настаси, дал сес мо' вызнаны' лист з моею печатю и з властным подписом руки моее.

А при том были и за проѡбою моею печати своее приложили пїве приятели мои: их млстѓ пан Андре' Иванович. писари секретар Великого Кназства Литовского, подкомори' новгородски', пан Якуб Кресимски' секретар его королевское млсти, пан Федор Сенюта Лаховецки' во'ски' креманецки'.

Писан ѓ Креманиѓ року Божего нароженя тисача патсот семдесат патого, маца генвара первого дїа¹⁴⁸: Федор Масалски власную руку подписал.»

А так мы того листу ѡгледавши и достаточю его перед собою вычитати казавши, тое ѡповедање и ѡчевистое сознање кїзя Федора Масалского и тот лист его млсти пану Богдану Патрикеею и малжонце его ѡт него даны' слово ѡт слова в кїгї кгородские записати казали и выпис с

¹⁴⁸ На берегах поставлена дата арабскими цифрами: "1575 Inuar. 1".

книг под печатми нашими и с подписми рук нѣих на то его млсти пану Болдану Патрикєю Радогощскомѣи пѣе' малжонце его дали.

Писанъ Креманцѣ.

Андрѣ' Жирицки', писарь.

Sthanisław Kaminski burgrabia i podstharosci krzemienieczki, ręką własną¹⁴⁹.

Дві печатки зеленого воску під останнім рядком зірвано. Написи на арк. 2 зв. почерком XVI ст.: 1) "Выписс книг кродских креманецких на кнѣза Федора Масальского". Почерком XVIII ст.: 2) "Wołynskie", 3) Fasc[icula] 3-tia "N 59" (закреслено), "N 63", 4) "Prawo zastawne od kniazia Fedora Massalskiego p[an]u Bohdanowi Patrikiowi Radohorzkiemu na majątność Teterowke y wieś Isernęw kop 250. od roku 1575 ianuary 1 do roku 1576 do 2 ianuary.", 5) "1575 ianuari 2." (поіменний перелік 8-ми осіб, згаданих у документі)", 6) "№ 512".

LVIA. – F. 1029 (Masalski). – Ар. 1. – В. 12. – Л. 1-2. Оригінал.

№ 24

1581 серпня 27. Кременець. Випис з кременецьких гродських книг. Судове рішення гродського суду у справі стягнення подимного податку з маєтків кн. Федора Масальського Зінків, Ходаки та ін., які були звільнені від податків на чотири роки, з 1578 по 1581 рр., у зв'язку з татарськими спустошеннями, а тепер мають бути оподатковані.

Випис с книг кгородскихъ креманецкихъ.

Лѣта по нароженю сына Божого ѿфѣа [1581] мѣца августа кѣ [27] дна.

В рокох судовых кгородских ѿ четверга мѣца августа двадцат четвертого дѣна зачатых и судовне ѿправованых перед нами, Григорємъ Лосатинскимъ подстаростимъ, а Ѽлекшим Белецкимъ судею, врадниками кгородскими креманецкими. А в тог час при насъ будучи его млсть пан Миха'ло Линежски', поборца гсдрски' воеводѣства Воыньско-го, водле выдана позѹ врадового ѿ побор гсдрски', на со'ме вадшавскомъ ѿфалены', ведле ѿниверсалу з ымена его млсти кнѣза Федора Масальского, в повете Креманецком лежачого, а меновите з мѣсте чжа Зѣньковъ, з ыменѣа Ходакъ и з ынших приселжовъ, к ним належачих, врадъ кгород-

¹⁴⁹ Латиницею прізвище написане саме так, хоча кирилицею – "Каменецкий".

ски' з винами ѡтправовати маєт. По вычитаню позвѣ его мсть кѣзь Федор Масалски' черезъ вѣрадника своего зельковскогѣ и ходацкогѣ Богдана Хрицевича листомъ своимъ ѡтворонимъ вѣраду кѣгородскому креманецкому знати дал, и жъ еще по паленю и спустошеню ѡтпоганства татаръ именѣ его млсти в повете Креманецкомъ лежащихъ чотыри лета не вышли, с которыхъ, де', есми водлугъ вѣниверсалу того побору корола его млсти дати не винѣнъ. А потомъ положилъ тотъ же вѣрадникъ его млсти сознане возного повету Креманецкогѣ Григора Ивановича Гулалницкогѣ поддатою року тисача пать сотъ семдеса тѣосмого, в которомъ тотъ возны' сознавает, и жъ в томъ року именѣ его млсти кѣзѣ Масалскогѣ в повете Креманецкомъ лежащихъ ѡгледали виделихъ попаленные ѡтпоганства татаръ велии спустошонные.»

Мы, вѣрад, вѣглянувши в универсалъ гѣдѣрски', в которомъ вѣчит, и жъ тотъ податокъ таковыѣ, которые по спустошеню ѡтпоганства татаръ паты' годъ иде т, заровно платити маю т, а и жъ еще тымъ татаромъ, которые подъ Острогомъ были, чотыри годы не вышли. И панъ Миха'ло Линевски', побора гѣдѣрски', до того ничего не мовиль.

Мы то до книгъ кѣгородскихъ креманецкихъ записати казали и выпис с книгъ подъ нашими печалми его млсти кѣзю Федору Масалскому на то дали.

Писанъ Креманцѣ.

Матѣ' Лонцѣки', писарь.

Дві печатки під останнім рядком у доброму стані. Написи на арк. 1 зв. почерком XVIII ст.: 1) "Dekret grodzki krzemieniecki między p. Liniewskim a p. Fedorem Massalskim o podatek z miasteczka Zenkow y Chodakow wioski cum attinentys"¹⁵⁰. 1581 Au(gusta) 26", 2) (поіменний перелік 7-ми осіб, згаданих у документах), 3) "№ 435".

LVIA. – F. 1029 (Masalski). – Ap. 1. – B. 13. – L. 1. Оригінал.

№ 25

1549 вересня 8. Випис з кременецьких замкових книг за підстароства Павла Шпаковського, що провадив засідання замкового суду за відсутності кременецького старости Петра Михайловича Семашка. Судове рішення замкового суду за позовом кн. Івана Федоровича Масальського проти шумського урядника Івана Богупевича [Боговитиновича] Шумського – Юрка Копитка про по-

¹⁵⁰ Мало б бути написано "cum attinentis" – "з присілками".

биття князівського слуги Кіндрата Мойсеевича та пограбування підданих. З судової промови випливає, що князь (сторона повода) спочатку обсилав кривдника, аби той самостійно задовольнив претензії, без звернення до суду, але Копитко на відповідне обсилення «справедливості» не вчинив. Після цього староста Семашко, згідно до Статуту ВКЛІ 1529 р., через дітького – свого слугу Стапка – викликав Копитка на замковий уряд до суду на день Різдва Богородиці, 8 вересня. У цей день позвана сторона (Юрко Копитко) до суду не з'явилась. Кн. І. Ф. Масальський очікував на урядника зранку до вечора, проте судове рішення було винесене. За вироком кременецького підстарости Павла Шпаковського за побиття слуги Копитка було присуджено до сплати 3-х рублів грошів, а за викрадення 3-х гнізд рябців – ще 3 рублі грошів. Позваний мав сплатити суму відшкодування за чотири тижні.

Biblioteka Czartoryskich, № 3213 – Papiery Massalskich, 1511–1776. – Арк. 5-6. Оригінал руською мовою. Печатка Павла Шпаковського у добром стані.

№ 26

1567 серпня 10. Випис з кременецьких гродських книг. Свідчення кременецького возного Опанаса Івановича перед кременецьким гродським суддею Денисом Богушевичем Несвіцьким, що перебував на місці старости кн. Миколая Збаразького, проте, що 8 серпня, в минулу п'ятницю, онишківський урядник городенського земського судді кн. Івана Масальського – Флоріан Лупинський – провадив доменіальне судочинство (чинив право за обсиленням сторони) за скаргою Марка Мармужовського про покрадення коней і жеребців турівськими і суразькими підданими кн. І. Ф. Масальського. У свідченні подається хід слідства, у ході якого возний провів опитування свідків в маєтках різних зем'ян Кременецького повіту, зокрема в селах Лепесівки і Котюжинець. Возного супроводжували сторонні свідки – люди добрі, шляхетні Андрій і Кіндрат Дашковичи Дедеркали та валевський урядник пана Дибовського Петро Зброшко. Випис підписано кременецьким гродським писарем Андрієм Жирицьким.

Biblioteka Czartoryskich, № 3213 – Papiery Massalskich, 1511–1776. – Арк. 21-23. Оригінал руською мовою.

Коментарі

Док. № 1

* “...дозволил, де, ты ему ѡв ‘мѣньях своих недѣльных на Волини замок збѣдовати” – йдеться про замок Шумськ (сучасне містечко Шумськ у Тернопільській обл.). Відоме з киево-руських часів, уперше як місто згадується в 1149 р. В XIV–XV ст. було селищем. У XVI ст. перетворюється на міське поселення. Міський статус уперше засвідчено у 1561 р., коли Шумськ належав Степану Боговиту Шумському (*Заяць А.* Урбанізаційний процес на Волині в XVI – першій половині XVII століття. – Львів, 2003. – С. 28, 74, 134; Див. також: *Теодорович Н.И.* Историко-статистическое описание церквей и приходов Волынской епархии. Т. 3: Уезды Кременецкий и Заславский. – Почаев. 1893. – С. 354–369.). Відомо, що замок будував Іван Богусевич Боговитинович († бл. 1552 р.) (*Собчук В.* Ранньомодерні споруди... – С. 42.)

** “Статут Земский” – Статут Великого Князівства Литовського 1529 р. Сучасне академічне видання: Pirmasis Lietuvos Statutas. [Первый Литовский Статут. Тексты на старобелорусском, латинском и старопольском языках]. / Редкол.: *С. Лазутка, И. Валиконите, Э. Гудавичюс.* – Вильнюс, 1991. – Т. 2. Ч. 1.

Док. № 4

* “Статут права Земского” – те саме, що і “Статут Земский”. Див. прим. до док. № 1.

Док. № 7, 8

* «Псаи в Кгостынине» – **Гостинін** (Gostynin) – повітове місто у Варшавському воєводстві, розташоване між м.Кутним і м.Плоцьком на р. Скрва. Ранньосередньовічне місто, осередок кувяських (плоцьких) князів. З 1382 р. на хелмському праві. З 1462 р. у складі Корони. У 1552 р. в Гостинині кілька тижнів перебував Жигимонт Август. Див.: Słownik Geograficzny Królestwa Polskiego i innych krajów słowiańskich pod redakcją *Filipa*

Док. № 10

* “Право Статуту Земского” – те саме, що і “Статут Земский”.
Див. прим. до док. № 1

Док. № 12

* “роки прошлые судовые, на Три кроли римского свѣта” – 6 січня

** “на роках судовых ближопришлых ѿ Свето' Тро'це, свате рим-
ком” – рухоме свято, припадає на 50-ий день після Пасхи, на-
прикінці травня – на початку червня.

*** “до книг городовых” – книги кременецького гродського
суду (гродські книги). Фрагментарні залишки книг зберігають-
ся в: ЦДІАК України. – Ф. 21. – Оп. 1.

Док. № 13

* “на рок за деджим припожаны” – третій судовий позов, який
здійснювався судовим виконавцем литовсько-руського права
дицьким, на відміну від перших двох письмових позовів, які
вручала безпосередньо сама сторона: як правило панський уряд-
ник, слуга, боярин за участі в'ярдовго вижа.

Док. № 20

* “водле Статуту” (Розд. XIV, арт. 14) – Стутут Великого
Князівства Литовського 1566 р. Існує єдине застаріле видання
цієї правничої пам'ятки, яке давно не відповідає сучасним архе-
ографічним вимогам: Статут Великого князства Литовского 1566
года // Временник императорского московского общества исто-
рии и древностей Российских. – Кн. 23. – М., 1855. – С. 1-240.

Док. № 21

* “заховываючиса в том водле постановеня ѿ С(в)ато' Луци' на ѡезде
луцкомъ” – з'їзд Волинського воєводства (воєводський сейм), на
якому було обрано суддів Каптурового (депутатського) суду, що
мав діяти в кожному повіті або воєводстві Речі Посполитої на час
безкоролів'я, і припав на 17 грудня 1572 р. після смерті остан-
нього представника династії Ягелонів Жигимонта Августа.

Географічний покажчик до документів¹⁵¹

Берестя, замок і місто, адміністративний центр Берестейської землі – № 3: 1540 V 10

Бесовка (Бісівка), село – № 20: 1572 III 12 (з села Бесожи)

Білогородка, двір – № 20: 1572 III 12 (выпис с книгъ двора белгородского)

Боложовка, маєток Степана Боговита Шумського – № 21: 1573 VI 28

Болотківці, маєток – № 9: 1556 XII 01 (8 дворе своемъ Болотковцах); № 10: 1557 IV 09 (8 Болотковцох)

Бриків, село – № 4: 1545 IX 20; № 14: 1557 VIII 14 (8везалсе в люди имени кнзя Ивана [...] оношкови' и брыкови')

Буглово, село – № 8: 1552 VI 06 (8 Буглове)

Валево – № 15: 1560 VII 29 (на влостную землю Валеvскую); № 16: 1560 XII 22 (на землю имени его млсти Валеvского)

Вершилішки, двір у Городенському повіті Троцького воєводства ВКЛ – № 18: 1565 X 10 (dwora Horodnicze y z Viercziliszek)

Вільно (Вільнюс, Vilnius) – столиця Великого Князівства Литовського – № 4: 1545 IX 20; № 10: 1557 IV 09; № 14: 1557 VIII 14; № 17: 1562 II 20;

Воронехів, село – № 5: 1543 VI 11

Вортольська земля, Підляшшя – № 1: 1539 VIII 12; № 2: 1539 VIII 12

Городничче, двір у Городенському повіті Троцького/ Тракайського воєводства ВКЛ – № 18: 1565 X 10 (dwora Horodnicze y z Viercziliszek)

Гостинін (Gostynin), замок і місто – № 7: 1552 VI 06 (Кгостынин); № 8: 1552 VI 06

Гулівці, маєток кн. Костянтина Вишневецького – № 20: 1572 III 12 (в ымено его млсти кнзя Костянтина Вишневецкого, в Гулевъцахъ)

Дубно, замок і місто – № 15: 1560 VII 29

Жолобки, село – № 20: 1572 III 12 (в селе Жолобкахъ)

¹⁵¹ В географічному покажчику вказується назва топоніма за сучасним правописом, його адміністративний статус, номер і дата документа, в якому згадується населений пункт, а також у дужках подається оригінальне написання топоніма з тексту джерела.

Зінків (Зінки), містечко – № 24: 1581 VIII 27 (з местечка Зѣньковъ; через ѿрадика своего зѣньковског)

Ісерни, двір і село – № 5: 1543 VI 11 (врадник кнѣза [...] иседрънъски'); № 6: 1543 VI 18 (врадник кнѣза [...] иседрънъски'); № 7: 1552 VI 06 (под двором его Иседрънскимъ); № 9: 1556 XII 01 (на дом гостини' иседрънски'); № 10: 1557 IV 09; № 11: 1558 VI 08 (на влостную землю мою Тетеровскую под селом Иседрънским); № 12: 1571 V 14 (о имени свое Иседръ); № 23: 1575 I 02 (с половиною села моего Исерны)

Кордишів, двір – № 16: 1560 XII 22 (до двора его Кордышов)

Краків (Krakow), столиця Королівства Польського – № 1: 1539 VIII 12; № 2: 1539 VIII 12

Кременець, замок і місто, адміністративний центр Кременецького повіту у Волинській землі (після 1566 р. – Волинського воєводства) – № 5: 1543 VI 11; № 6: 1543 VI 18; № 7: 1552 VI 06 (оповедал старосте кремьнедкому); № 9: 1556 XII 01; № 10: 1557 IV 09 (на враде креманишком); № 11: 1558 VI 08; № 12: 1571 V 14; № 13: 1548 V 20; № 14: 1557 VIII 14 (до замку Кримьнедкого); № 15: 1560 VII 29; № 16: 1560 XII 22; № 19: 1570 XII 13; № 20: 1572 III 12; № 22: 1574 VI 12; № 23: 1575 I 02; № 24: 1581 VIII 27

Ланівці, маєток, село – № 12: 1571 V 14 (до Лановел)

Луцьк, замок і місто, адміністративний центр Луцького повіту і Волинської землі (після 1566 р. – Волинського воєводства) – № 21: 1573 VI 28

Мостище – № 18: 1565 X 10 (w Moszczyszcz)

Мусолово, село – № 7: 1552 VI 06 (выше' селища Мусолова)

Новгородчичи, село, маєток Михайла Джуси – № 11: 1558 VI 08 (з Новгородичи); № 19: 1570 XII 13 (на селе, в Новгородчичох)

Ойнегів, маєток і село – № 13: 1548 V 20 (в ымену моем, в Онегове)

Онішти (Анікштай) – № 14: 1557 VIII 14 (з обозъ под Оништами)

Онишківці, маєток – № 4: 1545 IX 20; № 7: 1552 VI 06 (врадник его оношковски'); № 9: 1556 XII 01 (зъ врадникомъ кнѣза Ивана [...] оношковскимъ); № 10: 1557 IV 09 (врадникъ ег оношковски'); № 14: 1557 VIII 14 (ѿвезал се в люди имена кнѣза Ивана [...] оношковски' и брыковски'); № 15: 1560 VII 29 (врадник оношковски'); № 16: 1560 XII 22 (врадник оношковски'); № 17: 1562 II 20 (кгрунт имена его Оношковского)

Острог, замок і місто – № 19: 1570 XII 13; № 24: 1581 VIII 27
Потуторово, маєток Павла Боговита Шумбарського – № 15: 1560 VII 29 (до имени своего Потуторова)

Сураж, маєток – № 4: 1545 IX 20; № 13: 1548 V 20 (з ы'меня ег Суроужског)

Тетерівка, маєток і село – № 5: 1543 VI 11 (на влостную землю Тетеровскую); № 6: 1543 VI 18 (во влостно' дуброве его мл тетеровско'); № 7: 1552 VI 06 (на влостную землю Тетеровскую; 8 селища Тетеровского); № 11: 1558 VI 08 (на влостную землю мою Тетеровскую под селом Исерньским); № 23: 1575 I 02 (именє свое Тетеровжу)

Токарі, село – № 20: 1572 III 12 (в селе Токарехъ)

Турово, село – № 8: 1552 VI 06 (боярина его Еска Палжевича с Туровы)

Ходак, маєток – № 24: 1581 VIII 27 (з ыменѣа Ходакъ; через 8радника своего ... ходацкого)

Шумськ, замок – № 1: 1539 VIII 12 (8в 'мѣньях своих недѣльных на Волини замок збѣдовати); № 2: 1539 VIII 12 (в оны' замок Шѣмско); № 3: 1540 V 10 (замок Шумско); № 20: 1572 III 12 (посажон до везеня в Шумску)

Іменний показчик до документів

Аврам (Оврам), білогородський орендар – № 20: 1572 III 12

Андрій Іванович [Харитонович, Хоружич, Обринський], королівський секретар (= писар і секретар ВКЛ), новгородський підкоморій – № 21: 1573 VI 28; № 23: 1575 I 02

Андрузький Семен, возний Кременецького повіту – № 21: 1573 VI 28

Бабинський Семен Миткевич, дв-н господарський, приятельський суддя з руки братів Боговитиновичів – № 4: 1545 IX 20

Бережецький Іван, дв-н господарський, підстароста кременецький – № 13: 1548 V 20

Білецький Олексій, судья кременецького гродського суду – № 23: 1575 I 02; № 24: 1581 VIII 27

Більцовичі, бугловські піддані кн. О.Порицького – № 8: 1552 VI 6

Боговитин Іван Войнич – № 22: 1574 VI 12

Боговитин Шумбарський Павло, зем'янин Кременецького повіту – № 15: 1560 VII 29; № 16: 1560 XII 22

[Боговитиївна] Н. Богданівна, молодша сестра Богдани – № 2: 1539 VIII 12

[Боговитиївна] Богдана Богданівна, дочка Богдана Львовича Боговитиновича, дружина кн. І. Ф. Масальського – № 2: 1539 VIII 12; № 4: 1545 IX 20

Боговитинович Война Богусевич, дв-н господарський – № 4: 1545 IX 20

Боговитинович Іван Богусевич, – № 2: 1539 VIII 12; № 3: 1540 V 10 (дв-н господарський); № 4: 1545 IX 20 (маршалок господарський, державця довгяльський); № 25: 1549 VIII 8

Боговитинович Іван Львович, дв-н господарський, брат Богдана Львовича – № 1: 1539 VIII 12

[Боговитинович] Богдан Львович († до 1528 р.), тесть кн. І. Ф. Масальського – № 1: 1539 VIII 12; № 2: 1539 VIII 12; № 3: 1540 V 10

Богусевич Іван – див. **Боговитинович Іван Богусевич**

Болбас Ростоцький Григорій, писар кременецького земського суду, член каптурового суду Волинського воєводства – № 21: 1573 VI 28; № 22: 1574 VI 12

- Вилянчич** Грицько, отаман Михайла та Грицька Джус – № 9: 1556 XII 1; № 10: 1557 IV 9
- Винник** Гнат, підданий селянин кн. Костянтина Вишневецького з с. Бісовки – № 20: 1572 III 12
- Вислоух** Ян, гулівецький урядник кн. Костянтина Вишневецького – № 20: 1572 III 12
- Вишневецький** Костянтин, кн. – № 20: 1572 III 12
- Волковський** Трохим, онишківський урядник кн. І. Ф. Масальського – № 15: 1560 VII 29
- Волович** Іван, справця Кременецького староства – № 15: 1560 VII 29; № 16: 1560 XII 22
- Волович** Остафій, господарський писар – № 7: 1552 VI 6; № 8: 1552 VI 6; господарський маршалок, писар – № 14: 1557 VIII 14; № 17: 1562 II 20
- Генрих** Валуа, польський король, великий князь литовський – № 22: 1574 VI 12
- Герцик** Щасний, кременецький староста – № 13: 1548 V 20
- Гирич** Івашко, отаман Михайла та Грицька Джус – № 9: 1556 XII 1; № 10: 1557 IV 9
- Гірка** Стецько, підданий селянин кн. К. Вишневецького з с. Бісовки – № 20: 1572 III 12
- Горностаї** Іван, господарський писар – № 3: 1540 V 10; № 4: 1545 IX 20; новгородський воєвода, надвірний маршалок, земський підскарбій – № 14: 1557 VIII 14
- Гулевич** Смолигівський Іван, член каптурового суду Волинського воєводства – № 21: 1573 VI 28
- Гуляницький** Григорій Іванович, возний Кременецького повіту – № 23: 1575 I 02; № 24: 1581 VIII 27
- Гурець**, бугловський (?) підданий кн. О.Порицького – № 8: 1552 VI 6
- Дедеркало** Андрій, зем'янин Кременецького повіту – № 26: 1567 VIII 10
- Дедеркало** Дашко, зем'янин Кременецького повіту – № 9: 1556 XII 1
- Дедеркало** Іван, зем'янин Кременецького повіту – № 21: 1573 VI 28
- Дедеркало** Кіндрат, зем'янин Кременецького повіту – № 26: 1567 VIII 10
- Дедеркало** Степан, возний Кременецького повіту – № 20: 1572 III 12

Джуса Богдан Михайлович, син Михайла Гнатовича Джуси – № 11: 1558 VI 8

Джуса Григорій [Гнатович] – № 9: 1556 XII 1 (наїзд на Ісерни)

Джуса Михайло Гнатович, дв-н господарський, приятельський суддя з руки братів Боговитиновичів – № 4: 1545 IX 20; № 5: 1543 VI 11 (наїзд на Тетерів); № 6: 1543 VII 18 (наїзд на Тетерів); № 7: 1552 VI 6 (наїзд на Тетерів); № 9: 1556 XII 1 (наїзд на Ісерни)

Дибовський Н., орендар Валева (?) – № 26: 1567 VIII 10

Домановський Ян – див. Ян з Доманова

Сло Букоємський Григорій, член каптурового суду Волинського воєводства – № 21: 1573 VI 28

Жигимонт Август, польський король, великий князь литовський – № 7: 1552 VI 6; № 8: 1552 VI 6; № 10: 1557 IV 9; № 14: 1557 VIII 14; № 17: 1562 II 20

Жигимонт І Казимирович, польський король, великий князь литовський – № 1: 1539 VIII 12; № 2: 1539 VIII 12; № 3: 1540 V 10; № 4: 1545 IX 20

Жирицький Андрій, писар кременецького гродського суду – № 26: 1567 VIII 10; № 19: 1570 XII 13; № 20: 1572 III 12; № 23: 1575 I 02;

Жоравницький Олександр, луцький ключник і городничий, член каптурового суду Волинського воєводства – № 21: 1573 VI 28

Збаразький Микола Андрійович, кн., кременецький староста в 1563–1571 рр. – № 26: 1567 VIII 10

Зброшко Петро, валецький урядник пана Дибовського – № 26: 1567 VIII 10

Калусовський Гнівош, член каптурового суду Волинського воєводства – № 21: 1573 VI 28

Іванович Опанас, возний Кременецького повіту – № 26: 1567 VIII 10

Каменецький Станіслав (Sthanisław Kaminski), кременецький бурґрабій і підстароста – № 12: 1571 V 14; № 19: 1570 XII 13; № 20: 1572 III 12; № 23: 1575 I 2

Козирадська Ганна Коптівна, дружина Івана Боговита Козирадського, господарського маршалка – № 20: 1572 III 12

Копитко Юрко, шумський урядник Івана Богупевича [Боговитиновича] Шумського – № 25: 1549 VIII 8

Котимовський Ян, виж, служебник справці Кременецького староства – № 16: 1560 XII 22

Краснохинич Івашко, підданий селянин кн. К. Вишневецького – № 20: 1572 III 12

Кресимський Якуб, королівський секретар – № 23: 1575 I 02

Кунівський Андрій, кременецький городничий і мостовничий – № 13: 1548 V 20

Курозвонський Патрикій Іван, член каптурового суду Волинського воєводства – № 21: 1573 VI 28

Лащ Мартин, шляхтич в с. Жолобки – № 20: 1572 III 12

Ледуховський (Лідихівський) Макар, писар каптурового суду Волинського воєводства – № 21: 1573 VI 28

Лепун Гришко, ісернський урядник кн. І. Ф. Масальського – № 5: 1543 VI 11; № 6: 1543 VII 18

Линевський Михайло, королівський поборця – № 24: 1581 VIII 27

Лонцкій Матей, писар кременецького гродського суду – № 24: 1581 VIII 27

Лосятинський Богдан, зем'янин Кременецького повіту – № 13: 1548 V 20

Лосятинський Григорій, підстароста кременецького гродського суду – № 24: 1581 VIII 27

Лосятинський Михно, зем'янин Кременецького повіту – № 13: 1548 V 20

Лудвиський Павло, зем'янин Кременецького повіту – № 13: 1548 V 20

Лук'ян, підданий селянин Дашка Дедеркала – № 9: 1556 XII 1

Марина Н. – у першому шлюбі за Богданом Львовичем Боговитиновичем, свекров кн. І. Ф. Масальського, у другому шлюбі за підляським лісничим Потієм Типшкевичем – № 1: 1539 VIII 12; № 2: 1539 VIII 12

Мармужовський Марко – № 26: 1567 IX 10

Масальська Ганна Іванівна, кнж. – № 7: 1552 VI 6

Масальська Марина Іванівна, кнж. – № 7: 1552 VI 6

Масальський [Корецький] Іван Васильович, кн., дв-н господарський, комісарський суддя з боку кн. І. Ф. Масальського – № 4: 1545 IX 20

Масальський [Мунча] Іван Федорович, кн. – № 1: 1539 VIII 12; № 2: 1539 VIII 12; № 3: 1540 V 10; № 4: 1545 IX 20 (як дв-н господарський); № 5: 1543 VI 11; № 6: 1543 VII 18; № 25: 1549 VIII 8; № 7: 1552 VI 6 і № 8: 1552 VI 6 (як дв-н господарський); № 9: 1556 XII 1; № 10: 1557 IV 9; № 11: 1558 VI 8; № 12: 1571 V 14; № 13: 1548 V 20; № 14: 1557 VIII 14; № 15: 1560 VII 29; № 16: 1560 XII 22; № 17: 1562 II 20; № 18: 1565 X 10 (як городенський підстароста і земський суддя); № 26: 1567 IX 10

Масальський Богдан Іванович, кн. – № 7: 1552 VI 6

Масальський Лев Іванович, кн. – № 7: 1552 VI 6

Масальський Федір Іванович, кн. – № 7: 1552 VI 6; № 12: 1571 V 14; № 19: 1570 XII 13; № 20: 1572 III 12; № 21: 1573 VI 28; № 22: 1574 VI 12; № 23: 1575 I 02; № 24: 1581 VIII 27

Масло Криштоф, дв-н господарський – № 14: 1557 VIII 14

Михайло, писар господарський – див. **Свинюський Михайло Василевич**

Мойсєєвич Кіндрат, слуга кн. І. Ф. Масальського – № 25: 1549 VIII 8

Мойсєєвич Матвій, онишківський урядник кн. І. Ф. Масальського – № 9: 1556 XII 1

Мутикальський Федір, зем'янин Кременецького повіту, сторонній свідок при возному – № 21: 1573 VI 28

Лупинський Флоріан, онишківський урядник кн. І. Ф. Масальського – № 26: 1567 VIII 10

Нелепкович Стецько, зінківський боярин кн. І. Ф. Масальського – № 20: 1572 III 12

Нелепкович Федір, [зінківський] боярин кн. І. Ф. Масальського – № 15: 1560 VII 29; № 16: 1560 XII 22

Несвіцький Денис Богупевич, кременецький підстароста – № 11: 1558 VI 8; кременецький городський суддя – № 26: 1567 VIII 10

Острозький Василь-Костянтин Костянтинович, кн., маршалок Волинської землі, володимирський староста – № 7, № 8: 1552 VI 6; № 10: 1557 IV 9

Павло, ісернський підданий кн. І. Ф. Масальського – № 9: 1556 XII 1

Павлович Михайло, зем'янин господарський – № 19: 1570 XII 13

Пашко, бугловський підданий кн. О.Порицького – № 8: 1552 VI 6

- Пашкович Єсько, боярин кн. І. Ф. Масальського – № 8: 1552 VI 6
- Понятовський N. (Poniathowski), комірник Г. О. Ходкевича – № 18: 1565 X 10
- Порицький Олександр, кн. – № 8: 1552 VI 6
- Радивил (Радзивіл) Миколай Юрійович, трокський воєвода, гетьман ВКЛ, мозирський староста, лідський, білицький і сомільшський державця – № 16: 1560 XII 22
- Радогоська Настасія Борисівна, дружина Богдана Патрікія Радогоського – № 23: 1575 I 02
- Радогоський Богдан Патрікій, зем'янин Кременецького повіту – № 23: 1575 I 02
- Рай Андрій, писар кременецького гродського суду – № 12: 1571 V 14
- Рознятовський N. (Rozniatowsky), комірник Г. О. Ходкевича – № 18: 1565 X 10
- Романець, ісернський підданий кн. І. Ф. Масальського – № 9: 1556 XII 1
- Свинюський Михайло Василевич, господарський писар (1510–1545)¹⁵² – № 1: 1539 VIII 12; № 2: 1539 VIII 12
- Семашко Петро Михайлович, кременецький староста – № 25: 1549 VIII 8; № 7: 1552 VI 6; № 9: 1556 XII 01
- Сенюта Грицько, зем'янин кременецького повіту – № 13: 1548 V 20; № 17: 1562 II 20
- Сенюта Ляховецький Федір, кременецький війський – № 23: 1575 I 02
- Скрипар Федір, слуга кременецького старости П. М. Семашка, врядовий виж – № 9: 1556 XII 1
- Скуйбіда Матвій, кременецький війт – № 9: 1556 XII 1
- Словик Ждан Григорович, дв-н господарський – № 2: 1539 VIII 12
- Сташко, слуга кременецького старости Павла Семашка, діпський з уряду – № 25: 1549 VIII 8
- Степанович Матвій, служебник кременецького віята Матвія Скуйбіди – № 9: 1556 XII 1

¹⁵² Urzędnicy centralni i dostojnicy Wielkiego Księstwa Litewskiego XIV–XVIII wieku. ... – S. 126.

Стецькович Ян, господарський маршалок, сусід-землевласник Богдана та Івана Львовичів Боговитиновичів у Вортольській землі (Підляшшя) – № 2: 1539 VIII 12

Ходкевич Григорій Олександрович († 1573), віленський каштелян (з 1564), надвірний гетьман (з 1561), найвищий гетьман (з 1566), городенський староста (з 1563) – № 18: 1565 X 10

Хребтович Богуринський Іван [Олехнович] – № 7: 1552 VI 6 (наїзд на Тетерів)

Хребтович Богуринський Іван Іванович – № 7: 1552 VI 6

Хрицевич Богдан, зінківський і ходацький урядник кн. Ф. І. Масальського – № 24: 1581 VIII 27

Четвертинський Матвій Васильович, кн., дв-н господарський, комісарський суддя з боку кн. І. Ф. Масальського – № 4: 1545 IX 20

Шиман, онишківський урядник кн. І. Ф. Масальського – № 7: 1552 VI 6

Шпаковський Павло, підстароста кременецького замкового уряду – № 25: 1549 VIII 8

Юнділ, зять Павла Боговита Шумбарського – № 16: 1560 XII 22

Юрій Н., кременецький підстароста – № 5: 1543 VI 11; № 6: 1543 VII 18

Юрко, зять Олісеєв, бугловський підданий кн. О.Порицького – № 8: 1552 VI 6

Яловицький Савин, земський кременецький підсудок – № 12: 1571 V 14

Ян з Доманова [Домановський], ксенз, жмудський (жемайтійський) біскуп¹⁵³ (з 25 XI 1555) – № 14: 1557 VIII 14

¹⁵³ Urzędnicy centralni i dostojnicy Wielkiego Księstwa Litewskiego XIV–XVIII wieku. ... – S. 128.

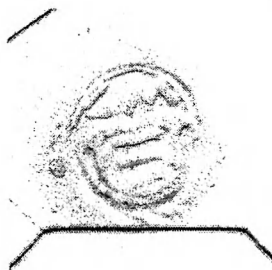
Слова під титлами та скорочення

Бґушевичу – Б(о)гушевичу
Бож нарож – Божего народження
гґше' – гр(о)шей
гсґрског – г(о)с(по)д(а)рського
гсґра – г(о)с(по)даря
дґа, дґя – дня
кґги – кн(и)ги
кґзь, кґзя, кґза, кґзю, кґзем – кн(я)зь, кн(я)зя, кн(я)зю, кн(я)зем
литґски' – литовський
млґти, млґтю – м(и)л(о)сті, м(и)л(о)стю
мсца – месеца, місяця
нґш, нґшое, нґшго, нґшму – н(а)ш, н(а)шої, н(а)шого, н(а)шому
пґа, пґи, пґее, пґе', пґею – п(а)на, п(а)ні, п(а)нії, п(а)нею
пґзе', пґназе' – п(е)нязі
псан – писан
сґта – св(я)та
сґтого – св(я)того
сґа – с(и)на
члґек, члґка – ч(о)л(о)в(е)ка

Умовні скорочення

арк. – аркуш
бл. – близько
ВКЛ – Велике Князівство Литовське
дв-н – дворянин господарський
див. – дивись
док. – документ
зв. – зворот (аркуша)
кн., кнг., кнж. – князь, княгиня, княжна
нрзб. – нерозбірливо
спр. – справа
ф., (f.) – фонд
В. – Buła (archyvine) – справа (архівна)
L. – Łapas – аркуш
N. – невідома на ім'я особа

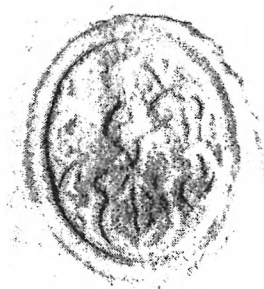
Печатки кременецьких підстарост

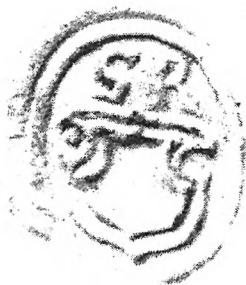
Печатка кременецького
підстарости Юрія Н.
1543 червня 11. Док № 5, 6.

Печатка кременецького
підстарости
Дмирта Несвіцького
1558 червня 8. Док № 11.

Печатка справці кременецького
староства Івана Воловича
1560 грудня 22. Док. № 15.

Печатка кременецького підстарости
Станіслава Каменецького
1571 травня 14. Док № 12.

[illegible]

1543 липня 18. Кременець. Випис з кременецьких замкових книг. (№ 6, с. 51).

Зміст документів у хронологічному порядку

№ 1 (1)

1539 серпня 15. Краків. Напоминальний лист Жигимонта I до господарського дворянина Івана Львовича Боговитиновича за скаргою дружини підляського лісничого Потія Тишкевича Марини та її зятя, кн. І. Ф. Масальського, у справі розподілу маєтків Боговитиновичів – дітей небіжчика Богдана Львовича Боговитиновича. Розподіл спричинений заміжжям його доньки Богдани з кн. І. Ф. Масальським. Великий князь наказує Івану Львовичу, аби той не притягав до суду скаржників, не оплативши власні борги та витрати свого брата небіжчика за судові суперечки, які той провадив у їхніх спільних інтересах, а також не вчинивши розподілу родових маєтків..44

№ 2 (2)

1539 серпня 12. Краків. Напоминальний лист Жигимонта I до господарського дворянина Івана Богушевича Боговитиновича за скаргою кн. І. Ф. Масальського про те, що Іван Богушевич відмовляється передавати йому і його дружині Богдані частину Шумського маєтку як законним спадкоємцям по батькові Богдані – Богдану Львовичу Боговитиновичу. При цьому Іван Богушевич як опікун дочок Богдана Львовича, тримаючи замок Шумськ понад 10 років, зловживав при управлінні маєтками, що призвело до розорення селянських господарств. Великий князь наказує Івану Богушевичу передати Шумськ з усіма маєтками законним спадкоємцям за участю господарського дворянина Ждана Григоровича Словика.....45

№ 3 (3)

1540 травня 10. Берестя. Судовий позов великокнязівського суду до господарського дворянина Івана Богушевича Боговитиновича за скаргою кн. І. Ф. Масальського про те, що Іван Богушевич як опікун більше десяти років тримаючи частину Шумського маєтку – спадок дружини кн. І. Ф. Масальського Богдани, повернув його спадкоємцям (осінь 1539 – весна 1540) у занедбаному стані.....47

№ 4 (5)

1543 червня 11. Кременець. Випис з кременецьких замкових книг скарги ісернського урядника кн. І. Ф. Масальського Гришка Лепуна на Михайла Джусу, який за відсутності князя наїхав на Тетерівську землю, пограбував дерево, випалив борті та загородив дорогу, що було освідчено врядовим вижем Кременецького замку.....50.

№ 5 (6)

1543 липня 18. Кременець. Випис з кременецьких замкових книг скарги ісернського урядника кн. І. Ф. Масальського Гришка Лепуна на Михайла Джусу, який за відсутності кн. Масальського разом зі слугами наїхав на Тетерівську діброву князя, вивіз нову селянську хату, потравив вівсяні і житні поля та сіножаті, захопив 100 овець і 70 баранів, що було освідчено врядовим вижем Кременецького замку.....51

№ 6 (4)

1545 жовтня 20. Вільно. Умоцований лист Жигимонта I до своїх дворян – кн. Матвія Васильовича Четвертенського і кн. Івана Васильовича Масальського, уповноважених бути комісарськими суддями від імені господаря на стороні кн. І. Ф. Масальського та його дружини Богдани у судовій суперечці з братами Боговитиновичами з приводу спірного привласнення земель Шумського маєтку, належних Боговитиновичам, що межують з Суражем, Онішківцями і Бриковим.....48

№ 7 (13)

1548 травня 20. Кременець. Судовий лист кременецького старости Щасного Герчика за скаргою кн. І. Ф. Масальського на Грицька Сенюта про повернення суразького підданого Ганця Соболевича. Грицько Сенюта пред'явив свої права на Ганця Соболевича, доводячи, що батько останнього, Соболю, багато років тому вийшов з Суража у маєток Сенюти Ойнегів. Суд присудив, аби Сенюта вчинив правосуддя у своєму маєтку, де кн. І. Ф. Масальський мав довести своє право на підданого.....60

№ 8 (25)

1549 вересня 8. Кременець. Випис з кременецьких замкових книг. Судове рішення замкового суду за позовом кн. І. Ф. Масальського проти шумського урядника Івана Богусевича Шумського – Юрка Копитка щодо побиття свого слуги Кіндрата Мойсеевича та пограбування підданих. За вироком кременецького підстарости Павла Шпаковського за побиття слуги було присуджено відшкодування (регест).....77

№ 9 (7)

1552 червня 6. Гостинін. Розпорядчий лист Жигимонта Августа до маршалка Волинської землі, володимирського старости кн. В.-К. К. Острозького, з наказом розглянути судову справу за скаргою господарського дворянина кн. І. Ф. Масальського на Івана Олехновича Хребтовича Богуринського та Михайла Гнатовича Джусу, які особисто зі слугами у жовтні 1551 р. наїхали на Тетерівську землю князя, пограбувавши худобу й речі у ісернських і тетерівських селян поблизу селища Мусолово.....52

№ 10 (8)

1552 червня 6. Гостинин. Лист Жигимонта Августа до маршалка Волинської землі, володимирського старости кн. В.-К. К. Острозького, з наказом викликати до свого суду й розглянути судову справу за скаргою господарського дворянина кн. І. Ф. Масальського на кн. Олександра Порицького, бугловські піддані якого напали і пограбували у Буглові боярина кн. І. Ф. Масальського Єська Пашковича.53

№ 11 (9)

1556 грудня 1. Кременець. Випис з кременецьких замкових книг. Скарга онишківського урядника кн. І. Ф. Масальського Матвія Мойсієвича на братів Джус, які 27 листопада, наславши своїх отаманів, пограбували гостинний двір в Ісернах, побили підданих селян, перед тим ув'язнивши у своєму маєтку Болотківці двох ісернських підданих князя. Свідчення в'язового вижа.....55

№ 12 (10)

1557 квітня 9. Вільно. Лист великого князя литовського Жигимонта Августа до маршалка Волинської землі і володимирського старости кн. В.-К. К. Острозького з наказом розглянути судову справу за скаргою кн. І. Ф. Масальського на братів Джусів про наїзд і пограбування гостинного двору в Ісернах 27 XI 1556 р. та викрадення двох підданих селян.....56

№ 13 (14)

1557 серпня 14. Вільно. Урядова копія розпорядчого листа Жигимонта Августа до новгородського воєводи, надвірного маршалка і земського підскарбія Івана Горностая з наказом повернути кн. І. Ф. Масальському Онишківці і Бриків – маєтки у Кременецькому повіті, які попередньо були передані на

Кременецький замок за несплату Масальським до Скарбу *серебщини* за 1555 р. Вписання листу великого князя під датою 1557 VIII 08, писаного з обозу під Оніштами (Анікштай) і засвідченого тим же Іваном Горностаєм.61

№ 14 (11)

1558 червня 8. Кременець. Випис з кременецьких замкових книг. Скарга кн. І. Ф. Масальського на Богдана Михайловича Джусу, який у суботу 4 червня на Тетерівській землі під селом Ісерни разом зі слугами пограбував худобу у князівського підданого єврея Хацка.58

№ 15 (15)

1560 липня 29. Кременець. Випис з кременецьких замкових книг. Скарга онішківського урядника кн. І. Ф. Масальського Трохима Волковського на слуг Павла Боговита Шумбарського, які на Валевській землі князя пожали та вивезли збіжжя до маєтку Туторова. Зізнання врядового вижа, який оглядав пожаті лани.62

№ 16 (16)

1560 грудня 22. Кременець. Випис з кременецьких замкових книг. Вручення судового позову трокського воеводи etc. Миколая Радивиля на маєтку Павла Боговита Шумбарського Кордишів у справі про збройний наїзд його слуг на Валевську землю кн. І. Ф. Масальського, побиття підданих селян та пограбування худоби й коней.64

№ 17 (17)

1562 лютого 20. Вільно. Напоминальний лист Жиґимонта Августа до Григорія Сенюти за скаргою кн. І. Ф. Масальського про посягання земель Онішківського маєтку, потраву полей і сіножатей своїми стадами.65

№ 18 (18)

1565 жовтня 10. Мостици. Лист віленського каштеляна, надвірного гетьмана і городенського старости Григорія Олександровича Ходкевича до городенського підстарости кн. І. Ф. Масальського з проханням переказати йому гроші з податкових зборів *серебщини*, зібраних з двора Городниче і Вершилішки Городенського повіту, а також прохання повідомити про інші справи.66

№19 (26)

1567 серпня 10. Кременець. Свідчення кременецького возного Опанаса Івановича перед кременецьким ґродським суддею Денисом Богусевичем Несвіцьким, про те, що Флоріан Лупинський – онишківський урядник городенського земського судді кн. І. Ф. Масальського провадив доменіальне судочинство за скаргою Марка Мармужовського про покрадення коней і жеребців турівськими і суразькими підданими князя (реґест).....78

№ 20 (19)

1570 грудня 13. Кременець. Випис з кременецьких ґродських книг. Скарга кн. Федора Івановича Масальського на новгородчицьких підданих Михайла Павловича за напад 2-го грудня поблизу Новгородчиків по дорозі до Острога та побиття його боярина Стецька, грабунок коня та грошей.67

№ 21 (12)

1571 травня 14. Кременець. Випис з кременецьких ґродських книг. Свідчення кременецького возного, який 13-го травня брав участь у проведенні приятельського суду в Ланівцях, маєтку кременецького земського підсудка Савина Яловицького, за позовом братів Устяновичів Ісернських на кн. І. Ф. Масальського у справі володіння маєтком Ісерни. Справу перенесено на святотроїцькі судові роки кременецького земського суду.....59

№ 22 (20)

1572 березня 12. Кременець. Випис з кременецьких ґродських книг. Зізнання кременецького возного Степана Дедеркала, який 17-го березня був у маєтку кн. Костянтина Вишневецького с. Гулівці Кременецького повіту на судовій справі патримоніального суду про крадіжку підданими кн. Костянтина Вишневецького бджолиних уликів у зінківського боярина кн. Федора Івановича Масальського Стецька Нелепковича.....68

№ 23 (21)

1573 червня 28. Луцьк. Позов каптурового суду Волинського воєводства за скаргою Степана Боговитина Шумського про наїзд 22 квітня кн. Федора Івановича Масальського і королівського секретаря, новгородського підкоморія Андрія Івановича особисто зі слугами на його маєток Боложовку, підпалення двору та будівель з худобою і птахами. Судовий рок призначено у Луцьку на 15 липня.70

№ 24 (22)

1574 червня 12. Кременець. Позов кременецького земського суду за скаргою Івана Войничя Боговита на кн. Федора Івановича Масальського, у якого в 1571 р. Іван Войнич позичив 60 кіп грошей, однак кн. Федір у призначений термін повернення позики на день св. Михайла 1572 р. гроші не прийняв, призвівши Боговита до сплати штрафу у подвійній сумі.....72

№ 25 (23)

1575 січня 2. Кременець. Випис з кременецьких ґродських книг. Нотаріальний запис позики у 250 кіп грошей литовських, які позичив кн. Федір Іванович Масальський у Богдана Патрикія Радогоського та його дружини під заставу своїх маєтків Тетерівка і половини села Ісерни до сплати позики. Вписання акту позики під датою 1 січня 1575 р. у Кременеці.....73

№ 26 (24)

1581 серпня 27. Кременець. Випис з кременецьких ґродських книг. Судове рішення ґродського суду у справі стягнення подимного податку з маєтків кн. Федора Масальського Зінків, Ходаки та ін., які були звільнені від податків на чотири роки, з 1578 по 1581 рр., у зв'язку з татарськими спустошеннями, а тепер мають бути оподатковані.....76

Андрій Рая
Кременецький писар

(Підпис кременецького ґродського писаря Андрія Рая.
1571 травня 14. Док. № 12, с. 59.)

Наукове видання

Володимир ПОЛІЩУК

**Князі Масальські на Волині у XVI ст.
за документами державного історичного архіву Литви
(руська титулована знать у просторі
Великого Князівства Литовського)**

*Художнє оформлення Георгій Сергєєв, Володимир Поліщук
Комп'ютерна верстка А.В. Корженівська*

Підп.до друку 14.12.2007

Формат 60х84 1/16

Умов.друк.арк. 5.81. Фіз.друк.арк. 6.25

Наклад 400. Зам. № 976

Видруковано на поліграфічній дільниці Інституту української археографії та джерелознавства ім. М. С. Грушевського НАН України

01001, м. Київ, вул. Трьохсвятительська, 4.

